

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ENGELLİ BİREYLERİN SİYASAL TERCİHLERİNİ
BELİRLEYEN FAKTÖRLER: VAN'DA ENGELLİ
DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

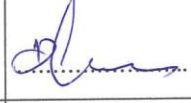

Hazırlayan
Sidar Fırat YANIK

Danışman
Doç. Dr. M. Zeki DUMAN

VAN-2020

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Sidar Fırat YANIK tarafından hazırlanan "Bireylerin Siyasal Tercihlerini Belirleyen Faktörler: Van'da Engelliler Derneği Üzerine Bir Araştırma" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç.Dr.M.Zeki DUMAN Sosyoloji ABD, Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Gülsevım EVSEL Sosyoloji ABD, Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Dr.Öğr.Üyesi Deniz AŞKIN Sosyoloji ABD, Bitlis Eren Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Tez Savunma Tarihi: Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	27 / 04 /2020
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sıdar Fırat YANIK

Yüksek Lisans Tezi

Sidar Fırat YANIK

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mayıs, 2020

**ENGELLİ BİREYLERİN SİYASAL TERCİHLERİNİ BELİRLEYEN
FAKTÖRLER: VAN'DA ENGELLİ DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

ÖZET

Bu çalışma engelli bireylerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörleri araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma evreni olarak Van merkezde bulunan engelli derneklerinin üyeleri belirlenmiştir. Nitel araştırma metodu benimsenerek, yarı yapılandırılmış görüşme formuna dayalı bir araştırma yürütülmüştür. Çalışma kapsamında işitme, görme ve bedensel engelli bireylerden oluşan 10'u kadın toplam 30 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler ana temalara ayrılarak veri analizi yapılmış olup aile, aşiret, din, STK ve engellilik gibi değişkenlerin, engelli bireylerin siyasal tercihlerine ne oranda etki ettiği değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları itibariyle, bölgenin demografik yapısından kaynaklı aile, aşiret, din gibi kurumların birer aktör olarak engelli bireyler üzerinde de farklı düzeylerde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, siyasal yaşama katılma hakkı büyük oranda engellenen bireylerin, siyasi partilere güven duymadıkları tespiti yapılmıştır. Sonuç olarak, engelli bireylerin, oy verme gibi fazla çaba gerektirmeyen siyasal etkinliğe katılım sağlama; seçilme gibi aktif çaba gerektiren siyasal etkinliklerden ise kaçınma eğilimi sergiledikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Engellilik, Dışlanma, Siyasete katılım STK, Engelli derneği
Sayfa Sayısı : VIII+92
Danışman : M. Zeki DUMAN

Master Thesis

Sidar Fırat YANIK

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSTY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
May, 2020

**DETERMINANT FACTORS IN THE POLITICAL PREFERENCES OF
INDIVIDUALS WITH DISABILITIES: A RESEARCH ON DISABLED
PEOPLE’S ASSOCIATIONS IN VAN**

ABSTRACT

This study aims to investigate the factors that determine the political preferences of people with disabilities. The research universe is the members of disabled associations located in the city of Van. Adopting a qualitative research method, the research was conducted through semi-structured interview form. Within the scope of the study, a total of 30 people, 10 of whom are women, consist of hearing, physical and visual disabilities were interviewed. Interviews were analysed based on certain themes and in this sense, the effects of variables such as family, tribe, religion, non-governmental organizations and ‘disability’ on the political preferences of individuals with disabilities were evaluated. The research results show that the institutions such as family, tribe and religion originating from the demographic structure of the region had different levels of impact on disabled individuals as social actors. Moreover, it is ascertained that the individuals with disabilities whose right to participate in political life is largely prevented do not trust political parties. In conclusion, it is found out that individuals with disabilities tend to participate in political activities that do not require much effort, such as voting while avoiding political activities that require active effort such as being candidates in the elections.

Keywords : Disability, Political Participation, Non-governmental organisations, Exclusion, Disabled association
Number of Pages : VIII+92
Advisor : M. Zeki DUMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
ÖN SÖZ	X
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Tanımlar ve Kavramsal Yaklaşımlar	4
1.2. Kuramsal Yaklaşımlar	9
1.3. Tarihte Engellilik.....	13
1.3.1. İlk Çağ: (Mısır, Sümer, Antik Yunan, Roma).....	13
1.3.2. Tek Tanrılı Dinler	15
1.3.2.1. Musevilik	15
1.3.2.2. Hıristiyanlık	16
1.3.2.3. İslamiyet ve İslam Toplumu	17
1.3.3. Yakın Dönem (1800’lerden Günümüze).....	19
1.3.4. Uluslararası Alanda Engelli Haklarının Gelişimi	21
1.3.5. Türkiye’de Engellilik ve Yasal Düzenlemeler	25
1.4. Engel Türleri.....	29
1.4.1. Bedensel Engel.....	30
1.4.2. İşitme Engeli	30
1.4.3. Görme Engeli	32
1.4.4. Zihinsel Engel	33
1.5. STK Bağlamında Engelli Dernekleri.....	36
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	40
2.1. Araştırmanın Konusu	40
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	40
2.3. Araştırmanın Problemleri	41
2.4. Araştırmanın Evreni ve Araştırma Grubu	42
2.5. Veri Toplama Teknikleri ve Analiz.....	43
2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları	43

3. BÖLÜM: BULGULAR.....	45
3.1. Çalışma Alanı ve Katılımcılarla İlgili Genel Veriler	45
3.1.1. Görüşme Yapılan Engelli Dernekleri.....	45
3.1.2. Katılımcı Profil Bilgileri	49
3.1.3. Aşiret Faktörü.....	53
3.1.4. Din Faktörü	58
3.1.5. Katılımcıların Ülke ve Dünya Gündemine İlgili Düzeyleri	59
3.1.6. Sivil Toplum Örgütleri İle İlişkiler ve Etkileri	60
3.2. Van Kent Merkezinde Engelli Bireylerin Siyasal Tercihlerini Belirleyen Faktörler	62
3.2.1. Siyasal Partilerden Beklentiler.....	64
3.2.2. Aile Etkisi.....	66
3.2.3. Din Etkisi	68
3.2.4. Aşiret Etkisi.....	69
3.2.5. Engellilik Faktörü Etkisi	71
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	75
KAYNAKÇA	81
TABLolar DİZİNİ	87
ŞEKİLLER DİZİNİ	88
EKLER.....	89
Ek 1. Görüşme Formu-1	89
Ek 2. Kişisel Bilgi Formu-2	91
ÖZ GEÇMİŞ.....	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AAMD

Amerikan Zekâ Geriliği Birliği

BE

Bedensel Engelli

DS

Down Sendromu

GE

Görme Engelli

IQ

Intelligence Quotient

İE

İşitme Engelli

MS

Multiple Skleroz

OSB

Otistik Spektrum Bozukluğu

STK

Sivil Toplum Kuruluşu

TDK

Türk Dil Kurumu

TÜİK

Türkiye İstatistik Kurumu

WHO

Dünya Sağlık Örgütü

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Van kent merkezi özelinde engelli bireylerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörler araştırılmıştır. Tarih boyunca, ‘anormal’, ‘günahkâr’, ‘lanetli’, ‘işe yaramaz’ gibi adlandırmalar ile toplum tarafından damgalanıp, ötekileştirilen engelli bireyler her türlü eziyet ve kötü muameleye maruz kalmıştır. 20. yy. sonları ve 2000’lerin başında gelişen toplumsal mücadeleler ve sivil inisiyatifler sonucu engelli haklarında önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Toplumun, resmi kurumlar ve söylemleri ile yarattığı engellerin kaldırılması mücadelesinde engelli bireylerin bizzat öncülük etmeleri ve kendi tarihlerini yazmaları önemlidir. Bunun başlıca yollarından biri siyasal yaşama aktif katılımıdır. Engelli bireylerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörler bu bağlamda önem ve anlam kazanmaktadır.

Bu çalışmanın başından itibaren eleştiri, öneri ve yüreklendirmeleriyle katkı sunan; samimi desteğini esirgemeyen değerli danışman Hocam Doç. Dr. M. Zeki DUMAN’a teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim süresince değerli birikimleri ve sıcak ilgisini hiç eksik etmeyerek beni yüreklendiren değerli Hocam Doç. Dr. Suvat PARİN’e teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim süresince eleştiri ve katkılarının yanı sıra, bana akademik araştırma-yazı yazma bilgi ve yeterliliğini kazandırmak için harcadığı emek için değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Selda TUNCER’e teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince yoğun geçen çalışma sürelerinde bir baba ve eş olarak, onları zaman zaman ihmal etmeme karşın, anlayış ve hoşgörüsünü eksik etmeyen sevgili eşim Esra ve kızım Hêja Delal’e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Van kent merkezi sınırlarında belirtilen değişkenlerin etkilerini inceleyerek, engellilerin siyasal yaşama yeterli katılım sağlamama probleminde katkı sunmaktır. Literatürdeki pek çok değerlendirmede engellilerin siyasal yaşama katılımlarında ciddi engellerle karşılaştıkları ve katılımlarının düşük olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber, engellilerin seçimlerde oy verme oranları ile aday olma ve seçilme düzeyleri arasında ters orantı bulunmaktadır. Oy verme eğilimi yüksek iken, aktif siyaset öznesi olma oranının düşük olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin aktif siyasetin içinde yer almaları, kendi sorunlarına çözüm üretmede stratejik önemdedir. Bu çalışmada engellilerin siyasal yaşama katılımda tercihlerini belirleyen aile, aşiret, din, STK, engellilik gibi değişkenlerin etki düzeylerinin ne olduğu incelenmiştir.

Toplum bireylerden oluşur ve bireylerin temel toplumsal özellikleri vardır. Bu temel özelliklerden birisi de toplumu oluşturan bireylerin birer siyasal varlık olmalarıdır. Varlığını koruma ve kendini güvende hissetme, daha kaliteli ve özgür bir yaşam sürdürme; çıkarlarını korumaya çalışma ve giderek yaşam tarzını, fikirlerini iktidara yansıtma, insanları siyasal varlık olmaya yöneltten temel faktörlerin başında gelir.

İnsanların siyasal varlık olarak toplumsallaşmaları ve etkin birer aktör olarak siyasal yaşama katılım düzeyleri, tarihsel serüveni içerisinde giderek artan ve gelişen bir seyir izlemiştir. Siyasetin insanüstü, tanrısal bir faaliyet olarak görüldüğü ilk ve Orta çağlarda siyasete katılım toplumun sınırlı ve elit bir kesiminin işi olarak görülmüştür. Ancak kapitalizmin ilerlemesi ve beraberinde yol açtığı toplumsal gelişmeler, toplumu oluşturan tüm grupların siyasete aktif katılımında çığır açmıştır.

Katılımdaki bu artış sivil toplum örgütleri, kadınlar, gençler ve dezavantajlı grupların siyasal yaşama dahil olmalarına da yansımıştır. Tüm toplumsal grupların siyasal yaşama katılımı ve eğilimlerini belirleyen genel faktörlerin yanı sıra, o grupların özgünlüklerinden kaynaklı değişkenlerin de olduğunu belirtmek mümkündür. Bu çalışmanın odağında, dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engellilerin siyasal yaşama katılımda tercihlerini belirleyen faktörler bulunmakta olup, çalışma Van İli Engelli Derneklerinin üyeleri esas alınarak yürütülmüştür.

Siyasal iktidar ve yönetimlerin nitelik ve biçiminin belirlenmesinde toplumsal grupların ve bireylerin siyasal eğilimleri ve bunu yaşama yansıtma düzeyleri belirleyici önemdedir. Bundan dolayıdır ki, iktidar olmak isteyen tüm siyasal hareket, oluşum ve partiler olabildiğince geniş toplumsal kesimleri, bireyleri etkileme ve kendi eğilimlerine yaklaştırma çabası içerisinde olurlar.

Toplumunu oluşturan bileşenler içerisinde dezavantajlı gruplar (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, LGBTİ bireyleri)'ın genel nüfusa oranı oldukça yüksektir. Bu çalışmanın da konusu olan engellilerin dünyada ve Türkiye'deki nüfusa oranı şöyledir: Birleşmiş Milletler Örgütü verilerine göre engellilerin dünya nüfusuna oranı %10 ile 12 arasında değişmektedir. Bu oran gelişmiş ülkelerde %10'a yaklaşırken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise %12'ye yakındır (Karataş, Oran, 2007: 5). 2002 Türkiye Özürlüler İdaresi verilerine göre ise, Türkiye'de engellilerin genel nüfusa oranı %12.29'dur (Öztürk, 2011: 20). Ülkemizde engellilerin seçilme anlamında siyasal yaşama katılma oranları oldukça düşük olsa da oy verme anlamında siyasal yaşama katılma oranları %90'larda olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmanın önemi, yukarıda da belirtildiği gibi toplumun önemli bir kesimini oluşturan engelli bireylerin siyasal yaşama katılımlarını belirleyen faktörlerin, Van kent merkezi özelinde etkili olup olmadığının araştırılmasıdır. Yapılan saha çalışmaları ile engelli bireylerin siyasal yaşama katılımlarını etkileyen bu faktörler irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel ağırlıklı bir yöntem benimsenmiştir.

Bu çalışma kavramsal-kuramsal çerçeve, metodoloji ve bulgular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan kavramsal ve kuramsal çerçeve kısmında, 'engellilik' kavramı ele alınarak, literatür taraması yapılmıştır. Kavramın tarihsel süreç içerisindeki evrimi değerlendirilmiş; tıbbi-medikal model ve sosyal model yaklaşımının kavrama yüklediği anlamlar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Kuramsal olarak da 1800-2000 yılları içerisinde engellilik değerlendirmesi yapan tıbbi-medikal model yaklaşımı, yapısal-işlevselci yaklaşım, çatışmacı yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım, sosyal inşacı yaklaşım, post-yapısalcı ve post-modern yaklaşım, son olarak da feminist yaklaşım ve engellilik kuramları bağlamında literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca engelli bireyin tarihteki yeri

de değerlendirilmiş; antik donem uygarlıkları ve tek tanrılı dinlerin engelli bireye bakış açısına değinilmiştir. Devamında, Orta ağ ve yakın çağda engelli bireyin toplumdaki yeri ele alınmıştır. Tarihsel sure bağlamında son olarak yakın geçmiş ve gunumuzde engellilerin toplumsal yeri değerlendirilmiştir. Bir başka alt başlıkta ise engelli grupları sınıflandırılarak tanımlanmıştır. Boylice saha çalışmaları verilerinin yer aldığı uuncu bolumu geçmeden, çalışmanın ana kavramı olan ‘engellilik’ hakkında butunluklu bir resim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bolumde çalışmanın metodolojisi ele alınmış, sahadaki çalışma yontemi, verilerin toplanma ve değerlendirilme biçimi anlatılmıştır. Ayrıca çalışmanın amacı ve onemi değerlendirilerek, alt problemler verilmiştir.

Uuncu bolumde bulgular değerlendirilmiştir. Saha çalışmalarından elde edilen bulgular temalara gore bolumlenerek analiz edilebilir duruma getirilmiş ve yorumlanarak çıkarımlar yapılmıştır. Daha sonra sonuç ve değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Tanımlar ve Kavramsal Yaklaşımlar

Günümüzde yaygın olarak kullanılan “engelli” kavramı, halen toplumda yer yer kullanılan “sakat, özürlü, noksan, iş görmez, malul, deli, mecnun, sağır, lal” gibi bazı tanımlamaların evrim geçirmiş hali gibidir. Bu kavramların bazen de birbirinin yerine kullanıldığına rastlanmaktadır. Yukarıda belirtilen kavramların her birinin ayrı anlamlar ifade ettiği ve engelli kavramı ile örtüşmediği belirtilmelidir. Bununla birlikte, üzerinde uzlaşma sağlanmış, tüm kesimlerce hemfikir olunan tek bir “engelli” tanımından söz etmek de güçtür. Tanımlama, tanımlayanın nerede durduğu veya nereden baktığına göre değişmektedir. Farklı kurum ve disiplinlerin kendi ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına göre tanımlar yaptığı söylenebilir. Tanımlar yelpazesi kentlerin mimari ve ulaşım yapısı ile ilgili disiplinlerden, sağlık ve sosyo-kültürel alanla ilgili kurumlara kadar geniş bir zemine yayılmaktadır. Yukarıda belirtilen tanımlama farklılıkları engellilerden söz eden hukuksal ve resmi mevzuat ile ilgili metinlerde¹ de görülmektedir. Tarihsel kronoloji içerisinde başta ‘sakat’, daha sonra ise ‘özürlü’ kavramı kullanılmıştır. Türkiye’de engellilere dair en üst düzey resmi kurumun adı dahi yakın zamana kadar T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı’ idi. İngilizce’de de sakat, kör, sağır ve benzeri terimlerin zaman içinde “özürlü” kavramının ifade eden “handicapped” kelimesine dönüştüğü görülmektedir. Uzun süre kullanılan bu terim yerine 21. yüzyıl başında önce engelli anlamına gelen “the disabled,” daha sonra da “engeli olan birey (people with disabilities)” terimi kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye’de de “özürlü” kavramı yerine “engelli” kavramının kullanımı 2000’li yılların başlarından sonradır. Engellilerin yaşamını sürdürmede karşılaştıkları toplumsal engellere eleştirel yaklaşım geliştikçe, mevcut tanımlar yetersiz bulunmuş ve kavramsal düzeyde tanımlamalar da değişmeye başlamıştır. Yeni tanımlama ve kavramlar bir dönem için savunulan bazı hakların elde edilmesi çabasını ifade etse de toplumsal ve bilimsel gelişmeler karşısında

¹ Örneğin; 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun’un 17.05.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun’la değişik 93. Maddesi “Körler, felçliler ve bu gibi bedeni sakatlığı bulunanlar” diye tanımlama yapar.

Diğer bir örnekte ise, 06.06.1997/23011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de “özürlü,” “görme özürlü,” “işitme özürlü” gibi terimler yer almaya başlamıştır (Şişman, 2012: 3).

zamanla yetersiz kalmakta ve eleştirilmektedir. Örneğin, engellilerin içinde buldukları yaşam koşullarını değiştirme ve topluma daha aktif katılımlarına öncelik tanıyarak, geçmişten bu yana oluşan eşitsizlikleri giderme anlamında kullanılan “pozitif ayrımcılık” kavramı günümüzde artık yetersiz bulunmakta, eleştirilmektedir. Bu konuda uyarıda bulunan İçli², “pozitif ayrımcılık” kavramının özenli ve mümkün olduğunca az kullanılması gerektiği ve bu kavramın uluslararası ayrımcılık literatüründen kaldırıldığını belirtiyor. İçli, pozitif ayrımcılık kavramındaki “pozitif” tanımlamasının “olumluluk” anlamında çağrışım yapsa da gerçekte, zaten olması gereken ve eşitsiz olan koşulların düzeltilmesi anlamına geldiğini, ama bunun ayrımcı bazı yaklaşımları örtmeye yarayan bir örtüye dönüştüğünü belirtmektedir. Devamla, bu kavramın kayırma, engellilere fazladan ‘güzellik yapma’, bir şeyler bahsetme duygusu yarattığını; dolayısıyla engellilerin bazı haklarını verirken, iyilik yapma, başa kakma izlenimi doğurduğunu eklemektedir (İçli, 2017: 74).

Engellilik tanımı, tarihsel süreç ve bu alanda yapılan çalışmaların yanı sıra, toplumun örgütlü hak arama mücadelesine bağlı olarak da değişip gelişmektedir. Bu bağlam sıralamasına göre ‘sakat’, ‘özürlü’, ‘engelli’, ‘farklı yetenekleri olan birey’ biçiminde evrilerek gelişmekte olan dinamik bir kavramdan söz edildiği belirtilebilir. Kavramın dinamik özelliği, ona yüklenen anlamın zamanla yetersizliğinin görülmesi ve işaret ettiği olguyu tanımlamakta zayıf kalmasından ileri gelmektedir. Ulusal ve uluslararası kurumların engelli kavramına ilişkin bazı tanımları aşağıdaki gibidir:

Türk Dil Kurumu sözlüğünde engel, “*bir şeyin gerçekleşmesini engelleyen sebep, mâni, mahzur, müşkül, mâniya*”, engelli ise; “*engeli olan, mâniyalı*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998: 713).

1983 yılına ait 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu’nda “*‘Engelli’, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım,*

² Turhan İÇLİ, Engelliler Konfederasyonu Başkanı.

rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi” olarak tanımlanmaktadır³.

2005 yılında TBMM’den çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un 3. Maddesi, c bendinde engelli, “*Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi*” ifade etmektedir⁴.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (şimdiki adıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)’na göre engelli “*doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle ortopedik, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, bağımsız hareket edebilmesi için yapılarda ve açık alanlarda özel fiziki düzenlemelere gereksinim duyan kişi*”dir (Pouya, 2016: 15).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 9 Aralık 1975 tarihinde yapılan toplantısında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne ek 3447 sayılı Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi’nin 1. maddesine göre engelli, “*Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşamında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtımsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar sakattır*” şeklinde tanımlanmaktadır (Subaşıoğlu, 2008: 399).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün 20 Haziran 1983’te kabul edilen 159 no’lu “Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı” sözleşmesinin 1. maddesinde yer alan engelli tanımı şu şekildedir: “*Bir iş temini, muhafazası ve işinde ilerleme hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel engeli sonucu önemli ölçüde azalmış olan bireydir*” (Pouya, 2016: 17).

Dünya Sağlık örgütü (WHO) ise, engellilik durumunu “*bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden belirli bir oranda ve sürekli olarak işlev ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin normal yaşam gereklerine uyamama durumu*” biçiminde tanımlamıştır (Hanson, L., 1983, aktaran Cumrucu ve diğerleri, 2012: 2).

³ <http://www.alomaliye.com/1983/05/27/2828-sayili-kanun-sosyal-hizmetler-kanunu/>, (Erişim: 10.10.2019).

⁴ <http://www.alomaliye.com/2005/07/07/engelliler-hakkinda-kanun-5378-sayili-kanun/>, Erişim: 10.10.2019

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün bu tanımı daha çok tıbbi-medikal yaklaşım ekseninde olup, bazı kavram açıklamalarını da aşağıdaki gibi yapmıştır:

Noksanlık (Impairment): “Sağlık bakımından ‘noksanlık’ psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder.”

Özürlülük (Disability): “Sağlık alanında ‘sakatlık’ bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder.”

Engellilik (Handicap): “Sağlık alanında ‘engellilik’ bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.”

Kavramın tanımlanma biçimi ile konuya yaklaşım arasında hayati bir ilişki vardır. Nitekim sakat, özürlü, noksan, iş görmez, malul, deli, mecnun, sağır, lal, kör, topal, çolak gibi kavramlar, bireyden kaynaklı özelliklere; bireyin yetersizliği, eksikliği ve anormalliğine vurgu yapar niteliktedir. Engellilik ise, daha çok dış dünyanın bireye göre düzenlenmesinde giderilememiş yetersizliklere gönderme yapar. Başta belirtilen kavramlar, kişiye odaklı, bireyin kabahatlerine işaret ederken; engellilik ise, fail olarak toplumun engellenen kişiye karşı yetersizliklerini vurgular niteliktedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaklaşımı tıbbi-medikal model çerçevesindedir. Adlandırmadan da anlaşılacağı üzere, insan bedenine hastalık-iyileştirme-sağlık gibi argümanlarla yaklaşan bir bakış açısını ifade etmektedir. Bu bakış açısı, bireyin bedensel veya zihinsel olarak yaşadığı sorunun kaynağı olarak bireyin kendisini görmektedir. Dolayısıyla bireyin bir uzvunun olmayışı veya herhangi bir zihinsel işlev kaybı ve bunun yol açtığı tüm sonuçlar kişinin kendi problemidir. Tıp alanı sorunu sağlık boyutuyla ele alıp bireye yardımcı olabilir; tıbbi tedavi ve rehabilitasyon ile sorunu mümkün olan en aza indirebilir. Bunun dışında sorunun başkaca bir çözümü olamaz. Bu görüşe göre, birey kendi bedenini tıp hekimlerine ve onların direktiflerine bırakmalıdır. Tıbbi-medikal yaklaşım engellilik halini ‘normalden sapma’ olarak gördüğü için, ‘normal’ insanlara göre eksik ve yetersiz addederek engelli bireyi ötekileştirip kendisini değersiz, toplum dışı görmesine sebep

olmaktadır. Tıbbi-medikal model tanım ve yaklaşımları engelli bireyi baskılayıcı ve dışlayıcı kurumsal ve toplumsal yaklaşımın da zeminini oluşturmaktadır. Toplumda bilinçli veya bilinçsiz oluşan bu algının engelli birey üzerinde yarattığı baskı sonucu eve kapanma, hayata küsme, yaşam beklentilerini düşürme gibi yıkıcı etkileri olduğu belirtilebilir (Muhcu, 2015: 10; Akçalı, 2015: 7; Pouya, 2016: 15).

Sosyal model yaklaşımı, tıbbi-medikal modelin tespit, değerlendirme ve sonuçlarına eleştiriler temelinde gelişmiştir. Birey odaklı tıbbi-medikal yaklaşımın aksine, engelliliğe toplumsal-sosyal bakış açısıyla bakıp çözümler üretme iddiasındadır. Bu model perspektifine göre, engelli bireyi engelleyen esasta toplumun bizzat kendisidir. Engelli bireyin farklılıkları ve ihtiyaçlarını dikkate almadan inşa edilen ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam örüntüsü ile engelli birey için bariyerler bizzat toplum ve kurumlarca oluşturulmakta; topluma katılımı engellenmektedir (Kızılaslan, Zorluoğlu, Yücel, Sözbilir, 2016: 190). Toplum içinde azınlıkta kalan engelli birey, topluma katılımda eşit hak ve özgürlüklerden faydalanamadığı için ötekileştirilmekte ve değersizleştirilmektedir. Dolayısıyla engellenme toplumun bütünü tarafından bireye dayatılan bir durumdur. Buna bağlı olarak toplumda oluşan negatif engelli algısı, bireyi kamusal hayattan büyük oranda kopmaya ve eve kapanmaya zorlamaktadır. Sosyal model yaklaşımı, sosyal devletin gerekliliklerine bağlı olarak; engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere, yeterli oranda desteklenmeleri halinde, yaşamın tüm alanlarına daha rahat katılabilecekleri düşüncesini savunmaktadır. Tıbbi-medikal model yaklaşımını tümünden reddetmeyen sosyal model yaklaşımı, tespit ve sonuçlarını önemli oranda yetersiz bulmaktadır (Burcu, 2015: 25; Muhcu, 2015: 10). Aşağıda verilen tablo engelliliğe yaklaşımda tıbbi-medikal model ile sosyal model karşılaştırması yapılmıştır.

Tablo 1. Tıbbi Model ile Sosyal Model Karşılaştırması

Tıbbi Model	Tıbbi Model ve Toplumsal Bakış Üzerindeki Etkisi	Sosyal Model	Sosyal Model ve Toplumsal Bakış Üzerindeki Etkisi
Engellilik noksanlık/eksiklik-tir/anormal/patolojik bir durumdur	Engellilik bireyi diğer bireylerden geride tutan bir durum olarak görülmektedir. Kimsenin istemeyeceği ya da bireyin kötü bir şekilde farklı kılındığı bir durumdur.	Engellilik farklılıktır	Engellilik sadece farklılıktır, cinsiyet ya da ırk gibi
Engelli olmak olumsuz/negatif bir durumdur	Engellilik kötü/istenmeyen/kaçınılması gereken/trajik bir durumdur	Engelli oluş özünde nötr bir durumdur	Engelli olmak ne iyidir ne de kötüdür, sadece senin düşüncene, sana bağlıdır
Engellilik bireysel bir durumdur	Engellilik bireysel bir problemdir, 'sen engellsin' ve 'bu sadece senin problemdir' demektir	Engellilikte birey ve toplum arasında etkileşim sağlanmalıdır	Sorunlar, girişinin engellendiği bir toplumda işlevlerini yerine getirmeye çalışan engelli bireyin Engellenmişliğinden kaynaklanmaktadır
Engelliliğin yarattığı sürekliliği olan problemlerin çözümü/çaresi bireysel tedavi, iyileştirmeye ve normalleştirmeye yönelik müdahalelerle mümkündür	Sorunların çözümü, insanları tedavi etmek ya da engellerini mümkün olduğunca az göstermektir	Engelliliğin sürekli olan problemlerinin çözümü/çaresi birey ile toplum arasındaki iletişimin değişmesidir.	Engelli bireylerin daha iyi konuma gelmesinde ilgili sorun ve konular toplumdaki değişimle ilgilidir; örneğin her şeyin ulaşılabilir hale getirilebilmesi gibi
Temsili çözüm ise profesyoneldir/uzmanlık gerektirir	Yalnızca profesyonel müdahale ve yardım alınarak engelli bireylerin tamlığı, toplumsal uyumu ve toplumla bütünleşmesi gerçekleşebilir	Çözüm aracı bireyin kendisiyle ya da birey ile toplum arasındaki düzenlemelerle uğraşanlardır	Bu değişiklik, engelli bireyden ya da engelli bireylerin topluma eşit bir şekilde katılmasını isteyen herhangi bir bireyden gelebilir

Kaynak: (Burcu, 2015: 27)

1.2. Kuramsal Yaklaşımlar

Engellilik değerlendirmelerinde 19 ile 21. yy. arasındaki dönemde değişik yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bunlardan tıbbi-medikal model, insan bedenini tıbbi yönden ele almıştır. Bireyin bedeninde veya zihninde yaşanan bir sorunun kaynağını yine bireyin kendisinde gören bir yaklaşımdır. Bireyin bir uzvunun olmayışı veya işlev kaybı kişinin kendi sorunu olarak görülmektedir. Tıp, bu sorunu tedavi ve iyileştirme ile mümkün olan en aza indirgeyebilir veya giderebilir. Tıbbi model yaklaşımına göre engellilik, insan bedeninin 'normal' formundan sapma hali,

‘anormallik’, ‘bozukluk’, ‘noksanlık’tır. Bu negatif yaklaşımla engelli birey topluluktan ayrıştırılmakta ve toplumda olağandan daha düşük bir kategoriye konularak ötekileştirilmektedir. Bu yaklaşım, farklı yeteneklere sahip olsa da engelli bireyde değersizlik hissi uyandırarak içe kapanmasına yol açabilmektedir (Muhcu, 2015: 10; Akçalı, 2015: 7).

Yapısal-İşlevselci bakış açısının engellilere yaklaşımında toplumun çeşitli sosyal düzenlemeleri yapma sorumluluğu vardır. Toplumsal sistemin sağlıklı işleyebilmesi için bu gereklidir. Yapısal-İşlevselci yaklaşımın önde gelen isimlerinden Parsons (1902-1979)’a göre, toplumsal yapının uyum sağlama, hedeflerine ulaşma, bütünleşme ve düzenin devamını sağlama çabasını sürdürmek için aksayan yönleri giderme görevi vardır. Bu görevler birbirine bağlı alt sistemlerce yerine getirilmelidir (Şarvan, 2013: 17). Bu temelde engelli bireyin patolojik sorunlarını gidermeye odaklanma, tedavi etme yaklaşımı ve sağlık hizmetleri ile belli bir yaşam kalitesi sağlanmıştır. Tıbbi-medikal modeli ifade eden bu yaklaşım, engel ve yetersizliği bireyde görmeye odaklandığı için bunun farklı sonuçları da gerçekleşmektedir. Bireyi normal-anormal ikiliği içinde ele alma, eksik-noksan kabul etme yaklaşımı, toplumda küçümsenme, ötekileştirilme ve dışlanma gibi sonuçlar doğurmuştur (Arıkan, 2002: 2).

Yapısal-İşlevselci yaklaşımla bağlantılı olarak zamanla gelişen çevreci-ekolojik yaklaşımlar tıbbi-medikal yaklaşımı aşan perspektifleri savunmuşlardır. Buna göre engelliliğin sebepleri bireyde değil, birey-sosyal çevre etkileşiminde aranmalıdır. Sosyal-kültürel çevrenin inşa ettiği bakış açısı engelleri büyütüp geliştirebilmekte, çoğu durumda bizzat engellerin yaratıcısı olabilmektedir. Bu yönüyle işlevselci-çevreci-ekolojik model, sembolik etkileşimci ve sosyal inşa modeline yaklaşmakta, onlardan etkilenmektedir. Bu yaklaşımlarda, engellilik olgusu ele alınırken, sınıf, cinsiyet, etnik köken gibi aidiyetlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği savunulmaktadır (Burcu, 2015: 47).

Çatışmacı yaklaşım ise, toplumu üretim araçları ve üretim ilişkileri, altyapı-üstyapı ikiliği, emek-sermaye çelişkisi, toplumsal eşitsizlikler ve sınıfsal çatışma gibi kendi temel argümanlarıyla inceleyip tanımlayan Marks ve Engels’e dayanır. Sosyolojide çatışmacı gelenek, toplumsal sorunlara yaklaşımda; toplumdaki güç ilişkileri, çatışma ve kapitalist sistemde emeğin üretimi, artı-değer ve işçinin emeğine

yabancılaşma süreçlerine odaklanır (Güneş, 2012: 68). Bu bağlamda engelli bireylerin de pek çok dezavantajlı toplumsal grup gibi ihmal edildiği ve toplum dışına itildiğini belirtir (Karkiner, 2012: 39-42). Kapitalist endüstrileşmenin yarattığı ağır çalışma koşulları insanların sağlığını bozarak pek çok çalışana sakatlamaktadır. Kapitalist sistemde üretim dışı kalan engelli birey, topluma yabancılaşmaktadır. Çatışmacı yaklaşım modeli engelli birey üzerindeki sosyal baskı ile üretim biçimi arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Çatışmacı bakış açısından engellilik değerlendirilirken, engelliliğin sosyal olarak yaratımına ve tarih boyunca istenmeyen bir durum algısı oluşturmaya dikkat çekilmektedir. Engellilik, kapitalizm ve üretim ilişkileri içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır (Orhan ve Özkan, 2020: 6).

Sembolik etkileşimciliğin engelliliğe yaklaşımında ise, birey-sosyal çevre etkileşimi ile inşa edilen engellilik olgusu üzerinde durulmaktadır. Engelliliğin büyük oranda birey-sosyal çevre etkileşiminde, sosyal-kültürel olarak inşa edilen bir etiketlenme olduğu belirtilir. Engelli bireyin toplum tarafından 'işlevsizlik', 'işe yaramazlık' ile damgalandığı, bu etkileşim sonucu engelli bireyin bu etiketi zamanla kabullenip, değersizlik, önemsenmeme gibi duygular yaşayarak kendini daha fazla toplumsal ilişkilerin dışında tutma eğilimine girdiği belirtilebilir (Mutluer, 1998: 221).

Engelliliğin bireye bağlı, ondan kaynaklı bir gerçek değil, sosyal bir yaratım olduğunu belirten Bogdan ve Knoll'a ait aşağıdaki alıntı konu açısından aydınlatıcı olacaktır:

Engelliliğin anlamı ileri sürülen fiziksel, davranışsal ve psikolojik farklılıkların ötesine geçmektedir. Engellilik toplumun neyi onurlandırdığının ve küçük düşürdüğünün belirlenmesi bağlamında bakılması gereken sembolik bir anlama sahiptir. Toplumun akıllılık, güven, güzellik ve kazanma hakkındaki düşünceleri birine alaycı bir biçimde 'yavaşlamış' veya 'yarsa gibi kör' dediğimizde ne anlattığımızla ortaya çıkmaktadır. Geleneksel olarak, birçok toplumda engellilik, bu durumdaki insanla utanç getirmek üzere yapılandırılmıştır. Engelliliğin problemleri daha çok toplumun köklerine derin bir biçimde yerleşmiştir ve sosyaldır (Bogdan ve Knoll, 1995'ten aktaran Burcu, 2015: 53).

Özetle, sembolik etkileşimci yaklaşım engelliliğin, engelli birey-çevre ilişkisi içerisinde etiketlenme ve damgalanma ile inşa edildiğini; bu inşa sonucu olarak

engelli bireyin daha da artan eşitsiz koşullarda ve toplumla daha az iletişim halinde yaşamaya mecbur bırakıldığı belirtilebilir.

Sosyal inşacı model bünyesinde barındırdığı sosyo-politik ve insan hakları modeli gibi zengin yaklaşımlarla birlikte sosyal model yaklaşımının en radikal savunucusu konumundadır. Temel yaklaşımı engelliliğin toplum tarafından nasıl sorunsallaştırılıp, tanımlandığına karşı çıkmaktır. Bu karşı çıkış en başta tıbbi-medikal modelin engellilik yaklaşımına yönelik yapılmaktadır. Bu yaklaşıma göre engellilik, engelli olmayan toplumun, bağlı kurumlarının ve resmi söylemlerinin el birliği ile oluşturduğu ortak bir süreçtir (Tınar, 2018: 62). Barton'a (1996'dan aktaran Burcu, 2015: 56) göre, yukarıda belirtilen ortak inşa etme sürecinde eğitimin önemli bir rolü vardır.

Sosyal inşacı model yaklaşımı, sosyal adaletin sağlanması için geleneksel engelli tanımlarının reddedilmesi, engelliliğin yeniden tanımlanması ve bu tanımlamanın başkalarınca değil, bizzat engelliler tarafından yapılması gerektiğinin altını çizer. Ancak bu şekilde, toplumda diğer azınlık gruplarından daha geniş bir yer tutup, daha geri statüde bulunan engellilerin kendi gerçekliğini görme ve kendi sorunlarını çözümlenmesiyle bir yaşam mücadelesi verebileceklerini savunur. Sosyal inşacı yaklaşımın en dinamik kesimini oluşturan sosyo-politik model, engellilerin en öncelikli problemlerinin politik örgütlenme ve mücadele etme olduğunu savunur (Burcu, 2015: 61).

Feminist yaklaşımda temel argümanlardan biri, beden inşasıdır. İnsan bedeninin biyolojik olmaktan çok sosyal olarak inşa edildiği savı öne çıkarılır (Ecevit, 2014: 4). Buna bağlı olarak engelliliğin de toplum, kurumlar ve resmi söylemler ile sosyal olarak inşa edildiğini savunur. Engelli değerlendirmelerinde engelli kadın, çalışmalarının merkezinde yer alır. Engelli kadının diğer kadınlar ile aynı deneyimi yaşamadığı, daha farklı sorunlar yaşadığını belirtse de feminist yaklaşım bu konuda yetersiz kaldığı yönünde eleştirilmiştir. Schriempf (2001'den aktaran Burcu, 2015:68), feminist yaklaşımın odaklanması gereken hususları aşağıdaki belirlemede şöyle vurgulamıştır:

Feminist teorinin kadın için yalnızca kapana kısılma ile değil, aynı zamanda bu kapana kısılmayı normalleştiren baskıcılıkla da ilgili olduğunu göz ardı etmeden engelli kadını engelli kadın haline getiren ya da engelleyen baskıcılığın normalliğinin yapıbozumu ele alan bir engellilik teorisine

odaklanması gerekmektedir. Ancak yine de engellilik teorisi engelli feministlerin belirttiği gibi engelli kadınların hayatlarını açıklayacak yeterli kaynakları oluşturamamıştır.

Feminist yaklaşım da diğer bazı yaklaşımlarda olduğu gibi tıbbi-medikal yaklaşımı şiddetle eleştirmekte, engelli bedenlerin tedavi edilmesi gereken, toplumun diğer bireylerinden eksik, anormal bedenler olarak görülmesi ve baskılanmasına karşı çıkmaktadır. Feminist yaklaşım bu anlamda sosyal model yaklaşımı ile örtüşse de bu modelin engellilik değerlendirmesinde kadının özgün yerinin yeterince görülmediği veya irdelenmediği eleştirisini yapar.

1.3. Tarihte Engellilik

İnsanlık tarihinin başlangıç dönemleri ne kadar eskiye dayanıyorsa, insana dair temel özellikler de o kadar geriden gelmektedir. Nitekim bu yazının değerlendirme konusu olan engellilik olgusu da insanlık tarihinin sonraki dönemlerinde ortaya çıkmamıştır. Bilakis, insanlık tarihinin başından beri var olan bir gerçekliktir. Tarihte belirli-belirsiz anımlar ve kayıt düşmelerle engellilik olgusu çoğunlukla silik anlatılardan ibaret olsa da hep var olmuştur. Son bir asırlık dönemde ise, farkındalıkların artmasıyla birlikte engellilik daha belirgin bir toplumsal olgu haline gelmiştir. Tarih anlatılarında her zaman söz edilmesi gereken büyük insan-krallar ve büyük olaylar-savaşlardan dolayı sıradan insanlara, bu arada engelli insanlara pek yer kaldığı söylenemez. Tarihsel anlatıların ideolojik yanlılığı da toplumlarda pek çok kesimin sesinin duyulmamasına sebeptir. Tarihsel anlatılar çoğunlukla görünenler ile ilgili olmuştur; görünmeyenler gölgede kalmıştır denilebilir. Bu yüzden Jenkins (2011: 29-30), “Tarihte görünmeyenler ile merkezde olanlar yer değiştirirse idi, tarih anlatımı sonucu ne olurdu?” sorusuyla, tarihsel anlatıların yanlılığı ve sınırlılığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla tarihte engellilere dair anlatı izleri genellikle ikincil, dolaylı, çıkarımsal ve zayıf söylemler olup, detaylı bilgiye ulaşmak oldukça güçtür.

1.3.1. İlk Çağ: (Mısır, Sümer, Antik Yunan, Roma)

Günümüzde toplumların engellilere bakış açısında çok önemli olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Ancak bu bakış açısı geçmişten bugüne, toplumdan

topluma ve kùltùrlere gùre farklılıklar gùstermiřtir. Dùzenli ve yerleşik hayata geçişin başladığı, kentleşme ve şehir devletlerinin kurulmaya başladığı antik Mısır ve Sùmer-Mezopotamya uygarlıkları dòneminde henüz dùzenli ve sistemli bir tarih anlatımından söz etmek gùçtür. Çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu bu çağda, önemli olayların, yasaların kil tabletlere aktarıldığı tarihsel anlatılar, hikâyemsi dil yoluyla tanrısal kaynaklı sebeplere dayandırılmaktadır. Bu nedenle ilkçağ bulguların izini mitolojik anlatılarda aramak gerekmektedir. Firavun-krallıkların başladığı M.Ö. 3000'ler Mısır toplumunda, engelli çocukları öldürme, onlardan kurtulma eğiliminin olduğu gör÷lmektedir. Öldürme dışında yaklaşımlardan da bahsedilmektedir: Engelliliğin kötüc÷l ruhlardan kaynaklandığına inanılmakta, bunun üstesinden gelmek için de muskalar yapılmaktadır. Mısır medeniyetinin tıp alanında gelişmiş olması nedeniyle engellileri tedavi etme yoluna gidildiği de bilinmekte olup, bu amaçla bitkisel ilaçlar kullanıldığı aktarılmaktadır. Yine 1500'lere ait olduğu tahmin edilen Mısır Eber papirüslerinde sağırlığın tedavisine yönelik ilaç tariflerinden söz edilmektedir (Kemaloğlu, 2014: 17). Babil İmparatorluğunda engellilik-günah ilişkisi öne çıkmaktadır: Su kanalına tükürmek, hasta birine dokunmak gibi günah sayılan fiillere ceza olarak insanların engelli olduğu veya engelli çocuk sahibi olduğuna inanılmaktaydı (Turan, 2018: 20). Sùmer mitolojisinde yaratan-yaratılan ilişkisi, yaratılanın yaratana hizmet etmesi perspektifi üzerine kurulmuştur. Tanrılara hizmet, insanların birincil görevidir. Dolayısıyla, engellilerin öldür÷lmesi, dışlanması veya kendi kaderine terk edilmesinden ziyade, verimli olabilecekleri işlerde çalıştırıldığı çıkarımını yapmak mümkündür. Sùmer mitolojisindeki ana tanrıça Ninmah ile bilgelik tanrısı Enki/Enkidu arasındaki diyalog sonrasında, Ninmah'ın tanrılara hizmet için yarattığı ilk insanların görme, fiziksel engelli olması ve bu insanlara engellilik durumlarına göre bazı mesleki görevler verilmesi yukarıdaki belirlemeyi destekler niteliktedir. Uzakdođu toplumlarında engelli bireye yüklenen anlam daha çok bunun tanrının insanlara günahlarından dolayı bir cezalandırma olduğudur. Çin'de engelli doğan bebekler çoğu zaman ölüme terk edilmektedir. Hindistan'da reenkarnasyon inancı nedeniyle söz konusu günahın, engelli bireylerin önceki hayatlarında işledikleri bir suçun cezası olduğu düşün÷lmekteydi (Turan, 2018: 21-23).

Antik Yunan ve Roma’da da engellilere yaklaşım ve bakış açısı daha çok negatif olmuştur. Engelliler birinci sınıf vatandaş olarak görülmemiş, bunun ötesinde bir yük olarak algılanmıştır. Atina ve Roma’da, engelliler toplum için bir yük olarak görülmüş, daha da ileri giderek bunların yok edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Engelliliğin bir günah karşılığı verilen ceza olduğu algısı burada da vardır. Örneğin, dinsel bir törenin şartlarını doğru bir şekilde yerine getirememesi sonucu tanrıların bireyi veya doğacak çocuğunu hastalıklı-engelli olma ile cezalandıracağı inancı hâkimdir. M.Ö. 5. yüzyıla ait Roma Kanunu’nda fiziksel bozukluğu olan çocukların hemen öldürülmesinin zorunlu olduğu belirtilir (Turan, 2018: 32). Platon görüşlerini ruh-beden ikiliği ve ruhun mükemmelliği üzerine kurmuş ve fikrin izdüşümü olarak kusurlu bedenlere yaşamı hak görmemiştir: “*Bizim kentimizde hekimlik ve hakimlik sanatları; gerçekten iyi olarak doğmuş vatandaşların bedenleriyle ve ruhlarıyla ilgilenir ama böyle olmayanlardan bedeni kusurlu olanların ölmesine göz yumar ve yaradılışı kötü, ruhu düzelmez olanları da kendisi ölüme gönderir*” (Platon, 1994: 124). Aristo’ya göre ise, duyamayan ve konuşamayan insan aynı zamanda zihinsel engellidir. Konuşma yoksa düşünme de yoktur. Öyleyse eğitimlerinden de bahsedilemez (Markides, 1982; Cagle, 2010; aktaran Kemaloğlu, 2014: 17). Aristo, normal ve anormal kavramlarını kullanarak açıklamalarda bulunur. Engelli insanları da anormal sınıfında değerlendirerek ucube kabul eder. Normalden ilk sapma olarak da kadının yaratılışını gösterir (Turan, 2018: 42). Platon ve Aristo’nun düşünceleri Orta çağ boyunca etkili olmuş, bu dönemdeki din adamı ve düşünürlerin ileri sürdükleri tezlerde Antik Çağ’ın bu iki filozofunun izi görülmeye devam edilmiştir.

Orta çağ ve öncesi toplumun engelli bireylere bakış ve değerlendirmelerinde ağırlıklı olarak mistik ve dinsel öğeler yoğunluktadır. Bu nedenle tarihsel kronoloji içerisinde tek tanrılı dinlerin engelli bireye bakışına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1.3.2. Tek Tanrılı Dinler

1.3.2.1. Musevilik

Tek tanrılı dinlerde engellilere yaklaşımda farklı kutuplardan birbiriyle çelişen bakış açıları mevcuttur. Engellilere yönelik ikincil, öteki, deforme olmuş

birey yaklaşımı olup, engelliliği tanrıdan insanlara, işledikleri günahların neticesi, suçlarının cezası olarak dikte etme vardır. Yahudilerin kutsal kitabı Eski Ahit (Tevrat)'ın 2. kitabında: “Rab seni şifa bulamayacağın Mısır çıbanı ile ve urlarla ve uyuzla ve kaşıntı ile vuracak. Rab seni çılgınlıkla ve körlükle ve yürek şaşkınlığı ile vuracak;” denmekte olup, suç-ceza ilişkisini bariz yansıtmaktadır (Tesniye, 28:27-28). Yine Tevrat'ın 2. Kitabında:

Ve Rab Musa'ya söyleyip dedi, ‘Harun’a söyleyip de: Senin. Zürriyetinden nesillince kimde kusur olursa, Allah’ının ekmeğini takdim etmek için yaklaşmasın. Çünkü kendisinde kusur olan hiçbir adam yaklaşmayacak; kör yahut topal yahut yassı burun yahut fazlalığı olan adam yahut ayağı kırık yahut eli kırık adam yahut kambur yahut cüce yahut gözü kusurlu yahut kel yahut kabuklu yahut husyesi ezilmiş. Harun’un zürriyetinden kendisinde kusur olan hiçbir adam, Rabbin ateşle yapılan takdimlerini arz etmek için yaklaşmayacaktır; kendisinde kusur vardır; Allah’ının ekmeğini arz etmek için yaklaşmayacaktır. Allah’ının ekmeğinden, çok mukaddes olandan ve mukaddes olandan yiyecektir. Ancak perdenin yanına gitmeyecek ve mezbaha yaklaşmayacaktır. Çünkü kendisinde kusur vardır; ta ki, makdislerimi bozmasın; çünkü ben, onları takdis eden Rab'im (Levililer 21:16-23).

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, engellilere kusurlu, eksik ve ikincil birey muamelesi yapılmaktadır. Birbirleriyle çelişir belirlemeler de olsa, engellilere zulmedilmemesi gerektiği de aynı din içerisinde vurgulanmıştır: “Körü yoldan saptırana lânetli olsun. Ve bütün kavim: Amin, diyecek” (Tesniye, 27:18). “Sağıra lânet etmeyeceksin ve körün önüne tökez koymayacaksın; ve Allah’ından korkacaksın; ben Rab'im” (Levililer, 19/14).

1.3.2.2. Hıristiyanlık

Hıristiyanlık dönemi anlatılarda hümanizm ağır basmakta olup, İncil’de bol bol engelli ve hasta insanların İsa Peygamber tarafından günahlarının bağışlanıp, hastalık ve engel durumlarının mucizevi güçle ortadan kaldırıldığı görülmektedir (Yuhanna, 5/6-9; Markos, 9/16-26; Luka, 18/40-43; Matta, 17/14-18). Ancak Hıristiyanlıkta da Musevilikte olduğu gibi hastalık ve engelliliğin, bir suç ve günah karşılığı Tanrı tarafından ceza olarak verildiği anlayışı sürmektedir. Erken dönem kiliseleri engellilerin dışlanmasına karşı çıkmıştır (Turan, 2018: 90). Katolik kilisesinin temel ilkelerini oluşturan Aziz Augustine (1354-1430), engelliliği dışlama

yerine sahiplenme yoluna gitmiştir. İnsanlar eksik ve yetersizdir, çünkü eksiksiz ve mükemmel olan tanrıdır (KAYNAK, 2018: 96-98). Buna rağmen, Hıristiyan din adamlarınca yönetilen Orta çağ engizisyon mahkemelerinin insanlara bizzat uyguladığı işkence ve kötü muamele sonucu ölen ve engelli kalan pek çok insan olduğu gerçeğini burada hatırlatmak gerekmektedir. Bu mahkemelerin cadı-büyücü diye yargıladığı insanlar arasında kadınların yanı sıra zihinsel ve fiziksel engelli pek çok insan da bulunmaktadır. Batı, Orta çağ boyunca ve Yeni çağın arifesinde engellilere yönelik pek çok olumsuz ve eziyet içeren yaklaşıma sahne olmuştur. Fiziksel biçim bozukluğu olan veya zihinsel engelli bireyler ‘ucube’, ‘büyücü’, ‘içine şeytan kaçmış’, ‘lanetli’, ‘günahkâr’ gibi damgalamalarla işkenceye, kötü muameleye maruz kalmış ve toplum dışına itilmiş; sirklerde insanlara eğlence malzemesi olarak sunulmuştur. Bunun izlerine edebiyatta da rastlamak mümkündür. Bu konuda ilk akla gelen Fransız şair-yazar Viktor Hugo (1802-1885)’nun *Notre Dame’nin Kamburu* (orijinal adı: Notre Dame De Paris) adlı ünlü eseridir. Romanda, fiziksel engelli birey profili, yaşamaya mahkûm edildiği kilisenin izbe bölümü, yapmak zorunda olduğu iş (zangoçluk) nedeniyle ayrıca işitme engelli oluşu, genel olarak toplumun engelli bireye bakışını, bunun sonucu bireyin kendini toplumdan soyutlayarak yaşamaya çalışması çok iyi anlatılmaktadır.

1.3.2.3. İslamiyet ve İslam Toplumu

İslamiyet, kuşkusuz ki doğup geliştiği coğrafyada, kendisinden önceki ilkel topluma göre çığır açmıştır. Toplumsal, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın tümünde hissedilen reformlar gerçekleştirmiştir. Diğer semavi dinler ile ortak payda olan insan yaşam kalitesinde çitayı daha yukarıya çıkarmıştır. Engellilere dair Kuran başta olmak üzere, din âlimlerinin pek çok belirlemesi vardır. Referans noktası olan kutsal kitapta; bir toplantı esnasında konuşan Hz. Muhammed’e yaklaşan ve konuşmasını keserek talepte bulunan görme engelli birine olumsuz yaklaşımı, eş zamanlı gelen bir uyarı ayeti⁵ sonrası, Peygamber hatasını anlar ve engelli bireye karşı yaklaşımını

⁵ “Kendisine âmâ geldi diye yüzünü ekşitti ve döndü. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı? Yahut öğüt dinleyecek de öğüt kendisine yarayacaktı. Kendisini yeterli görüp tenezzül etmeye geline; sen ona yöneliyorsun. Onun arınmamasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak sana gelen, saygı duyarak gelmişken, sen onunla ilgilenmiyorsun.” (Abese, 80/1-12, Bayraktar B. Meali).

düzelterek onun gönlünü alır. Ayetlerde insanların sorumluluklarını güçleri ile orantılı tutup, gücünün üzerinde sorumluluk yüklenmeyeceği belirtilmektedir⁶. Buna paralel olarak engellilerin de mazeretlerinden dolayı belli sorumluluklardan azade tutulduğu da vurgulanır⁷. İslam dininin kutsal kitabı Kuran'da engelliliğe dair genel bir hoşgörölü yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunun yanı sıra Kuran'da engelliliğe dair geçen "kör, sağır, dilsiz" gibi sıfatların olumsuz olay ve kişileri (inanmayanlar, münafıklar, günahkârlar) tanımlamada yardımcı öge, benzetme ögesi olarak sıkça kullanıldığı da görülmektedir⁸. Engelli bireyin fazlaca bir işe yararlılığı olmayıp, yük olduğu yönünde belirleme de mevcuttur⁹. Maddi-manevi tüm musibetlerin ancak Allah'ın izni ve iradesi ile mümkün olduğu tespiti¹⁰ ile engelliliğe yol açan temel güç kaynağına işaret edilmiş olup, bu musibetlerin insanlara bu dünyada birer imtihan olarak verildiği¹¹ belirtilmiştir.

Emevi ve Abbasi hanedanlığı döneminde engelli, yaşlı ve çocuklara yönelik devlet bütçesi ile ihtiyaç sahiplerine maddi yardım yapılmış; zekât verilecekler arasında çalışamayacak durumda olanlar ve engelliler de belirtilmiştir. Selçuklu döneminde de bu gelenek devam ettirilmiş, yapılan hanlar-hamamların yanı sıra, engelli ve kendi bakımını yapamayanlar için sosyal kurumlar, hastaneler yapılmıştır (Özer, 2015: 62-63).

Osmanlı devletinin gelişme ve yükselme dönemlerinde vakıf kültürü yaygınlık kazanmış, bu çalışmalar toplumda sosyal dengeyi sağlamada önemli rol oynamıştır. Dezavantajlı grupların da bunlardan faydalandığını belirtmek yanlış olmaz. Osmanlılar sarayda da engellilere yer vermiştir. Engellilere sarayda görev

⁶ Araf, 42; Bakara, 286, (Bayraktar B. Meali).

⁷ Fetih, 17: Nur, 61

⁸ "Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içerisindeki sağır ve dilsizlerdir." (En'am, 39); "(Münafıklar), sağırdılar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar hakka dönmezler." (Bakara, 18); "Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağır olarak yüz üstü haşredeceğiz, varacakları yer cehennemdir." İsrâ, 97).

⁹ "Ve Allah, gene iki kişiyi örnek getirir: Biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, sahibine bir yükür, nereye yollasa hayırlı bir iş becerip gelemez. O, hiç adaletle emreden ve doğru yolu tutmuş olan adamla eşit olur mu?" (Nahl, 16/76).

¹⁰ "Allah'ın izni olmadıkça insanın canına, malına hiçbir musibet gelmez. Kim Allah'a inanırsa O da onun gönlüne doğru yolu ilham eder. Allah herşeyi hakkıyla bilendir." (Teğabun, 64/11, Abdullah Parlıyan meali).

¹¹ "Muhakkak ki, ölüm tehlikesiyle, korku ve açlıkla, mal, can ve yiyecek içecek gibi ürünlerin azaltılmasıyla sizi sımayacağız. Ama zorluklara karşı sabredip sebat ve dayanıklılık gösterenlere iyiliklerin geleceğini müjdele." (Bakara, 2/155); "Her can ölümü tadacaktır, sizi imtihan olsun diye iyilik ve kötülüklerle sınarsınız. Sonunda hepiniz bize döndürüleceksiniz." (Enbiya, 21/35), Abdullah Parlıyan meali.

verilmesi istihdam ve yaşamını idame ettirme anlamında engelliler lehine adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, engellilerin aksayan özelliklerinden faydalanılması negatif bir tutumdur. Örneğin işitme engellilerden, duymamaları nedeniyle özel, gizli toplantılarda muhafız olarak faydalanılmıştır. Ayrıca boyu kısa ('cüce') ve işitme engelli bireyler saray eğlencelerinin bir parçası olarak kullanılmıştır (Erken, 2015:15-22). Aşağıda verilen örnek bu durumu açıklama mahiyetinde çarpıcı bir nitelik taşır:

Cüceler de, yeterince eğitilince ve padişahın huzurunda saygılı ve görgülü davranmaları gereken olgunluğu edininceye kadar büyük ve küçük odalarda kalırlar; boyları ne kadar küçükse o kadar rağbet görürler ve özellikle de hem dilsiz, hem cüce, hem de hadım iseler değerleri artar. Padişaha verilecek en nadide armağan olurlardı. Bu üç özelliğe sahip bir kişiye rastlanınca derhal üzerine en değerli kaftanlar giydirilip padişahın ve valide sultanın olur ve sarayın bütün bölümlerinde serbestçe dolaşabilirdi (Bobovius, 2012:30; aktaran Erkan, 2015: 22).

Yine Erken'in (2015: 22) aktarımında işitme engellilerin sarayda devlet adamları ve hanedan mensubu bireylerin infazında cellat olarak kullanıldığı da belirtilmektedir. Osmanlı saraylarındaki harem sorumlusu bireylerin çoğunlukla bizzat devlet görevlilerince hadım edilerek bu işlerde görevlendirildiği bilinen bir vakıa olarak ayrıca vurgulanabilir.

1.3.3. Yakın Dönem (1800'lerden Günümüze)

Orta çağdan Yeni çağa geçişte Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemleri birbirlerini tamamlayan süreçler olarak gelişmiş; hümanizm ile birlikte insan ve birey odaklı yaklaşımlar giderek daha fazla öne çıkarak ağırlığını hissettirmiştir. Geleneksel toplumdaki modern topluma evrilme, insan ve insan bedenine yaklaşımda da yeni perspektiflerle bakma imkânını yaratmıştır. Kapitalist üretimin gelişmesi, çalışma alanının topraktan fabrikalara; geleneksel aile etkinliğinden sistematik, organize edilmiş işçi yığınlarına dönüşmesi sonucunu doğurmuştur. İnsanlar daha az kârla daha çok çalışır hale gelmiş, kendi emeğine yabancılaşmıştır. Feodal dönemde, toprak-tarım merkezli üretimde kısmen de olsa çalışma hayatında kendisine yer bulabilen engelli bireyler, bu yeni dönemde büyük oranda üretimin ve dolayısıyla toplumun dışına itilmiştir (Ünal, 2018: 1323). Ayrıca, yeni üretim tarzında çalışma

sürelerinin çok uzun, iş güvenliği tedbirlerinin ise yok denecek kadar az olması nedeniyle pek çok insan iş kazası ve mesleki hastalıklar sonucu engelli duruma gelmiştir.

Geleneksel üretim tarzına göre daha dinamik olan kapitalist üretim, kadın emeğini de üretime dahil edince engelli birey için evde bakım olanakları büyük oranda sınırlanmıştır. Bu nedenlerin de etkisiyle kapitalist üretim, maksimum çalışma verimliliği hedeflerine uygun olarak, engel teşkil eden çocuklar, yaşlılar ve engelliler için sığınma evi, akıl hastanesi, huzurevi, kreş ve darülaceze gibi kurumlar oluşturmuştur. Böylece üretime engel olarak görülen bu kesimler toplumdan soyutlanmış, dışlanmış (Kızılaslan ve diğerleri 2016: 188). Engelliliğe yaklaşımda tıbbileştirme perspektifi ile bakılmakta; engellilik, bireyin kendisinden kaynaklı kişisel bir problem olarak ortaya konulmaktadır. Engelliliği salt tıbbi bir problem olarak görme, çözümü de sadece tıbbi yöntemlerde aramayı getirmiştir. Devamla gelişen medikal yaklaşım sonucu insanlar 'normal-anormal' olarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Çözümde tıbbi tedavi ve rehabilitasyonun yanı sıra, 'sağlıksız olanın ayıklanması' anlamında öjeniye varan sonuçlar ortaya çıkmıştır. İlk olarak ABD'de 19. yüzyılın sonlarında başlayan ve yasallaştırılan uygulama sonucu 200 bin kadın kısırlaştırılmıştır. Bu konuda en büyük facia ise Hitler Almanya'sında gerçekleşmiştir. Irkçılık ve Yahudi karşıtlığı üzerine inşa ettiği politikaları neticesinde milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Bunların içerisinde kısırlaştırılan veya öldürülen yüz binlerce engelli insan da bulunmaktadır (Barış, 2017:48-49; Özer, 2015:59).

I. ve II. dünya savaşlarının yol açtığı büyük insan kayıplarının yanı sıra, çok daha fazla insanın engelli duruma düşmesi neticesini de doğurmuştur. 1945'ler sonrası bir yanda geçmişle kıyaslanmayacak kadar artan dünya engelli nüfusu; diğer yandan kapitalist sistemin 1929'larda başlayan yapısal krizine çözüm arayışları, artan emek ve sendikal mücadele ile toplumsal dinamiklerin zorlaması sonucu kapitalist sistemde sosyo-ekonomik açılımları içeren 'refah devleti' dönemi başlamıştır. Toplumsal farkındalığın pek çok alanda geliştiği bu dönemin sonuçlarından birisi de engelliliğe bakışta önceki tıbbi-medikal yaklaşımı eleştiren, yetersiz bulan sosyal modelin gelişmeye başlaması olmuştur. Sosyal model, engelliliği bireyin bir kusuru, sorunu olarak görme yerine bunu bir toplumsal sorun olarak değerlendirmektedir.

Sosyal model yaklaşımına göre bireye engelleri yaratan, onu damgalayarak ötekileştirip toplum dışına iten bizzat toplumun kendisidir. Dolayısıyla sorun toplumsal-kurumsal yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bunlardan kaynaklı problemler giderildiği oranda engelli birey engelsiz hale gelebilir. Engelli bireylerin toplum tarafından ötekileştirilip dışlanmasını en önemli sorun olarak gören sosyal model yaklaşımı, engellilerin toplumsal statü ve haklarında önemli gelişmeler yaratmıştır (Küçükali, 2015:113; Ünal, 2018:1321; Kızılaslan vd., 2016: 188).

1.3.4. Uluslararası Alanda Engelli Haklarının Gelişimi

1950'lerden bugüne Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) başta olmak üzere, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu-Kaynaştırma Eğitimi Kaynaştırma Eğitimi (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO), Birleşmiş Milletler, Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UNESCAP), Uluslararası Engelli İnsanlar (DPI), Uluslararası Rehabilitasyon (RI), Dünya Engellilik Enstitüsü (WID), Avrupa Engelliler Forumu (EDF), Avrupa Engelliler Parlamentosu ve burada adı anılmayan pek çok örgüt, bünyesinde engelliler ile ilgili çalışmalar yürütmektedir.

Engelliliğe dair ABD'de geçmişte çeşitli düzenlemeler yapmışsa da en önemli adım 1990 yılında atılmıştır. Bu tarihte kabul edilen "Engelli Amerikalılar Yasası," bu ülkede yaşayan engelliler için barınma, ulaşım ve çalışma koşulları gibi hayati düzenlemelerin yapılmasını yasal güvenceye almıştır (Çakmak, 2008: 53).

Engelliliğe dair pek çok uluslararası kararın çıkış yeri BM'dir. Engelliliğe dair ilk önemli vurgu 1948 yılında yayınlanan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nde yapılmıştır. Daha sonra sırası ile UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund), UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) gibi oluşumlarla yapılan çalışmalar sonucu engellilere yönelik eğitim, iyileştirme ve uyum programları içerikli kararlar alınmıştır¹². 1971 yılında "Zihinsel Engellilerin Haklarına Dair Bildiri" yayınlanmış, 1975 yılında ise tüm engellileri kapsayan "Engelli Hakları Bildirgesi" Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından yayınlanarak kabul edilmiştir. Buna göre, din,

¹² Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/> (Erişim:05.05.2019).

dil, cinsiyet, ırk ve dünya görüşü gözetilmeksizin tüm engellilerin temel hakları güvence altına alınmıştır. BM’de alınan kararla 1981 yılı “Dünya Engelliler Yılı” ilan edilmiştir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 40). Bu karar ile birlikte BM örgütü engellilerin pek çok sorunu için eylem çağrısında bulunmuştur. 1982 yılında “Engelliler İçin Dünya Eylem Programı” hazırlanmıştır. Bu program doğrultusunda 1983 ile 1992 yılları “BM Engelliler On Yılı” ilan edilmiştir. Bu ilanla birlikte 3 Aralık “Dünya Engelliler Günü” olarak kutlanması karar altına alınmıştır. “Dünya Engelliler On Yılı” kapanış toplantısında 1993-2002 yıllarının “Asya-Pasifik Engelliler On Yılı” olarak ilan edilmesi karar altına alınmıştır. Alınan bu kararlarla engellilerin yaşama katılımları önündeki engellerin kaldırılması amaçlı pek çok çalışma yapılmış, söz konusu hedef kapsamında 56 ülke bir araya getirilmiştir¹³. Bu süre sonunda (2002) yapılan kapanış toplantısında öncekine benzer şekilde gelenek devam ettirilmiş, sürenin 2012 yılına kadar on yıl daha uzatılması kararı alınmıştır. Devamla, 2012 yılında “Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu” (ESCAP), Güney Kore’de yaptığı toplantıda aldığı kararlar içerisinde 2013-2022 yılları arası “Asya-Pasifik Bölgesi Engelli Bireyler İçin Hakların Gerçeğe Dönüştürülmesi On Yılı” olarak kabul edilmesi bulunmaktadır (Çitil ve Üçüncü, 2018:248, Aydemir, 2019: 23).

Avrupa’daki engelli haklarının gelişimi, kurumsal kararlara yansımaları da yukarıda belirtilen süreçlere paralel gerçekleşmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve Avrupa Sosyal Şartı (1961) genel insan hakları bağlamında olmakla birlikte engelli bireyler için de temel bağlayıcı hususları kapsamaları bakımından önemlidir. AHIS’in ayrımcılığı suç olarak nitelmesi engelliler açısından da kayda değer bir gelişme olarak görülmüştür. Avrupa Sosyal Şartı engellilerin rehabilitasyon ve eğitim hakkı ile ilgili doğrudan belirlemeler içermesi bakımından önemlidir. Bu kararlar ilerleyen yıllarda ihtiyaca uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Dünyada engelli haklarının gelişimi kapsamında BM bünyesinde gerçekleştirilen bazı etkinlik ve belgeler kronolojik olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir (Çağlar, 2012: 545, Çitil ve Üçüncü, 2018: 243, Aydemir, 2019: 23).

¹³ Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/> (Erişim:05.05.2019).

Tablo 2. BM Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Etkinlikler ve Belgeler

YASAL DÜZENLEME	TARİH	KONU
Cenova Konferansı	1950	Engellilerin sosyal rehabilitasyonu
BM UNDP, ILO, WHO, UNESCO, UNICEF Toplantısı	1952	Yeni ve özgün eğitim ve rehabilitasyon programlarının geliştirilmesi.
Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu Hakkında 99 Sayılı ILO Tavsiye Kararı	1955	Engellilerin mesleki rehabilitasyonu
Eğitimdeki Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme UNESCO Genel Konferansı	1960	Engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi
Çocuk Hakları Bildirisi	1959	Engelli çocukların durumlarına uygun özel muamelede bulunulması
Zihinsel Engelli Bireylerin Hakları Hakkında Bildirge	1971	Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin temel hakları
Birleşmiş Milletler (Sakat) Engelli Hakları Bildirisi	1975	-Sakatlara hiçbir ayrıcalık gözetilmeden hakların tanınması - Düzenli yaşam koşullarına yönelik gerekli düzenlemelerin yapılarak önlemlerin alınması -Medeni hakları konusunda ve ekonomik, sosyal ve siyasi haklar konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması - Uygun koşullarda tedavi hakkına sahip olmaları -Kendi kendilerine yeterli olmalarının sağlanması -İstihdamlarının ve ulaşım imkânlarının geliştirilmesi
Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 ILO Sözleşmesi	1983	Engellilerin mesleki rehabilitasyonu
Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 168 Sayılı ILO Tavsiye Kararı	1988	Engellilerin istihdamı ve mesleki eğitimleri
Çocuk Haklarına Dair BM Sözleşmesi	1989	1959 BM Çocuk Hakları Bildirgesindeki önceki hükümler korunmuştur.
UNESCO Herkes İçin Eşit Eğitim Bildirgesi	1990	Engellilerin eğitim hakkı
Engellilere yönelik İnsan Kaynakları Geliştirme Eylem Planı için Talim Çerçevesi	1990	İstihdam
Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Standart Kuralları	1994	Engellilerin rehabilitasyonuna yönelik hizmetler bütünü ele alınmaktadır.
Kopenhag Sosyal Kalkınma Bildirgesi ve Sosyal Kalkınma Eylem Planı BM Sosyal Kalkınma Dünya Konferansı Raporu	1995	Engelli bireylerin kendi kendilerine yeterli hale gelebilmeleri için eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin kaliteli sunumu
Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi	2006	Engelli bireylerle ilgili en kapsamlı ve temel uluslararası düzenleme

Kaynak: (Çitil ve Üçüncü, 2018:243).

Birleşmiş Milletler Örgütü ile paralel olarak 1980 ve 1990'lı yıllarda Avrupa Konseyi de engelli hakları, sosyal ve mesleki uyum ile ilgili pek çok karar almıştır. Mayıs 1990'da Avrupa Konseyi'nin "Engelli Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Karar" alması, engellilerin eğitime katılımlarını arttırmada önemli bir adım olmuştur. Avrupa Konseyi Aralık 2001 yılında aldığı karar ile 2003 yılını "Avrupa Engelliler Yılı" ilan etmiş, bu kapsamda yapılan çalışmalar ile toplumda engellilerin sorunlarına daha fazla görünürlük

kazandırmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği Komisyonu “Engelliler İçin Fırsat Eşitliği-Topluluğun Yeni Engelli Stratejisi-1996” ve “Engelli Bireyler İçin Engelsiz Avrupa’ya Doğru” bildirimlerini yayınlamıştır. Yukarıda belirtilen kararlar ve yayınlanan bildirimlerle engelli hakları, ayrımcılık ile mücadele anlamında Avrupa’da atılmış önemli adımlar olup, çevre ülkeler üzerinde de etkili olmuştur. AB’nin engellileri de kapsayan bazı yasal düzenlemeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Çitil ve Üçüncü, 2018: 249; Aydemir, 2019: 29).

Tablo 3. Engelli Hakları ile İlgili Bazı AB Belgeleri

YASAL DÜZENLEME	TARİH	KONU
Avrupa Konseyi’nin 818 nolu Tavsiye Kararı	1977	Engelli bireylerin haklarını iyileştirme
Engelli İstihdamına Yönelik Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı	1986	Engellilerin mesleki rehabilitasyon ve istihdamı konularında gerekli önlemleri almak ve engellilerin çalışma alanında karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar
Avrupa Sosyal Şartı	1989	Özel gereksinimleri bulunan bireylerin rehabilitasyon ve mesleki eğitimlerine ilişkin düzenlemeler
Engelli Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemine Katılımı Kararı- Avrupa Konseyi ve Eğitim Bakanları Toplantısı	1990	Engelli çocuk ve gençlerin genel öğretim sistemi içinde kaynaştırılmaları
Engellilere yönelik bütüncül politika konusunda Konsey Tavsiye Kararı	1992	Engelliliğin ortadan kaldırılması, önlenmesi ve sonuçlarının hafifletilmesi, engellilerin toplumsal yaşama tam ve aktif katılımlarının sağlanması, engellilerin kendi istekleri ile bağımsız bir hayat kurmalarının desteklenmesi için fırsat eşitliği sağlanmasına ve alınacak önlemlere dair kararlar.
Engelli Rehabilitasyonu Politikaları Konsey Tavsiye Kararı	1992	Engelli insanların dışlanmadığı bir Avrupa sosyal alanı yaratmak için, insanların hareketlerinin düzenlenmesi, engellilerin pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak görmenin aksine toplumun diğer bireyleri ile eşit bireyler olarak kabul edilmesine dair politikalar.
Engelliler İçin Fırsat Eşitliği-Topluluğun Yeni Engellilik Stratejisi Tebliği	1996	Bu strateji, engellilerin toplumsal yaşamın tüm alanlarında karşılaştıkları engellerin tanımlanması gerekliliğini ve engellilerin fırsat eşitliğinden yararlanmasını önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını vurgulamaktadır.
Avrupa Topluluğu Amsterdam Antlaşması- İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Direktifi	1999 - 2000	Engellilerin haklarını kullanırken karşı karşıya kaldıkları engellerin ortadan kaldırılması
Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği	2000	Engelli bireyler için engelsiz Avrupa ve meslek edinme, eğitim, mesleki eğitim, ulaşım, iç piyasa, bilgi toplumu ve yeni teknolojilerle ilgili olarak Avrupa düzeyinde bir sinerji yaratılmaya çalışılmıştır
Engelli Bireyler İçin Engelsiz bir Avrupa’ya Doğru- Avrupa Komisyonu Tebliği	2000	Engellilerin sosyal ve ekonomik imkanlara ulaşmalarını kısıtlayan sosyal, mimari ve tasarım engellerinin ortadan kaldırılması stratejisi vurgusu yapılmıştır
Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı	2000	Ayrımcılıkla ilgili AB’ye yönelik düzenlemeleri içermektedir
Avrupa Konseyi 2003 Yılıının Avrupa Engelliler Yılı Olarak Saptanması konusunda	2001	Bilinç düzeyinin güçlendirilmesi amacıyla üye ülkeler düzeyinde gerçekleştirilecek faaliyetlerin desteklenmesi
Engellilerin Toplumla tam bütünleşmesi amacıyla Konseyi Tavsiye Kararı	2003	AB’nin önceki kararlarına uyulmasına dair yeniden çağrı yapması ve engellilerin toplumla tam entegrasyonu ve katılımını teşvik eden kararlar.
Engellilere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı	2003	AB politikalarında engellilik boyutunun eklenmesi, istihdamda eşit muamele ve ulaşılabilirliğin iyileştirilmesi

Kaynak: (Çitil ve Üçüncü, 2018:2 49).

1.3.5. Türkiye’de Engellilik ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de 1950’ler sonrası engellilere yaklaşımda perspektif değişikliğine gitmiş; öncesinde engelli hizmetleri tıbbi tedavi ve destek ağırlıklı iken, eğitim ve rehabilitasyon öne çıkmaya başlamıştır. Nitekim bu dönem özel bakım hizmetleri Sağlık Bakanlığı’ndan Eğitim Bakanlığı’na geçmiştir (Küçükali, 2015:105). 1960 Türkiye’inde yeni anayasa ile toplumsal hak ve özgürlüklerdeki açılımlar engelli haklarında da yansımaları bulmuştur. Bu dönemde engelli bireylerin okul okuma ve mezun olmaları ile birlikte ekonomik ve sosyal hayata katılabilecekleri görülmüştür. Bunun bir etkisi olarak 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu’nda engellilerin istihdamı için %2 kota konmuştur. 1976 yılında çalışmayan engelliler ve yaşlılara aylık gelir ödenmesi hakkı tanıyan 2022 sayılı Kanun çıkarılmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41).

1982 Anayasası’nın eşitlik ilkesini belirleyen 10. Madde¹⁴ 3. fıkrasında “Çocuklar, yaşlılar, özürsümler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” denilmektedir. Bu ifade ile engelli ve belirtilen diğler gruplara hizmet ve yardımda öncelik verileceğii vurgulanmıştır. Yine 82 Anayasası’nın 61. Madde 2. Fıkrası’nda “Devlet sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağılayıcı tedbirler alır” ifadesi yer almaktadır. 82 Anayasası’ndaki bu belirlemeler engelli haklarının anayasada belirtilmesi anlamında bir ilk olup, bu yönüyle de önem taşımaktadır. Böylece engellilerin korunması ve toplumla bütünleşmesi anayasal bir hak ve devlet görevi olarak belirlenmektedir. Engellilerin çalışma şartlarının özel olarak korunup gözetilmesi de bu anayasanın 50. Maddesinde belirtilmiş ve güvence altına alınmıştır. 82 Anayasasının 42. Maddesinde “Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirler alır” denilmekte; engellilere yönelik özel eğitim ihtiyacı anayasal güvenceye alınmaktadır (Çitil ve Üçüncü, 2018: 256). Tıbbi-medikal model yaklaşımının yansımalarını 82 Anayasası’nda da görmek mümkündür.

Türkiye’de engellilere yönelik belirgin gelişmeler 1990 sonrası ortaya çıkmaya başlamış, 2000’lerde AB uyum yasalarına ayak uydurma çabası ile somut adımlara dönüşmüştür. Türkiye’de engellilere yönelik gelişmelerde engelli şuraları

¹⁴ 1982 Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>. (Erişim Tarihi: 06.05.2020).

önemli yer tutmaktadır. 1997 yılında 571 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı ÖZİDA (Özürülüler İdaresi Başkanlığı) kurulmuş, buna bağlı olarak engelli şuraları gerçekleştirilmiştir. İlki 1999 yılında gerçekleştirilen engelli şurasında çıkan kararlar ile bazı yasal düzenlemeler yapılmış ve sonraki engelli şurasının gerçekleştirilmesine zemin yaratılmıştır. Nitekim 2. Engelli Şurası altı yıl sonra 2005'te gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında üçüncüsü gerçekleştirilen şurada tıbbi-medikal model etkisi devam etmektedir. Engellilerin ekonomik sorunları ve istihdam problemlerinin ağırlıklı konu olarak ele alındığı 4. Engelli şurası 2009 yılında gerçekleştirilmiştir. Sonraki yıllarda şura toplantıları ortalama iki yılda bir gerçekleştirilmeye devam etmiştir. 2002 yılında yapılan “Türkiye Özürülüler Araştırması”, engellilerin mevcudiyeti, sorunları ve çözüm taleplerini ortaya koyma bakımından önemli bir adımdır (Aktel, 2007:231). 2005 yılında çıkarılan 5378 numaralı kanun¹⁵, engelli haklarının kullanımına belirginlik kazandırması bakımından önemlidir. Birinci Maddesi'nde Kanun'un amacı “Engellilerin temel hak ve hürriyetlerden yararlanılmasını temin ve teşvik etmek, haiz oldukları onura saygıyı arttırarak toplumsal yaşama diğer bireylerle eşit şartlarda etkin ve tam katılımlarını sağlamak ve engelliliği önleyici tedbirler alma adına gereken düzenlemelerin yapılmasının sağlanması” olarak ifade edilmektedir. 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un engellilere dair belirlediği temel ilkeler şunlardır:

- Bağımsızlık ve insanlık onuruna saygı
- Doğrudan ve dolaylı ayrımcılığa karşı mücadele
- Topluma tam ve etkin katılım
- Farklılıklara saygı
- Fırsat eşitliği
- Erişebilirlik
- Kadın-erkek eşitliği bağlamında çifte ayrımcılıkla mücadele
- Engellilik ve çocuk hakları

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda engellilere yönelik pek çok hüküm bulunmaktadır. Bu Kanun, sosyal hizmetlerde engellilere öncelik verilmesi, mesleki

¹⁵ Engelliler Hakkında Kanun, <http://www.alomaliye.com/2005/07/07/engelliler-hakkinda-kanun-5378-sayili-kanun/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

eğitim, istihdam ve fırsat eşitliğine dair belirlemeler yer alması bakımından önemlidir.¹⁶

Yerel yönetim bağlamında belediyelerin görev ve yetkilerinin belirtildiği 5393 sayılı Kanun'da da engellilerin yaşamını düzenleyen ve kolaylaştıran maddelere yer verilmiştir. 14. Maddede belediye hizmetleri verilirken engellilerin özđün durumunun gözetilmesi zorunluluğu belirtilmektedir. Yine görev ve sorumluluklar içerisinde engelli merkezlerinin kurulması, sosyal yardım ve engelliler için kentsel ulaşım ve erişim hizmetlerine değinilmektedir.

Engellilerin teknolojik imkânlar ve yeniliklerden faydalanmasını içeren 3809 sayılı Kanun 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Bunun yanı sıra, ulaşımda da engellilere kolaylık sağlayıcı bazı tedbirler alınmış olup, bu durum 2002 yılında yayımlanan 4736 numaralı Kanun ile güvence altına alınmıştır.

4857 sayılı İş Kanunu engelli bireyleri iş hayatında koruma ve istihdamda fırsat eşitliğini arttırıcı tedbirler içermektedir. Örneğin, 30. Madde'de, iş yerlerinin toplam çalışan sayısına göre bu sayıya oranlanarak belirli sayıda engelli çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. Böylece, çalışma hayatından büyük oranda dışlanan, iş görmez kabul edilen engellilere yönelik ayrımcı tutumun aşılması hedeflenmiştir.

Engellilere yönelik nefret suçlarının cezalandırılması 5237 sayılı Ceza Kanunu'nun 122. Maddesi'nde güvence altına alınmış ve bu tür suçların karşılığı yasalarda hapis cezası olarak belirtilmiştir.

2013 yılında yayımlanan 6462 sayılı kanun ile mevzuat, yönetmelik ve kanunlarda geçen "sakat", "çürük", "özürlü", gibi rencide edici kavramlar nihayet çıkarılmış, yerine "engelli" kavramı kullanılmıřtır¹⁷.

¹⁶ Sosyal Hizmetler Kanunu, <http://www.alomaliye.com/1983/05/27/2828-sayili-kanun-sosyal-hizmetler-kanunu/>, (Erişim: 10.10.2019).

¹⁷ Resmî Gazete, 25.04.2013 tarih ve 28686. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>, (Erişim Tarihi: 06.05.2020).

Tablo 4. Türkiye Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Önemli Yasal Düzenlemeler

YASAL DÜZENLEME	TARİH	KONU
5822 sayılı Kanun	1951	Engelli bireylerin yetiştirilmesi işi sağlık hizmeti algılanmasından vaz geçilmiştir. Ayrıca farklı engel türlerindeki öğrencilerin aynı eğitim kurumunda öğrenim görmeleri uygulamasına son verilmiştir
Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun	1957	1949 tarihli 5387 sayılı Kanundaki aksaklıklarının giderilmesi amaçlanmaktadır
222 Numaralı İlköğretim ve Eğitim Kanunu	1961	Özel eğitim devlet tarafından kabul edilmiştir.
1961 Anayasası	1961.	Engellilerin eğitimi anayasal güvenceye alınmıştır
Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliği	1962 1967 1968	Özel eğitime muhtaç bireylerin tanımları, engellilik grupları ve oranları ile özel eğitim kurum personellerinin görevleri sayılmıştır
Gümrük Kanunu	1972	Engelliler tarafından kullanılacak makine, teçhizat, teşhis ve tedavide kullanılacak ilaçlardan gümrük vergisi alınmayacağı hükme bağlanmıştır.
1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu	1973	Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” hükmü getirilmiştir.
Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliği	1975	62-67-68 yıllarına göre kapsamı genişlemiştir.
1982 Anayasası 1982 Engelli bireylerin eğitimle ilgili hakları	1961	Anayasası’nda olduğu gibi korunmuştur.
2916 sayılı Kanun	1983	Özel eğitimle ilgili doğrudan ilk ve en kapsamlı kanun
3308 Sayılı Kanunu	1986	Bakanlıkça, özel eğitime muhtaç kişilere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenler. Kursların düzenlenmesinde ve uygulanmasında bu kişilerin düzenlenmesinde ve uygulanmasında bu kişilerin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri dikkate alınır.
573 sayılı KHK	1997	2916 sayılı Kanunun yerine geçmiştir.
Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği	2000 - 2006	573 sayılı KHK’ya göre hazırlanmış kapsamlı yönetmeliktir.
Türk Medenî Kanunu	2001	Ana ve baba, çocuğu olanaklarına göre eğitirler ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâkî ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar. Ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel özürli olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve meslekî bir eğitim sağlar
5378 sayılı Kanun	2005	Engelliler için birçok düzenlemeyi içeren doğrudan engelliler için çıkarılmış ilk kanundur.

Kaynak: (Çitil ve Üçüncü, 2018:253).

Engellilere dair dünyada ve Türkiye’de, 1950’lerden sonra başlayıp 20 yy. ın ilk çeyreğinde sistematik pek çok yasa, yönetmelik ve mevzuatlar oluşturulmuştur.

Bunların engelli bireylerin yaşamında çok büyük imkânlar yarattığı da belirtilebilir. Buna rağmen yukarıda anılan bu yasa, yönetmelik ve mevzuatların halen önemli ölçüde hayata geçirilme sorunu bulunduğu belirtilebilir.

1.4. Engel Türleri

Bu bölümde kısaca da olsa, engelliliğin genel bağlamı itibariyle tamamlayıcı olacağı düşünülerek engel türlerinin sınıflandırılması yapılmıştır.

Bedensel ve zihinsel engelin meydana gelmesinde pek çok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler hamilelik öncesi, hamilelik, doğum ve doğum sonrası gelişen sebepler olarak sıralanır. Hamilelik öncesi ebeveynlerin sağlık hikayesi, kalıtsal bozukluklar, bulaşıcı hastalıklar, kan uyuşmazlığı ve yaş durumu; hamilelik sürecinde annenin alkol, sigara tüketimi, sağlıksız beslenmesi, kullandığı ilaçlar; doğum esnasında yaşanan komplikasyonlar, bebeğin oksijensiz kalması, doğum sonrası yaşanan hastalıklar ve kazalar bireyde engele sebep olmaktadır (Özgür, 2013: 60; Aydın ve Akova, 2001). Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün işlevsellik ve yeti kaybına ilişkin sınıflandırması aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması

Bileşenler	1. Bölüm: İşlevler ve Yeti yitimi		2. Bölüm: Bağlamsal Etmenler	
	Vücut İşlevleri ve Yapıları	Etkinlikler ve Katılım	Çevresel Etmenler	Çevresel Etmenler
Alanlar	Vücut işlevleri Vücut yapıları	Yaşam alanları (görevler, eylemler)	İşlevler ve yeti yitimi üzerinde dışsal etkiler	İşlevler ve yeti yitimi üzerinde içsel etkiler
Yapılar	Vücut işlevlerinde değişiklik (fizyolojik) Vücut yapılarında değişiklik (anatomik)	Kapasite Standart bir çevrede görevlerin yerine getirilmesi Performans Mevcut çevrede görevlerin yerine getirilmesi	Fiziksel, sosyal ya da düşünsel dünya özelliklerinin kolaylaştırıcı veya engelleyici etkileri	Kişinin kendi özelliklerinin etkileri
Pozitif terimleme	İşlevsel ve yapısal bütünlük İşlevsellik	Etkinlikler Katılım	Kolaylaştırıcılar	Uygulanamaz
Negatif terimleme	İşlev veya yapı bozukluğu Yeti yitimi	Etkinlik sınırlılığı, katılım sınırlılığı	Sınırlar/engeller	Uygulanamaz

Kaynak: WHO (2001).

1.4.1. Bedensel Engel

Bedensel engel daha çok sinir sistemi, eklemler ve kaslarda meydana gelen, süreklilik arz eden engellerdir (D.İ.E.-2004:7; İnalı-2012:7). Doğuştan veya sonradan gelişen, fiziksel-bedensel hareket kısıtlılığına yol açan veya tümünden ortadan kaldıran bozukluklar bedensel engellilik kapsamındadır (Ege, 1993: 12). İnsan uzuvlarında (el, kol, bacak, ayak, el ve ayak parmakları gibi) eksiklik-fazlalık-işlevsizlik, omurgadan kaynaklı fonksiyon kaybının yol açtığı engel bu gruba girmektedir. Engel durumu doğuştan olduğu gibi, çeşitli nedenlere bağlı olarak sonradan gerçekleşmesi de mümkündür.

Bedende hareket sınırlılığı, biçimsel bozukluk, kemik hastalığı, kaslarda zayıflık-gelişmemişlik ve felç bu bedensel engel grubu içerisinde ilk sıralardadır. Nörolojik nedenlere bağlı olarak gelişse de bedensel hareket sınırlılığı gibi sonuçları olması dolayısıyla spina bifida¹⁸ ve spastikler¹⁹ başta olmak üzere zihinsel engelliler de kısmi özellikleri itibariyle bu grupta anmak mümkündür.

1.4.2. İşitme Engeli

Kişinin bir veya iki kulağında tamamen ya da kısmen işitme kaybı ve duyamama halidir. Bu durum beraberinde konuşamama engelini de getirmektedir. İşitme engeli doğuştan olabildiği gibi, çeşitli nedenlere bağlı olarak sonradan da gelişebilmektedir. İşitme duyu yitimi düzeyi çok az düzeylerden hiç işitememeye kadar geniş bir yelpazenin tamamını kapsar. İşitme duyusunun kısmen veya tamamen yitimi; bireyin duyu ve düşüncelerini başkalarına aktarma fiilini yerine getirememesi hali olup bu durum, zihinsel ve toplumsal gelişimine de ket vurmaktadır (Bilir, 1986:14). Çok uzun yıllar boyunca doğuştan işitme engelli bireyler ‘sağır’ olmanın yanı sıra ‘dilsiz’, ‘lal’ olarak değerlendirilmiştir (Girgin, 2003: 8). Ancak doğuştan duymayan birey dil yapısında bir sorun olmamasına karşın konuşma sorunu yaşar. İnsanlar başta kendi sesi olmak üzere, genel sesleri duyabildiği oranda sesli

¹⁸ “Spina bifida, bir bebeğin omurgası ve omuriliğinin rahim içerisinde düzgün bir şekilde gelişmemesi ve omurgada bir boşluk oluşmasına neden olmasıdır.” Sözcü Gazetesi, <https://www.sozcu.com.tr/2019/saglik/spina-bifida-nedir-spina-bifida-nedenleri-cesitleri-ve-tedavisi-oub2-3524314/>, (Erişim: 16 Eylül 2019).

¹⁹ “...beyninde doğum öncesi, doğum veya doğum sonrası yaşamın ilk yıllarında kalıcı hasar meydana gelmiş, buna bağlı olarak başta hareket güçlüğü ve kaslarda spastisite dediğimiz sertlik görülen çocuklardır”. Sağlık Aktüel, <https://www.saglikaktuel.com/>, (Erişim: 16 Eylül 2019).

tepkilerini organize edebilir, konuşabilir. Sosyal bir varlık olarak insanın en temel iletişim yöntemi dildir. Bu yetiyi kullanamayan engelli birey, diğer engel gruplarında yer alan bireylerden daha fazla toplumdan izole yaşayabilir. Karşısındakini işitmeyen kişi iletişim sorunları yaşar ve bundan kaçınarak içe dönük yaşayabilir. Sadece kendisi gibi olanlarla dar bir sosyal ortamda yaşamı sürdürebilir. Bu yönüyle ağır bir engel durumu olduğu belirtilmelidir (Sarıgül, 2016:39; Tiryaki, 2000: 109).

İşitme engelinin tespiti için, doğumdan hemen sonra bazı işitme testleri yapılmaya başlanır. Ancak bebeklik dönemindeki testler net sonuçlar veremez. Sonraki yıllarda, 3 yaşında oyun odyometrisi ile daha geçerli sonuçlara ulaşılabilir. Nihayet, 5 yaş ve üstü çocuklarda davranım odyometrisi kullanılarak duyma eşiğine dair kesin sonuçlar elde edilebilir (Hindley, 1997:38; aktaran, İlkım, 2017:9). İşitme engeli detaylı olarak sınıflandırılabilir. Öncelikle oluş zamanı ve oluş yerine göre bir ayırım yapılmıştır. Oluş zamanı iki bölümde ele alınmaktadır:

- Dil öncesi: Doğuştan gelen işitme kaybıdır.
- Dil sonrası: Konuşmayı öğrendikten sonra değişik sebeplerle meydana gelen işitme kaybıdır. Hiç duymayanlarda birincisi çok daha ağır sonuçlar doğurur. Dil sonrası hiç duymayanların adaptasyon yetenekleri daha kolaydır. Sesleri öncesinde tanıdığı için dudak okuyarak iletişim yeteneklerini daha çok geliştirebilirler.

Oluş yerine göre işitme kaybı da kendi içinde bölümlere ayrılır ve kulak yapısı, sinir tahribatı, psikolojik etkenlere göre sınıflandırılır. Bunlar; İletimsel, Duyusal-sinirsel, Karışık (mix), Merkezi tip ve Psikolojik işitme kaybı olarak 5 bölümde incelenir (İlkım, 2017: 12).

Tablo 6. İşitme Engelinin Derecesine Göre Sınıflandırılması

İşitme eşik Ortalaması	İşitme kaybı Derecesi	Duygu ve düşünce üzerindeki etkisi
0 dB.-15 dB.	Normal	Normal işitme şeklindedir ve iletişim üzerine uygun olmayan bir etkisi yoktur.
16 dB.-25 dB.	Hafif	Birey, çok ses olmayan mekânlardaki konuşulanları genelde duyar ancak gürültünün çok olduğu yerlerdeki alçak sesli konuşulanları duymakta güçlük çeker.
26 dB.-40 dB	Hafif- Orta	Sessiz ortam da bile düşük sesle yapılan konuşma veya uzak mesafe konuşmalarında işitmede güçlük çekilir. İşitme cihazı ile konuşma sesleri işitilir
41 dB.-55 dB.	Orta	Sonradan meydana gelen işitme kayıplarında, konuşma ancak çok yakın mesafede duyulabilir. Çocuklarda dil edinimi ve konuşma engellenir. İşitme cihazı kullanmadan sesleri işitemez.
56 dB.-70 dB.	Orta- İleri	Sonradan işitme kayıplarına maruz kalan, sadece tane tane ve yüksek sesli konuşulanları işitir. Çocuklarda dil gelişimi önemli derecede gecikmiştir. İşitme cihazı kullanmadan sesleri işitemez.
71 dB.-95 dB.	İleri	Birey çevre seslerinden bazılarını algılasa da hepsini ayırt edemez. Fakat işitme cihazı kullanan ve özel eğitim alan çocukların dili gelişebilir.
96 dB. ve üzeri	Çok İleri	Kişi çok yüksek olan sesleri işitebilir; fakat normal konuşmaları işitme cihazı olmadan işitemez. Sözlü iletişimi ise dudak okuma yöntemi ile sağlayabilir.

Kaynak: (Ilkım, 2017: 12).

İşitme engelli bireyler, işitme kaybının düzeyi ile orantılı olarak aldıkları özel eğitim, psikolojik destek, aile ve çevre katkısıyla topluma adapte olmada önemli oranda gelişme kaydedebilirler.

1.4.3. Görme Engeli

Genel olarak üzerinde hemfikir olunan görme engeli tanımı şöyledir: *kişinin görüşü 20/200 oranından daha düşük veya görüş alanı düzeltici merceklere rağmen 20 dereceden daha düşük*” olan bireyler görme engelli olarak kabul edilmektedir (WHO, 2001; Enç, 1981:67; Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1998:30). Yani, görme oranı 20/200 olan bir bireyin 1 metrede görebildiğini, sorunsuz gören bir başka birey 10 metrede görebilmektedir. Eğitim, sağlık, medikal gibi alansal yaklaşımlarda farklı tanımlar da yapılmaktadır. Ancak yukarıda ölçeklendirilerek yapılan tanıma ihtiyaç duyulmasının önemi; bireylerin görme engellilik düzeylerini belirleyerek yasal olanaklardan faydalanmasıdır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) görme engellileri, yeti yitimine göre dört bölüme ayırmıştır:

- 1- Normal görüŖ
- 2- Düşük düzeyde görme engeli
- 3- Yüksek düzeyde görme engeli
- 4- Körlük

Görme engeli, görme düzeyindeki farklılığa göre sınıflandırıldığı gibi, görme engelinin başlama zamanına göre de sınıflandırılmaktadır. Belli bir yaştan sonra görme engelli olan bireyler, engelli oluş yaşıyla orantılı geçmiş deneyim birikimine sahip oldukları için, diğer duyuuları ile algıladıklarını bu deneyimlere dayandırarak daha çok anlamlandırma ve hayal edebilme gücüne sahip olmaktadır. Bu durum doğuştan göremeyenlere göre çok önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ancak doğuştan görme engelli bireylerin renkleri, doğadaki nesnelere gerçek anlamda hayal etme-tasarlamakta çok güçlük çekmektedirler.

Farklı görme düzeyleri ve körlük, bireylerin sosyal, kültürel ve eğitsel alanlar başta olmak üzere, yaşamlarının tamamını etkileyen sonuçlar yaratmaktadır. Dış dünyaya dair bilgiler göz ile görülür, beyin ile yorumlanır ve nihayet öğrenme süreci büyük oranda böyle gerçekleştirilir. Görmeyen birey bunlardan yoksun olduğu için öğrenme, kavramsallaştırma ve taklit etme gibi becerileri çok zayıftır. Dolayısıyla sosyal gelişim düzeyi de az gelişmiştir. Bu durum görme engellilerde içe kapanma, iletişim kuramama ve yalnızlaşma gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Sosyal Güvenlik Kurumu görme engelini iki bölümde ele almaktadır: Merkezi görüş kaybı ve çevresel görüş kaybı. İlki bireyin dar alanda göz hareketleri ile gerçekleştirebildiği (okuma, izleme gibi) fiilleri; ikincisi ise, görme yetisi ile bireyin hareket kabiliyeti ve çevresel görüş yeteneğini ifade etmektedir (WHO, 2009; Keener, 2004; aktaran Akçalı, 2015:13). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2013 tespitlerine göre, dünyada 285 bin insan çeşitli düzeylerde görme bozukluğu yaşamakta olup, bunun 36 milyonluk bölümü tamamen görememektedir (Danacı Polat, 2019: 19).

1.4.4. Zihinsel Engel

İnsanlar, varoluş sürecinden günümüze doğada yaşam mücadelesi vererek ayakta kalabilmiş ve sürekli gelişmiştir. Bu gelişim serüveni ve güçlüklerle baş

edebilme yetisi zekâsının gelişimi ile doğru orantılıdır. TDK'ya göre zekâ; “*insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı, anlayış, dirayet, zeyreklik, feraset*” olarak tanımlanmaktadır (1998: 2503). Dış dünyayı algılama, soyutlama gücü ve tüm bu zihinsel faaliyetleri dengeli şekilde belli bir amaç doğrultusunda harekete geçirme gibi temel işlevler büyük oranda zekâ düzeyi ile mümkündür (Öztürk ve Uluşahin, 2011: 744). Çoğu kez birbirinin yerine kullanılmasına karşın zihin kavramı, zekâ ile iç içe olmakla birlikte, ayrıca çağrışımlar da yapmaktadır. Zihin, “*canlının duygu ve davranışları dışındaki ruhsal süreç ve etkinliklerinin bütünlüğü; yaşantıları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak saklama gücü, bellek, hafıza; anlayış, kavrayış*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998:2513). Zekâ, zihnin faaliyet ve yeteneklerinin (fikir yürütme, kavrayış, çıkarım, hafıza gibi) bileşkesidir (Bilir, 1986).

Zihinsel engel ile ilgili literatürde en çok geçen tanım Amerikan Zihinsel Özürlüler Derneğinin (AAMD, American Association of Mental Deficiency) yaptığı tanımdır: “*zihinsel işlevlerde önemli derecede ortalamanın altında olması, iletişim, öz bakım, ev hayatı, sosyal beceriler, toplumsal hayata katılım, inisiyatifi kullanma, sağlık ve güvenlik, işlevsel akademik beceri, boş zamanı değerlendirme ve iş alanlarından iki ya da daha fazlasında sınırlılıklar göstermesi*” şeklinde tanımlanmaktadır (Anonymous, 1992; aktaran Ahmetoğlu, 2004: 4). Lafçı, Öztunç ve Alparslan (2014:723)'ın tanımlamasında, zihinsel geriliğin sürekliliği, bu durumun yaşam boyu kontrol, tedavi ve bakım gerektirmesine vurgu yapılmaktadır. Bu engel grubunda bulunan insanlar zihinsel işlevleri ortalama ölçülerin iki standart sapma altında olduğundan, soyutlama gücü, sosyal yaşantıya uyum ve çeşitli becerileri az gelişmiştir (Göbel, 2016: 11).

Zihinsel engellileri tanımlama ve sınıflandırmada ölçülendirme tekniklerinden de faydalanılır. IQ testi ile bireylerde zekâ düzeyini belirleyen eşikler oluşturulmuştur. IQ ölçeği, zihinsel engel grupları kısmında ayrıca detaylandırılacaktır.

Zihinsel engelliliğin nedenleri genellikle üç bölümde ele alınmaktadır: Doğum öncesi, doğum süreci ve doğum sonrası nedenler.

Doğum öncesi çevresel etkiler, kromozom yapısına bağlı genetik etkenler, beyin gelişimi, metabolizma ilgili sorunlar en başta sıralanmaktadır. Normal insanlarda 23 çift kromozom bulunmaktadır. Bazı nedenlere (kimyasal maddeler ve ilaçlar, radyasyon, anne-baba yaşı, kalıtsal sorunlar vb.) bağlı olarak bu kromozom yapısı ve sayısında değişim bebekte zihinsel engele yol açabilmektedir. Normal işleyişini sürdüremeyen metabolizmaya bağlı ortaya çıkan sorunlar (salgı bezlerinin düzgün çalışmaması gibi) da bebekte engelliliğe yol açan sebeplerdendir. Hamilelik esnasında bebeğin kafatası gelişimi ile ilgili sorunlar (mikrosefali ve hidrosefali) da bu durumla ilişkilendirilmekte ancak, sebepleri tam olarak bilinmemektedir.

Doğum esnasında bebeğin yeterince oksijen alamaması (ters gelme, kordon dolanması gibi), uzun ve zorlu geçen doğum anı beyin hasarı yaratabilmektedir. Doğum esnasında bulaşan hastalıklar zihinsel engele yol açan etmenler arasında sayılmaktadır.

Doğum sonrası enfeksiyonlar, parazitler, dolaşım sistemi sorunlarına bağlı beyinde meydana gelen hasarlar etkilidir. Prematüre, az gelişmiş ve doğum kilosu düşük bebeklerde bağışıklık sisteminin zayıf olması nedeniyle yukarıda belirtilenlerin görülme olasılığı yüksektir. Çarpma ve kazalar sonucu oluşan beyin travmaları zihinsel engelliliği tetikleyen faktörlerdendir. Ayrıca sosyo-ekonomik çevreye bağlı psikolojik hasarlarda etmenler arasında sayılmaktadır (Yıldız, Güç ve Erdem, 2018: 22; Demiröz, 1995; Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1998).

IQ (Intelligence Quotient) Ölçülendirmesinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verileri şöyledir:

- 130 ve üstü: Çok üstün zekâ
- 120-129: Üstün zekâ
- 110-119: Parlak zekâ
- 90-109: Normal, ortalama zekâ
- 80-89: Donuk normal zekâ
- 70-79: Sınırdaki zekâ geriliği
- 50-70: Hafif derece zekâ geriliği
- 35-50: Orta derece zekâ geriliği
- 20-35: Ağır derece zekâ geriliği
- 0-20: Derin (çok ağır) zekâ geriliği (Pratt ve Donald, 2007: 375).

Zihinsel engellilik genel olarak dört grupta incelenmektedir: Hafif, orta, ağır, çok ağır veya ileri derece zihinsel engellilik.

1.5. STK Bağlamında Engelli Dernekleri

Dünyada sivil toplum örgütlerinin tarihi 1700'lü yıllara denk gelmektedir. Bu dönem, kapitalizmin geliştiği, sanayi toplumu ile birlikte muazzam bir çalışan sınıfın ortaya çıktığı, fabrikalaşmanın geliştiği dönemdir. Emeği ile geçinen geniş işçi sınıfının ağır çalışma koşulları sivil toplum örgütleri ihtiyacını ortaya çıkaran başlıca nedenlerdendir (Açma, 2015: 247).

Türkçede STK olarak kullanılan kavram, İngilizce devlet dışı kuruluşlar anlamına gelen non-governmental organizations (NGOs)'nun karşılığı olarak kullanılmaktadır (Talas, 2011; 391). Tanım olarak sivil toplum kuruluşları, devletlerin resmi organları ve kurumları dışında kurulmuş, birey ve toplumsal grupların çıkarları için sosyal, kültürel, hukuksal çalışmalar yürüterek devlet mekanizmaları üzerinde baskı kurarak sonuç almaya çalışan, kâr amacı gütmeyen gönüllülük esasına göre çalışan kuruluş ve hareketlerdir (Açma, 2015: 248).

Sivil toplum örgütleri birey-toplum ile devlet arasında düzenleyici bir işleve sahiptir. Bu işlevi yerine getirirken esas aldığı strateji birey ve toplumsal grupların devlete karşı çıkarlarını gözetmektir (Yıldız, 2004:89). Gönüllülük esasına dayanması, siyasal aktörlerden bağımsız oluşu ve kâr amacı gütmeyişi STK'ların temel özellikleri arasında en önemlileridir (Bostancı, 2005; 55). STK'lar, devletin fiilleri karşısında toplumsal kesimlere denetleme; birey ve gruplara koruma sağlama; kamuoyu oluşturarak birey ve gruplar lehine karar organlarını harekete geçirme; bu yollarla demokratik gelişime katkı sağlama gibi temel işlevlere sahiptirler (İbrahim ve Wedel, 1997: 73).

Devlet dışı örgütlenmelerin tarihi çok eskiye gitmesine karşın, günümüz sivil toplum kuruluşlarının oluşumu II. Dünya Savaşı sonrası gelişmelere dayanmaktadır. Gerçek anlamda sivil toplum örgütleri küreselleşme ve neo-liberalizmin gelişmesi ile birlikte boy vermeye başlamıştır (Talas, 2011: 388). 1980'lerde belirginleşmeye başlayan devlet dışı sivil toplum kurum ve hareketlerinin küresel yükselişini iki kutuplu dünyanın yerini 90'lı yıllarda çok kutupluluğa bırakmasıyla da ilişkilendirmek mümkündür (Aslan, 2010;269).

Türkiye’de ise 1950’de baskıcı tek partili dönemin sona ermesi ile birlikte sivil toplum örgütlerinde bir canlanma görmek mümkündür. 1960 askeri darbesi sonrası kabul edilen 1961 Anayasası’nın geçmişe oranla daha özgürlükçü esaslara dayanması ve bunun topluma yansımaları olmuştur. Sivil toplum kuruluşları da bundan olumlu anlamda etkilenmiş, gönüllülük esasına dayalı pek çok dernek örgütlenmesi gelişmiştir (Tuncel, 2005: 725; Çaha, 1997: 36). 1970’lere gelindiğinde, yeni askeri darbe girişimi ve muhtıra ile toplum üzerinde gerilim tırmandırılarak, 61 Anayasası’nın toplumda yarattığı demokratik kazanımlar geri alınmaya çalışılmıştır. Bu durumdan en çok etkilenenlerin başında sivil toplum örgütleri gelmektedir. Bu yolla devlete hakim egemen kesim sivil toplum kuruluşlarını da denetimi altına almak istemiştir (Aslan, 2010: 268).

1980 darbesi sivil toplum örgütlerinin üzerinden bir silindir gibi geçmiştir. Darbe ile birlikte gelen sıkıyönetim rejimi kısa bir süre sonra toplumda karşı tepkileri biriktirmiştir. Bunun bir sonucu olarak toplumun sivilleşme ve demokratikleşme talebi artmıştır. Nitekim Özal dönemi ve kısmi liberal politikalar toplumda artan bu talebin bir nebze dindirilmesi süreci olarak gelişmiştir (Çaha, 2007; 228).

1990’lı yıllar Türkiye’de askeri darbelerin etkilerinin tedricen azaldığı yıllar olmuştur. Buna paralel sivil toplum örgütlerinin de giderek gelişip yaygınlaştığı bir dönem söz konusudur (Özbudun, 1999: 114). 1996’da İstanbul’da gerçekleştirilen II. Habitat Konferansı’nın Türkiye’deki sivil toplum örgütlerine çok önemli yansımaları olmuş, bu kuruluşlar devlet nazarında daha çok kabul görmeye başlamıştır (Doğan, 2002: 228).

Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin gelişimi Batı toplumlarındaki benzerlerinden daha farklı bir yol izlemiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca dalgalı bir seyir izleyen bürokratik-otoriter devlet anlayışı sürekli toplumu denetleme eğiliminde olmuştur. Bu durum sivil toplum örgütlerinde de önemli oranda devletçi zihniyetin yer etmesine neden olmuştur (Özyılmaz ve diğerleri, 2008: 10; Tuncel, 2005: 709). Nitekim 28 Şubat 1997 yılında geliştirilen askeri muhtıra karşısında, sivil toplum örgütlerinin önemli bir kısmı kuruluş felsefesine aykırı bir biçimde devletçi bir tutum sergileyerek topluma karşı iyi bir sınav verememiştir (Çaha, 2005: 9-10). Bu bağlamda sivil toplum örgütlerinin özerkliğini koruyarak devleti denetleme işlevini yerine getirmede önemli problemler olduğu söylenebilir. Yapılan araştırma

bulguları pek çok sivil toplum örgütünün kendini tanımlarken, devlet ile bağları içinde bir konumlanma seçtiğini göstermektedir (Yıldırım, 2005: 70).

Bununla birlikte AB uyum sürecinin de etkisiyle dernekler ve diğer sivil toplum örgütlerini kısıkaca alan bazı yasakların kaldırılması, 90'lı yılların sonlarında devlet dışı kurumların gelişmesine önemli bir ivme kazandırmıştır (Noyan, 2007: 61).

Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin yarısından fazlasını derneklerin oluşturduğu belirtilmektedir (TÜGİAD, 1997: 43). 2020 yılı itibarıyla Türkiye'deki faal dernek sayısı 119.725'tir.²⁰ Bu veriden hareketle sivil toplum örgütlerinin belkemiğini derneklerin oluşturduğu söylenebilir. Türkiye'de dernek oluşumları 1961 Anayasası ile birlikte çoğalma eğilimine girmiştir. Çoğu zaman devletin baskı mekanizmalarının gölgesinde varlığını sürdüren dernekler, faaliyetleri askeri darbe dönemlerinde darbe gerekçeleri içerisinde belirtilmiş, kapatılmış veya sınırlandırılmışlardır (Tuncel, 2005: 728; Çaha, 2007; 224). Uzun baskı ve sınırlandırmalar tarihinden sonra nihayet 2004 yılında kabul edilen yeni Dernekler Kanunu ile dernekler üzerindeki pek çok sınırlandırmaya son verilmiştir (Karakuş, 2006: 78). Buna rağmen günümüzde dernek kurmak ve faaliyette bulunabilmek için pek çok bürokratik işlem ve resmi sorumluluk yüklenmenin yanı sıra emniyette de kayıt tutulmaktadır (Çaha, 2005: 9-10).

Türkiye'de faal engelli dernek sayısı 2020 verilerine göre 1400'dür. Bu sayı Türkiye'deki toplam dernek sayısının %1'inden biraz daha fazlasına tekabül etmektedir²¹. Türkiye'deki engelli nüfusun en az %10 olduğu düşünüldüğünde; ortalama 5700 engelli bireye bir engelli derneği düşmektedir. Engelli dernekleri, toplumun dezavantajlı kesimlerine hitap etmeleri sebebiyle daha fazla engel ve sorunla karşılaştıkları her platformda dile getirilen bir husustur. Türkiye'deki engelli derneklerinin faaliyetleri, vizyon ve misyonlarının gereğini yerine getirebilme düzeylerinin STK'ların geneli için yukarıda yapılan değerlendirmelere paralel olması beklenen bir durumdur. Türkiye'de kurulan ilk engelli derneklerinden Altı Nokta Körler Derneği (1958) ve Türkiye Sakatlar Derneği bizzat devlet teşviki ve

²⁰ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari> (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

²¹ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).

organizasyonu ile mümkün olmuştur (Orhan, 2015: 215). Türkiye'deki engelli derneklerinin faaliyet ve çalışmalarının çoğunluğu kapsamlı bir vizyon ile yürütülmediği, daha çok yoksunluk-yoksulluk-hayırseverlik eksenli bir algının etrafında dolandığı belirtilebilir. Kermes ve diğer etkinliklerle engel gruplarına para toplama maddi yardım sağlama gibi faaliyetlerle anılma, engelli bireylerin toplumdaki 'edilgen', 'aciz', 'muhtaç' gibi önyargıları besler niteliktedir (Koçal, 2014: 217; Orhan, 2015: 215). Engellilere yönelik toplum ve kurumlarca inşa edilen bariyerler, ayrıştırıcı ve ötekileştirici dil konusunda farkındalık yaratma, üyelerinin aktif ve üretken özelliklerini artırma yönünde proje çalışmalarına imza atan engelli derneği sayısı azınlıkta kalmaktadır.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Engellilik tarih boyunca ihmal edilmiş, yok sayılmış bir kavram olup, engelli bireyler sürekli damgalanma ve ötekileştirme ile toplumun sınırlarında yaşamaya mahkûm edilmiştir. Günümüz toplumlarında engelli bireyler daha çok görünürlük kazanmış olsa da mevcut durum daha incelmış yaklaşımlarla sürmekte, bireyler değişik biçimlerde toplum ve kurumlarca engellenmeye devam etmektedir. Günümüz toplumlarında giderek artan engelli hak arama mücadelelerine niteliksel sıçrama yaptıracak husus, bu mücadelelere bizzat engellilerin öncülük etmesidir. Bunun gerçekleştirilmesinde en önemli alanların başında engelli bireylerin siyasal yaşama katılım düzeylerinin artması gelmektedir. Bu temel belirlemeye katkı bağlamında araştırmanın konusu, engelli bireylerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörleri Van kent merkezindeki engelli dernekleri üyeleri üzerinden tespit etmektir.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye’de engellilerin toplumsal hayata katılma, eve mahkûm bir yaşamdan kurtularak daha fazla kamusal alana çıkma, ekonomik özgürlüklerini kazanma, kamu ve özel kuruluşlarda daha fazla temsil edilme gibi çok temel haklarını kullanmada büyük problemler yaşanmaktadır. Engellilerin yaşadığı bu problemleri aşma çabası içerisinde siyasal yaşama katılma ve siyasal tercihleri önemli rol oynamaktadır. Engellilerin yaşamın tüm alanlarına etkin katılımı ve söz sahibi olmaları önündeki sorunları çözmede içeriden bakışa ihtiyaç vardır. Engellilerin yaşamdan beklentilerinin kendileri tarafından dile getirilmesi, sorunlarına daha gerçekçi ve etkili çözümler üretilmesini sağlayacaktır (Oran, 2017: 31). Bu araştırmanın amacı, engellilerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörlerin neler olduğu, hangi değişkenlerin engellilerin siyasal tercihlerini belirlediğini Van kentindeki Engelli Dernek üyeleri ile yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkarmaktır.

Engelli bireylerin toplumun diğer bireyleri gibi sosyal hayata etkin katılabilme istek ve arzularını siyasal tercihlerine ne kadar yansıtılabildikleri önemlidir. Siyasal tercihlerini en çok hangi faktörlerin (engellilik durumu, din, aile,

aşiret yapısı, kitle iletişim araçları vb.) etkilediğini çalışma sonucunda yapılacak analizlerle ortaya çıkarmak bu tezin amacını oluşturmaktadır.

Engellilerin toplumsal hayata etkin katılımı önündeki sorunları aşma amaçlı atılan adımların yetersiz olduğu fikri, toplumda ve en çok da engelli vatandaşlar arasında yaygın bir düşüncedir. Engelli bireylerin en temel sorunlarından birisinin, karar süreçlerine etkin katılamamaları olduğu düşünülmektedir. Çağdaş demokrasileri diğer yönetim biçimlerinden ayıran en önemli özellik, toplumun karar alma süreçlerine etkin katılımıdır. Toplumsal gruplar karar süreçlerine etkin katılabildikleri oranda sorunlarını dile getirebilmekte ve çözüm adımlarında etkili olabilmektedirler. Engelli vatandaşların gündelik hayatta maruz kaldıkları engelleri aşmada başarılı olması, büyük oranda karar alma süreçlerine katılım düzeyleri ve söz sahibi olmaları ile bağlantılıdır. Siyasal yaşamda etkin olma ise karar alma süreçlerine en etkili katılım yöntemidir (İçli, 2017:11). Bununla bağlantılı olarak engellilerin siyasal tercihlerini etkileyen faktörler önem arz etmektedir.

Türkiye’de engelliler yılın belli dönemlerinde (3 Aralık Uluslararası Engelliler Günü, 10-16 Mayıs Engelliler Haftası,) daha çok gündeme gelse de, yılın geri kalan zamanlarında çoğu kez unutulmaktadırlar. Seçim dönemlerinde iktidara gelmek için oy isteyen siyasi partilerin seçim vaatleri içerisinde engellilerin yaşamını iyileştirici ibareler yer alır ve bunlar seçim meydanlarında dile getirilir. Bu hatırlanma ve farkındalık etkinliklerinin çoğu zaman dönemsel olduğu ve sonuç alıcılığının yetersiz olduğu engelli bireylerde yaygın bir kanıdır. Seçim vaatlerinin ise, seçim sonrası gereklerinin çok az yerine getirildiği Türkiye’nin diğer bir gerçeğidir. Temel toplumsal hakların elde edilmesinde engelli bireylerin siyasal yaşama katılım düzeyleri ve buna bağlı olarak siyasal tercihleri hayati önemdedir. Araştırma konusu, bu yönüyle önem taşımaktadır. Van kent merkezi özelinde yapılması düşünülen bu çalışmanın Türkiye’deki engelli bireylerinin siyasal yaşama katılma tablosuna katkı sunacağı düşünülmektedir.

2.3. Araştırmanın Problemleri

Araştırmanın ana problemi, engelli bireylerin siyasal tercihlerini belirleyen temel değişkenlerin neler olduğudur. Ana problemin alt unsurları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

- Ailenin, engelli birey üzerindeki etkisi ve siyasal tercih belirlemedeki ağırlığı nedir?
- Aşiret bağları bireyde ne kadar güçlüdür, siyasal eğilimini nasıl etkilemektedir?
- Engelli birey-STK ilişkilmesi ne düzeydedir, bunun STK'ların engelli bireyin siyasal tercih belirlemedeki yeri nedir?
- Din olgusunun engelli bireyin yaşamındaki yeri nedir, bu olgu siyasal tercihi üzerinde ne kadar etkilidir?
- İktidar ve iktidar adayı siyasi partilerin vaatleri, bununla birlikte gelişen beklentiler engelli bireyin siyasal tercihlerini ne kadar etkilemektedir?
- Engelli bireyin kitle iletişim araçlarını kullanma düzeyi ve bu kullanımının siyasal tercih belirlemedeki etkisi nedir?
- Engellilik durumu bireyin siyasal tercihlerine nasıl ve ne kadar yön vermektedir?

2.4. Araştırmanın Evreni ve Araştırma Grubu

Araştırma evreni Van kent merkezinde bulunan engelli bireylerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında Van kent merkezinde faaliyet yürüten Altı Nokta Körler Derneği Van Şubesi, Van Bedensel Engelliler Spor Kulübü, İşitme Engelliler Eğitim Kültür Spor Kulübü ve Van İpekyolu Belediyesi Engelsiz Yaşam Akademisi'nin yönetici ve üyeleri ile görüşme yapılmıştır. Van kent merkezinde yukarıda belirtilen dernekler dışında da engellilere hizmet veren STK'lar mevcuttur. Ancak araştırmanın sınırlılıkları nedeniyle evreni temsil ettiği düşünülen toplam 4 STK ve 30 engelli birey araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Araştırmanın konusu nedeniyle zihinsel engelliler ve dernekleri örnekleme dışı tutulmuştur. Bire bir görüşmelerden önce adı geçen dernek yöneticileri ile görüşülerek, onayları alınmıştır. Görüşme yapılan kişi seçiminde kadın ve erkeklerin eşit sayıda olması planlanmışsa da kadın üye ve katılımcılardan bu kurumlara gelen birey sayısının az olması nedeniyle mümkün olmamış; 10 kadın ve 20 erkek katılımcı ile görüşme yapılmıştır.

2.5. Veri Toplama Teknikleri ve Analiz

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma yöntemi ve veri analizinde kullanılan iki bilimsel yöntem olan nicel ve nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kendine göre avantaj ve dezavantajları olduğu bilinen bir olgudur. Engelliliğin çok özgün bir deneyim olduğu gerçeğinden hareketle bu çalışmada nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Bu yöntem seçiminin diğer bir nedeni, araştırma konusu hakkında bireylerden istatistik veriler almanın ötesinde katılımcıların deneyimlerine, içsel dünyalarına ve duygularına ulaşma isteğidir.

Temalar halinde hazırlanan soru metni ile her bir birey için gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ortalama 20 dakika ile yarım saat aralığında sürmüştür. Görüşmeler STK binalarında, katılımcılar ile bire-bir ve dış uyaranların olmadığı odalarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler izin alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış, görüşme sonrası katılımcı bireylere teşekkür edilmiştir. Bire-bir görüşmenin istisnası işitme engelli bireyler ile yapılan görüşmelerde olmuştur. Bu görüşmelerde işaret dili bilen tercüman üçüncü kişi olarak görüşmelerde yer almıştır. Yapılan görüşmelerin ses kayıtları daha sonra deşifre amaçlı yazıya çevrilmiştir. Yazılı hale getirilen görüşmeler kendi içerisinde temalara ayrılarak bölümlenerek analiz yapılabilir duruma getirilmiştir.

Çalışmada nicel araştırma yönteminden de faydalanılmıştır. Görüşmelere başlarken bireylere yaş, medeni durum, gelir ve engel türlerini sınıflandırmayı amaçlayan ve soru metnine bağlı kalarak 5 dakikalık kısa bir anket çalışması yapılmış, anket sonuçları grafik verilere dönüştürülmüştür.

2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları

Nitel araştırma yönteminde karşılaşılan başlıca güçlüklerden biri Kara (2015)'nin da belirttiği gibi, görüşme esnasında araştırmacı- katılımcı etkileşimidir. Araştırmacı ile katılımcı buluşmasında, araştırmacının kurumsal-resmi kimliği ve araştırmacının sivil birey olması, görüşme atmosferini doğallığından uzaklaştırabilmektedir. Katılımcıların bazılarında engelli olmanın getirdiği özgün sıkılğanlık da görüşme ortamını etkilemektedir. Bundan dolayı sorulara kısa yanıt

verme, tereddüt etme ve sıkılganlık gözlemlenmiş olup, bunlar, veriye ulaşmada ortaya çıkan güçlükler içerisinde belirtilebilir. İşitme engelli katılımcılar kendini ifade etmede daha sosyal görünmelerine karşın, görüşmede aracı (tercüman) kullanma zorunluluğu, katılımcının duygu ve düşüncelerine ulaşmada sorun yaratmıştır. Tercümanın, uzun anlatımları anket yanıtı gibi kısa cevaplara çevirmesi görüşmenin amacını zedeleyen bir durum yaratmıştır. Araştırmacının uyarıları ile bu durum kısmen aşılmışsa da tümünden giderilememiştir. Yukarıda belirtilen sıkılganlık, kendini rahat ifade edememe durumunun kadın katılımcılarda daha fazla olduğu bir başka gözlem olarak aktarılabilir. Görüşmelere başlarken araştırmacının kendini tanıtmaması, araştırma konusu ve önemi ile ilgili bilgi vermesi; biraz gündelik sohbet ile katılımcının kendinden bahsetmesi daha samimi bir atmosfer oluşturma ve bu güçlüğü aşmada etkili olmuştur.

3. BÖLÜM: BULGULAR

3.1. Çalışma Alanı ve Katılımcılarla İlgili Genel Veriler

Araştırma evrenini Van ili kent merkezi oluşturmaktadır. Van ili 2014 yılında büyükşehir statüsüne geçmiş bir kent olup, Türkiye'nin doğu sınırında bulunmaktadır. Ağrı, Bitlis, Siirt, Şırnak ve Hakkâri komşu illeridir. Kendine has özellikleri olan bu kente karakterini veren iki temel öge Van Gölü ve İran ile komşu olmasıdır denilebilir. Tarihi İpekyolu güzergahında olan Van kentinin İran ile sınır kapıları bulunmaktadır. Sınır kenti olması, sosyo-ekonomik yapısına yansımaktadır. Sınır ticareti kentin önemli geçim kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılık bu kentin temel geçim kaynağıdır. 1990'lardan başlayarak kırdan ve çevre illerden yoğun göç almış olup, nüfusun çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır. Düzensiz göç beraberinde çarpık kentleşme, alt yapı yetersizliği ve yoksulluğu da getirmiştir. Merkezi yönetim ile yerel arasındaki gerilimli siyasal ilişkiler kentin politik iklimine damgasını vurmaktadır.

3.1.1. Görüşme Yapılan Engelli Dernekleri

Bu çalışma için görüşme yapılan engelli bireylere, dernek ve kurumlar vasıtası ile ulaşılmıştır. Bunlardan ilki Van İpekyolu Belediyesi'ne bağlı Engelsiz Yaşam Akademisi'dir²². 2015-16 yılında kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Mimari yapı ve kapasitesi günlük 200 kişiye hizmet verecek şekilde tasarlanmıştır. Çalışmalara yeni başlanan bu kurumda hafif düzey zihinsel, öğrenme güçlüğü, atipik otizm, bedensel, işitme, görme, dil-konuşma güçlüğü engeli olan özel yetenekli bireylere ve ailelerine hizmet verilmesi hedeflendiği kurum yetkilileri tarafından görüşmede aktarılmıştır. Kurum, kendi bünyesinde, temel bilgisayar eğitimi, işaret dili eğitimi, halk oyunları, resim ve ahşap atölyeleri ve bir dizi başka etkinliklerle ilgili hizmet vermektedir.

Görüşme yapılan ikinci kurum Altı Nokta Körler Derneği Van Şubesi'dir. Dernek başkanının aktarımına göre, 1958'de kurulan merkezlerinin Türkiye'de 38 şubeleri bulunmaktadır. Van ili şubesi ise 2006 yılında kurulmuş olup, 147 kayıtlı

²² Bu tez çalışması devam ederken, adı geçen kurum İpekyolu Belediyesi'nden İpekyolu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

üyeleri bulunmaktadır. Bilgisayar eğitimi, GSM operatörlüğü için görme engelli eğitimi, Braille Alfabeti (kabartma yazı) eğitimi, büro sekreterliği kursu gibi çalışmalar dernek faaliyetleri içerisinde belirtilmiştir. Ayrıca, kendi engel alanları ile ilgili projelerde yer aldıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme yapılan bir diğer kurum Van Bedensel Engelliler Spor Kulübü Derneği'dir. 2005 yılında kurulmuş olup, halihazırda üye sayısının 200'den fazla olduğu dernek başkanınca aktarılmıştır. Başta sportif çalışmalar olmak üzere, kültürel, sosyal programlar düzenleyen dernek, bünyesinde üyelerine dönük eğitim çalışmaları da yürütmektedir.

Son olarak İşitme Engelliler Eğitim Kültür Spor Kulübü Derneği ile görüşülmüştür. 2010 yılında kurulmuş olan derneğin 70 üyesi olduğu dernek yetkililerince aktarılmıştır. Eğitim ve spor çalışmalarının yanı sıra, proje çalışmalarında da yer aldıklarını belirtmişlerdir.

Üyeleri bu araştırma örneğinde yer almayan, ancak engelli derneği olarak Van kent merkezinde faaliyet yürüten diğer dernekler ve faaliyetlerine ilişkin yöneticileri ile görüşmelerden elde edilen bilgilere aşağıda yer verilmiştir:

Van işitme engelliler ve aileleri derneği (VİED): 2007 yılında kurulmuş olup üye sayısı 76 olarak belirtilmiştir. 2007'den buyana yerelde işitme engelliler ve ailelerinin ayrımcılık, toplumsal cinsiyet, ırk, din, dil, farkı gözetmeden eşit haklardan yararlanma ve eşit fırsatlara erişim çerçevesinde çalışmalar yürütmektedir. Sivil toplum örgütleri arasında ortak çalışma alanları yaratmaya ve bilgi paylaşım ağının güçlenmesine katkı sağlamayı derneğin kuruluş amaçları içinde belirtilmiştir. İşitme engelli bireylere yönelik "Engelsiz Sinema İzliyoruz" konseptiyle işaret dili çevirili sinema gösterim günleri düzenleme, işaret dili eğitimi kursları, TRB2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan illerini Kapsayan Düzey II Bölgesi) bölgesinde faaliyet gösteren engelli derneklerine savunuculuk ve engelli hakları eğitimi verme, 2011 yılında yaşanan deprem sonrası engelli bireylerin başvurabilecekleri telefon hattı olan danışma birimi açma, engelli kadınların istihdam edilebilirlikleri için eğitim ve farkındalık projesi kapsamında eğitim atölyeleri ve EKPS kursu açma, engelli haklarını içeren Engelli Hak Rehberi basım ve dağıtımını, engellilerin adalet erişiminde yaşadıkları güçlüklerden hareketle engelli hukuk danışma hattı oluşturma bugüne kadarki başlıca projeleri olarak belirtilmiştir.

Van Otizmle Yaşam Derneği: 20 Haziran 2018 tarihinde kurulmuş olup toplam 30 üyesi bulunmaktadır. Kentte bulunan Milli Eğitim Müdürlüğü, DAKKA gibi kuruluşlarla koordinasyon içinde otizme yönelik çeşitli eğitim proje ve atölye çalışmalarını temel faaliyet alanı olarak yürütmektedirler. Genel olarak yerel yönetimlerle dernek çalışmalarına yönelik ilişki içerisinde olduklarını, ancak ilişkilerin sonuç alıcılıktan uzak olduğunu belirtmişlerdir.

Van Otizm Derneği: 2013 yılında kurulmuş bir engelli derneği olup üye sayısı 16 kişiden oluşmaktadır. Çalışmaları içerisinde Edremit OÇEM'in kuruluşuna katkı sunma, birey-aile-toplum ilişkilerini geliştirme faaliyetleri, doğru tanı ile ailelere yardımcı olma, otizm ile ilgili farkındalık yaratma etkinlikleri yer almaktadır. Dernek yöneticileri derneğe bağış kabul etmediklerini ve kendi imkanları ile ayakta kaldıklarını belirtmişlerdir. Dernek yöneticileri, okul yapımı ve eğitim çalışmaları için valilik ve kaymakamlık ile ilişki kurarak talepte bulduklarını belirtmişlerdir.

Zihinsel Engelliler Yeşeren Umutlar Derneği: 2007 yılında kurulmuş ve üye sayısı 30'dur. Daha çok engelli bireyleri bir araya getirme konsepti projelerde yer aldıkları yöneticileri tarafından dile getirilmiştir.

Tablo 7. Türkiye ile Van İli Dernek Sayı ve Oranları

	SAYI	ORAN
Türkiye'deki Dernek Sayısı	119723	%1,17
Türkiye'deki Engelli Derneği Sayısı	1400	
Van İli Dernek Sayısı	770	%1,29
Van İli Engelli Derneği Sayısı (Engelli Spor kulüpleri dahil)	10	
Van ili Dernek Sayısının Türkiye'deki Dernek sayısına oranı		%0,64
Van İli Engelli Derneği Sayısının Türkiye Engelli Derneklerine oranı		%0,71

Kaynak: <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>, (Erişim Tarihi: 06.05.2020).

Van kent merkezinde toplam altı (6) engelli derneği bulunmaktadır. Ayrıca iki (2) engelli spor kulübü derneği mevcuttur. İlçeler dahil olmak üzere Van ilinde toplam engelli dernek sayısı 10'dur. Van genelinde faaliyet yürüten toplam dernek sayısı ise 770'tir²³. Buna göre kentteki engelli derneği sayısı toplam kentteki dernek sayısının %1,3'e yakındır. Kentteki sivil toplum örgütlerine oranı itibari ile engelli dernekleri yok denecek kadar azdır. Tablo. 7'ye göre, Van'daki engelli derneklerinin

²³ Bkz. <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>, (Erişim Tarihi: 06.05.2020).

Türkiye engelli derneği sayısına oranı ise çok daha kötüdür: %0,71. Dolayısıyla il ve bulunduğu bölge itibarıyla da Van engelli dernek Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir. Görüşme yapılan derneklerin bazıları merkezi federasyona bağlı şube örgütlenmesi olarak faaliyet yürütmektedir. Van ili kent merkezinde bulunan engelli derneklerinin tamamı 2000 yılı sonrası kurulmuştur. Bu durum, Türkiye’de merkezden taşraya bazı sivil toplum örgütlenmelerinin oldukça geç geliştiği, engelli örgütlenmeleri açısından durumun daha vahim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Görüşme yapılan Engelsiz Yaşam Akademisi, yakın tarihli kuruluşu ve bağlı olduğu kurum bütçe kapasitesi-olanakları itibarıyla oldukça modern bir yapı izlenimi bırakmıştır. Buna karşın, yukarıda belirtilen diğer dernekler için bu durum söz konusu değildir. Oldukça eski binaların küçük dairelerinden ibaret yerlere konumlanma, olanak sınırlılığını gösteren bir husus olarak öne çıkmaktadır. Derneklerin mekânlarının bu metruk fiziki yapısı, genel olarak toplumla bütünleşmede kurumsal ve toplumsal desteğin ne kadar az olduğunun adeta bir yansıması gibi durmaktadır.

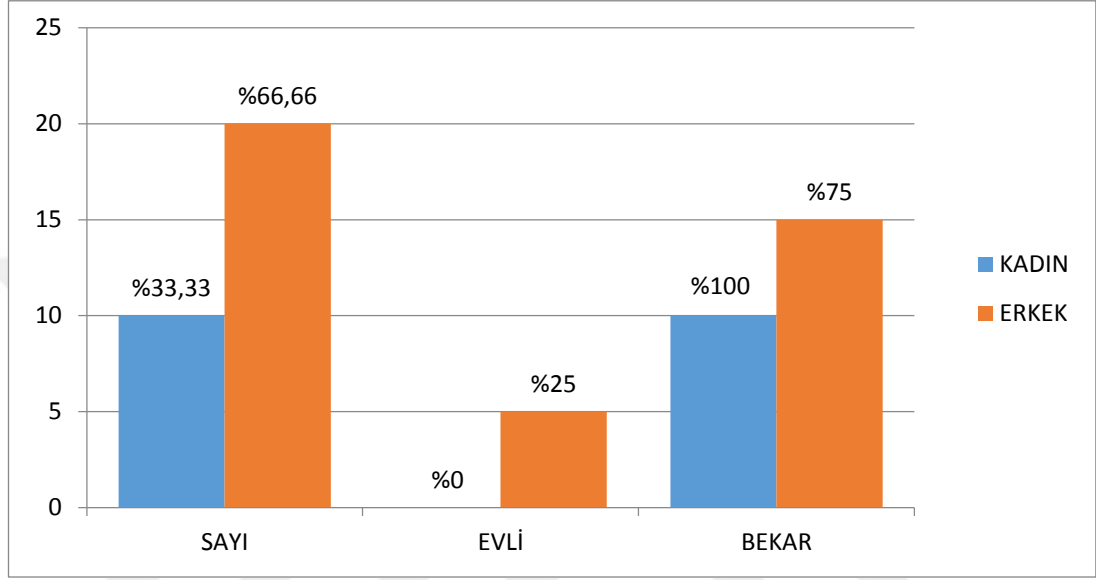
Van kent merkezinde bulunan engelli derneklerinin üye sayılarının sınırlılığı, bu kurumların engelli bireylere ulaşma kapasitesi hakkında bir veri sunmaktadır.

Engelli dernekleri yöneticileri ile yapılan görüşmelerde, derneklerin faal olduğu, kuruluşundan bugüne başta eğitim olmak üzere, atölye çalışmaları, farkındalık ve engelli hakları ile ilgili çalışmalar yürüttüklerini belirtmişlerdir. Bu çalışmalarını yürütürken paydaş ve fon kaynağı kurumlar ile koordineli çalıştıklarını, valilik, yerel yönetimlerle de iletişimde olduklarını belirtmişlerdir. Ancak gerek valilik gerekse de yerel yönetimler ile ilişki ve taleplerden yeterli sonucu alamadıklarını belirtmişlerdir.

Engelli derneklerin Türkiye ve Van’daki siyasal faaliyetler hususunda genellikle nötr durmaya çalıştıkları, yönetici aktarımlarından çıkan sonuçlardan birisidir. Dernek üye ve yöneticilerinin değişik siyasal düşüncelere sahip olabildiğini, bu nedenle kapsayıcılığı yitirmemek için genellikle buldukları derneği politize etmemeye özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Seçim dönemlerinde değişik siyasi partilerin vaat ve taleplerle kendilerini ziyaret ettiğini belirten yöneticiler azınlıktadır. Bunlar da dernek olarak politik bir tutum sergilemediklerini, zaten

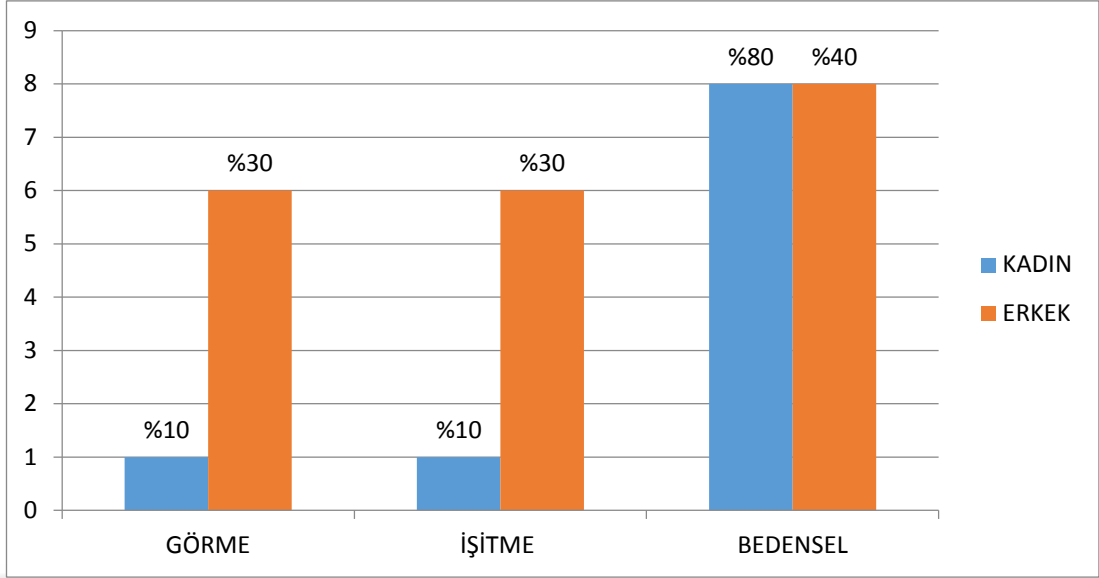
vaatlerin seçim sonraları unutulduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla engelli derneklerinin politik bir aktör olarak öne çıkmadığını ve üyelerine politik telkinlerde bulunmaktan kaçındıklarını görüşme analizlerine dayanarak belirtmek mümkündür.

3.1.2. Katılımcı Profil Bilgileri

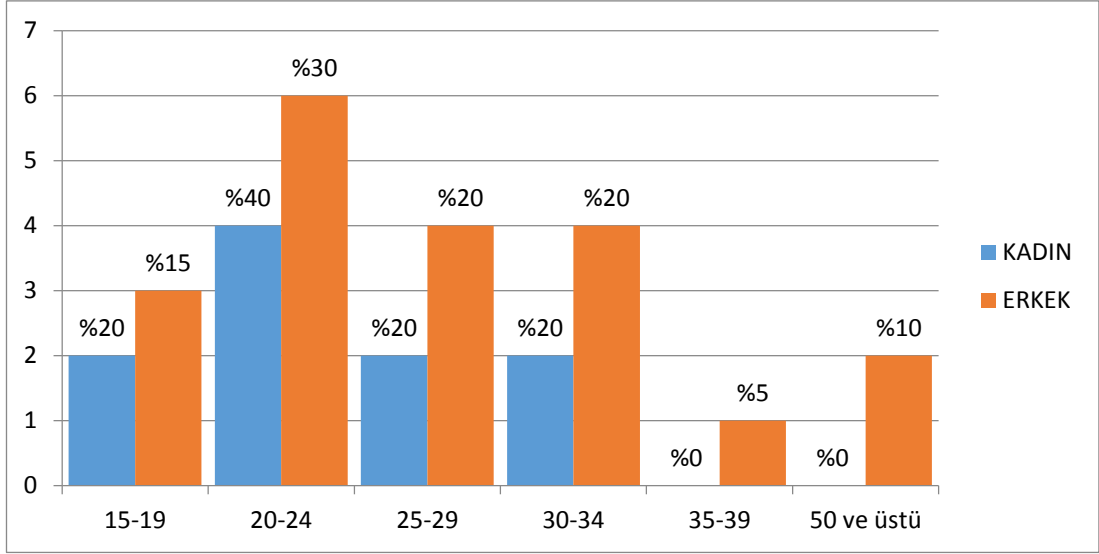
Şekil 1. Katılımcı sayısının cinsiyete göre dağılımı ve medeni durumu.

Bu çalışmada 10 kadın, 20 erkek olmak üzere, toplam 30 engelli birey ile görüşme yapılmıştır. Bağlı oldukları sivil toplum örgütleri aracılığıyla görüşülen engelli erkek bireyler kadın birey sayısının iki katıdır. Bu eşitsiz durum, engelli kadın bireylerin engelli erkek bireylere oranla çalışma yapılan derneklere daha az gelmelerinden kaynaklanmaktadır. H

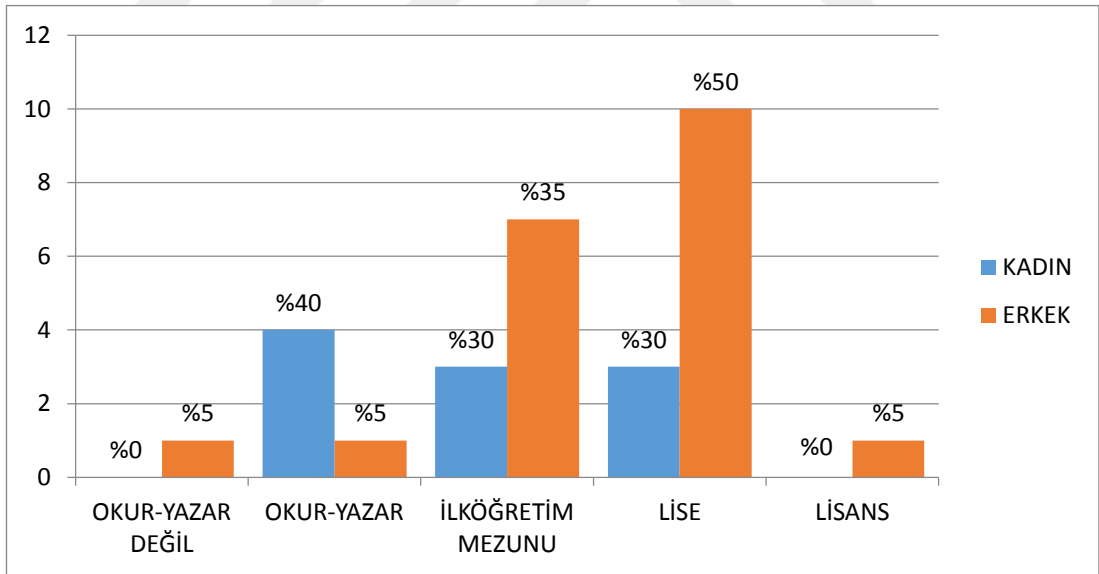
Şekil 2. Katılımcıların Engel Türü ve Cinsiyete Göre Dağılımı.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere görüşme yapılan bireyler görme, işitme ve bedensel engelliler ile sınırlandırılmıştır. Zihinsel engelli bireylerin çalışma soruları ve mülakatlara sağlıklı katılamayacağı için bu tercih yapılmıştır. Çalışmaya katılan bedensel engelliler diğer engel grupları toplamı kadardır. Bu durum özel bir tercih olmayıp, Engelsiz Yaşam Akademisi'nde görüşülen bedensel engelli sayısından kaynaklıdır. Kadının kamusal alana çıkma eğilimi görme ve işitme engelli bireylerde belirgin olarak az iken, bedensel engelli grubunda ise eşit sayı gözlemlenmektedir. Bedensel engelli grupta cinsiyetlerin eşit olması tesadüfi bir sonuçtur. Ancak, görme ve işitme engelli kadının, bedensel engelli kadına göre kamusal alanda görünürlük oranı anlamlı bir düzeyde fark oluşturmuştur. Nitekim Van kent merkezinde, kadın bedensel-ortopedik engelli bireylere kamusal alanda az da olsa rastlamak mümkün iken; görme ve işitme engelli kadınlar için bu durum yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla, genel kabul gören, kadın engelli bireylerin engelli erkek bireylere oranla kamusal alana daha az çıkabildiği tespiti kadın bazlı detaylandırıldığında, görme ve işitme engelli kadınların bedensel engelli kadınlara göre daha az kamusal alana çıkabiliyor olduğu çıkarılması yapılabilir. Kadının kamusal alanda maruz kaldığı erkek şiddeti, cinsel saldırı ve taciz yaklaşımları başta olmak üzere, genel olarak tekinsiz olan dış dünya, işitme ve görme yetisi olmayan kadını çok daha fazla savunmasız kılmaktadır. Ayrı bir araştırma konusu olan bu husus için konu kapsamında bu kadar değerlendirme ile yetinilmiştir.

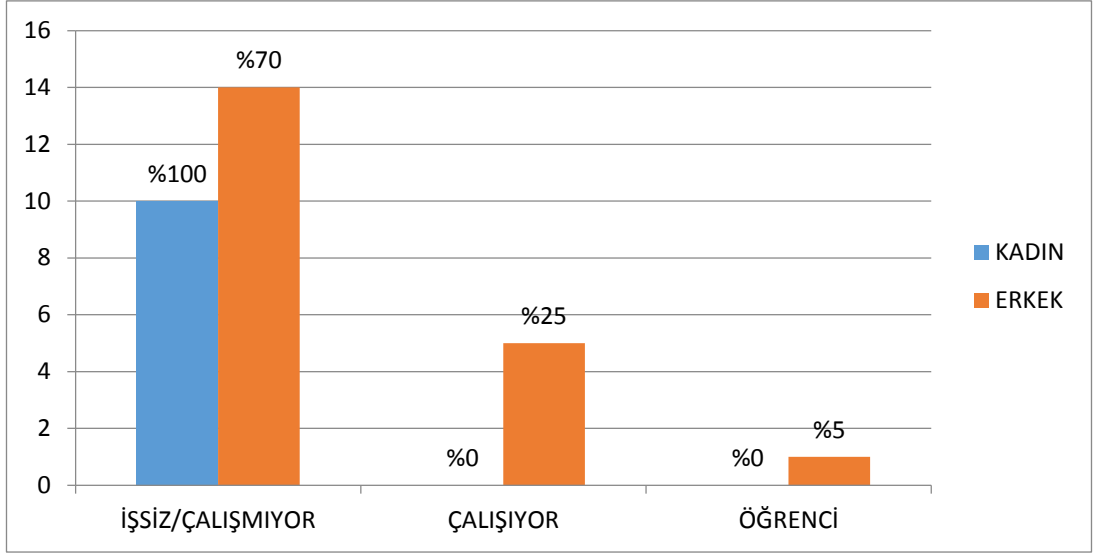
Şekil 3. Katılımcıların Yaş Ortalaması.

Katılımcıların yaş ortalaması tabloda belirtildiği gibidir. Görüldüğü üzere, yaş ilerledikçe engelli bireylerin kamusal alana çıkma yüzdesi oldukça düşmekte, kadınlarda sıfıra inmektedir.

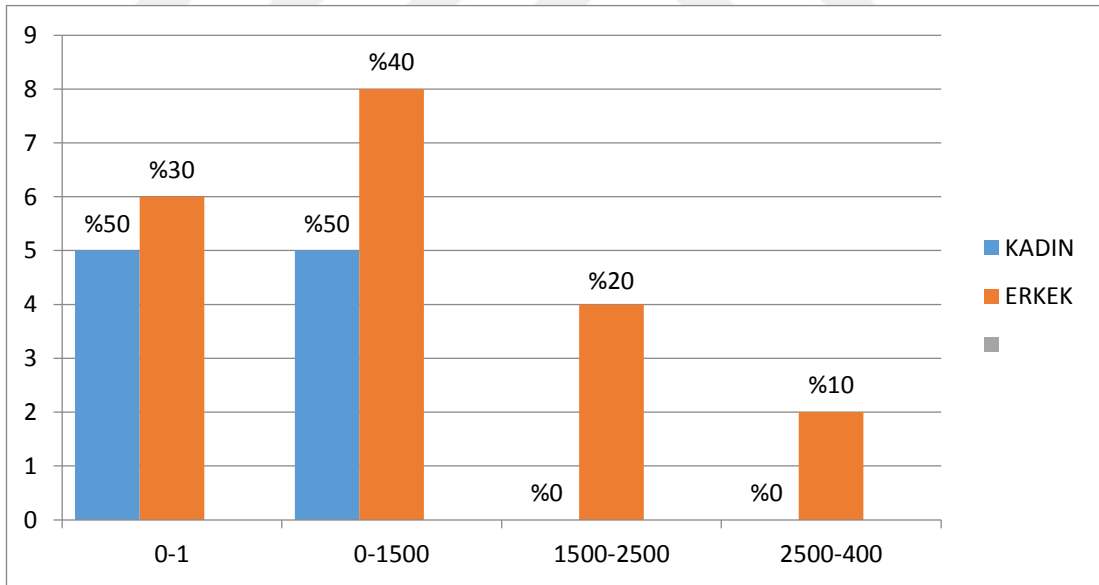
Şekil 4. Katılımcıların Eğitim Durumu.

Görüşülen engelli bireylerin ağırlıklı olarak ilk ve orta öğretim mezunu olduğu tabloda da gösterildiği gibidir. Tabloda belirtilmemiş olsa da, orta öğretimi tamamlamış olanların 18-30 yaş aralığındaki bireylerden oluştuğu bilgisi eklenebilir.

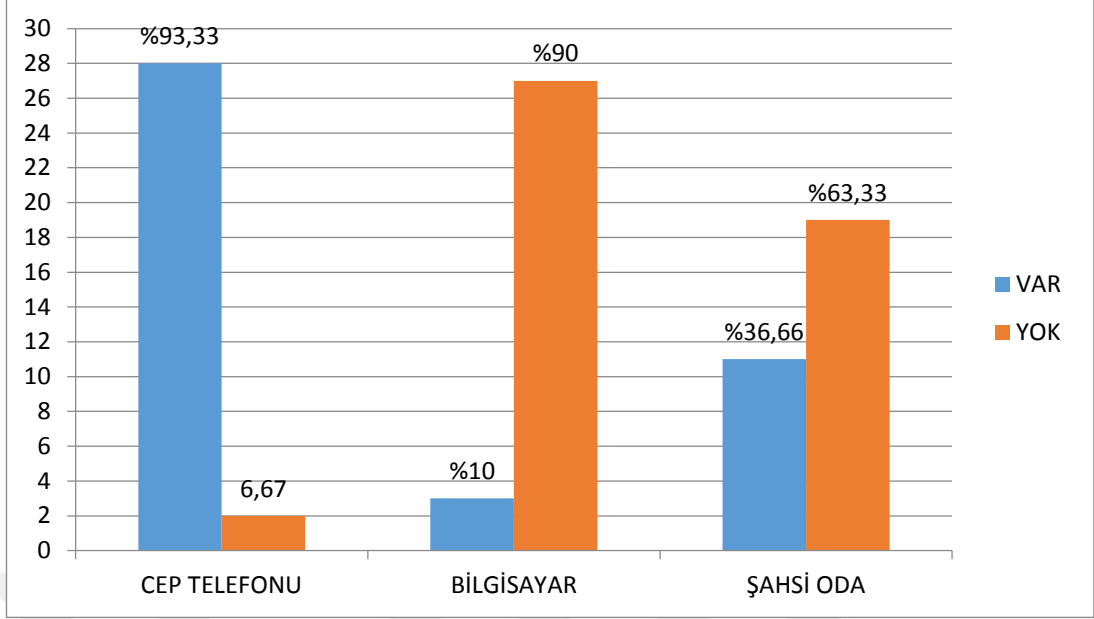
Şekil 5. Katılımcıların İstihdam Durumu.

Tabloda görüldüğü üzere görüşülen engelli bireylerin büyük bir bölümü (24 kişi) işsiz veya çalışmamaktadır. Bu durum, ekonomide engelli istihdamının yetersizliğini gösteren genel parametreleri doğrular niteliktedir.

Şekil 6. Katılımcıların Gelir Durumu (TL Cinsinden).

Yukarıda belirtilen istihdam durumuyla paralel olarak, görüşülen engelli bireylerin önemli bir kısmının belli bir geliri bulunmamaktadır. Çalışmayan 24 kişiden 13'ü 0-1500 lira gelire sahip olup, bu gelir kurumlardan alınan engellilikten kaynaklı maaşı ifade etmektedir.

Şekil 7. Katılımcıların Şahsi Oda ve İletişim Araçlarına Sahip Olma Durumu.

Mülakat yapılan engelli bireylerin cep telefonu ve bilgisayara sahip olma düzeyi birbiriyle ters orantılı olduğu tespit edilmiştir. Hemen her bireyin cep telefonu olmasına karşın, sadece 3 kişinin bilgisayarı bulunmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmının kendine ait odası bulunmamakta, yatak odasını kardeşleri ile birlikte paylaşmaktadır. Katılımcılardan her birinin birlikte yaşadığı aile üyesi sayısı ortalama 6.3'tür. Bu veriden hareketle, görüşülen engelli bireylerin kalabalık aile yapısı ile birlikte yaşadıkları belirtilebilir.

3.1.3. Aşiret Faktörü

Geçmişten bugüne insanlar varlık ve yaşam mücadelesi verirken, bunu öncelikle bir araya gelme ve dayanışma biçimleri ile yapmışlardır. Orta çağda bu dayanışma formunun en önemlilerinden birisi aşiret formudur. Topluluk içerisinde yalnız veya dar grup ile gerçekleştirilemeyen işlerin yanı sıra, dışarıya karşı kendini savunabilme yeteneği de bu dayanışma formu ile mümkün olabilmiştir. Haviland (2002'den aktaran Uluç, 2010: 38) bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Soy grupları ya da sülaleler (lineages), klanlar (clans), boylar (phratries), kollar (moieties) toplumların karşılaştığı pek çok sorunu çözümlenmede çok etkilidirler. İşlevleri arasında zarar vermeden paylaşılması mümkün olmayan kaynakların düzeninin korunması; ailelerin tek başlarına karşılayamayacağı kadar iş gücü gerektiren görevlerin yerine getirilmesi; bir

grubun başka bir gruptan destek ve koruma talep etmesi gibi örnekler verilebilir.

Orta Çağ toplumsal örgütlenme biçimine işaret eden aşiret yapılanmasının etkisi giderek azalan bir biçimde de olsa varlığını korumaktadır. Tezin ana konusu olan engelli bireylerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörleri araştırırken, bölgenin temel özelliklerinden biri olan ve geçmişten günümüze halen varlığını belli oranda devam ettiren feodal-aşiret yapısının etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Van kent merkezi için de bu etkilerden söz etmek mümkündür.

Van kenti son 40 yılda, özellikle de 1990'ların başından itibaren çevre il ve ilçelerden yoğun göç alarak nüfusu genişlemiş bir kenttir. 1980 yılında 93 bin civarında bir nüfus varken, 2017 yılında bu rakam 582 bine yaklaşmış olup çoğunluğu kırsal kökenli Kürt nüfus göçü ile gerçekleşmiştir (Parin, 2019; 84). Göçle birlikte kırsalda daha yoğun yaşanan aşiretsel dayanışma ve örgütlenme formunun dönüşüm sağlayarak kent yaşam biçimine adapte olduğu belirtilebilir.

Aşiret ilişkilerinin bir değişken olarak katılımcı bireylerin siyasal tercihleri üzerindeki etkilerini görebilmek için, öncelikle bu ilişkilerin gündelik yaşam içerisindeki etkilerini değerlendirebilecek sorular yöneltilmiştir. Yapılan ikili mülakatlarda ilgili sorulara verilen ve tamamına yakınının aşiret ilişkilerinin varlığını gösteren yanıtlardan birkaçı aşağıya alınmıştır.

- Ailenin geldiği bir aşiret var mı?

İSMAİL (İ.E.): Evet var.

- İlişkiler güçlü müdür, örneğin aşiret bireylerinin düğün ve taziyelerine gidilir mi?

İSMAİL (İ.E.): İlişkilerimiz güçlüdür. Düğün ve taziyelere gideriz.

- Kan davası, kız kaçırma gibi önemli sorunlarda aşiret önde gelenleri çözüm yeri olarak görülür mü?

İSMAİL (İ.E.): Evet Aşiret önde gelenlerine gidilir. Yardımcı olup sorunu gideriyorlar.

- Ailenin geldiği bir aşiret var mı?

EYLÜL (B.E.): Var.

- Aşiret ilişkileriniz güçlü müdür? Şöyle ki: Düğün ve taziyelerde aşiret üyeleri ile bir araya gelinir mi veya önemli sorunlarda aşiret önde gelenleri çözüm yeri olarak görülür mü?

EYLÜL (B.E.): Evet düğün ve taziyelere gidilir. Genellikle büyük sorunlar olunca, kız kaçırma vb. gibi aşiret önde gelenlerine gidilir. Yani ağa dedikleri kişi araya girer.

- Aşiret bağlarımız güçlü müdür, aileler arası bir sorun olduğunda aşiret önde gelenlerine çözüm için gider misiniz?

WELAT (İ.E.): Bu konuda çözüm için katkıları oluyor. Aşiret reislerini hiç görmedim ama bu olayların çözümüne yardımcı olduklarını duydum.

- İlişkiler(aşiret) güçlü müdür: düğün ve taziyelere gidilir mi?

EMİNE (G.E.): Evet, annem ve babam taziye olunca giderler. Düğünlere de gücümüz yettikçe gideriz.

- Kan davası, kız kaçırma gibi önemli sorunlarda aşiret önde gelenleri çözüm yeri olarak görülür mü?

EMİNE (G.E.): Ben görmedim ama böyle şeyler oluyormuş.

- Nasıl?

EMİNE (G.E.): Yani bilmiyorum ki, kan davası ve parasal sorunlar olduğunda aşiret ağası araya giriyormuş.

Katılımcıların büyük bölümü, önemli ailesel, toplumsal olaylarda aşiret ve aile büyüklerinin konuya müdahil olduğunu ilgili sorulara verdikleri yanıtlarda belirtmişlerdir. Van ilinin sosyal dokusu göz önünde bulundurulduğunda bunun çok şaşırtıcı bir netice olmadığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki sosyal yapı içerisinde aşiretsel bağlar, aşiret önde gelenlerinin sosyal sorunlarda dengeleyici, sorun giderici bir işlevi halen etkili bir şekilde yerine getirdiğini göstermektedir. Aşağıdaki katılımcının anlatımları konu detayı açısından açıklayıcıdır:

- Büyük bir sorun olduğunda, örneğin; kız kaçırma, kan davası gibi. Bu tür olaylarda çözüm için aşiret önde gelenlerine gidilir mi?

FİKRET (G.E.): Evet. Bu tür durumlarda iki aile bir araya getirilir, onlardan para alınır.

- Bildiğiniz bir olay var mı?

FİKRET (G.E.): Evet var.

- Detaylarını anlatabilir misiniz, neler yaşandığıyla ilgili?

FİKRET (G.E.): Anlatayım... [düşünüyor]. Şimdi isim vermeyeyim, iki aile arasında kavga çıkmıştı. 18-20 yaşlarında gençler arasında kavga ediyorlar. Kavgada bir genç bıçak vurmuştu diğerine. Çok kan kaybetmiş. Allah'tan bacağına vurmuş. Karakola da gitti olay, mahkeme açıldı. Ama bu bölgede mahkemeye bitmiyor ki. İlla karşılık vereceğiz demişti diğer aile. Gerginlik oldu, insanlar huzursuz oldu. Böyle zamanlarda aileler, karşı taraf ne zaman bir şey yapacak diye çekiniyor tabi, evden çıkarken, işine giderken... Böyle devam etmez tabi, ya olay daha da büyüyecek, can yanacak daha fazla ya da araya birileri girecek. Öyle de olmuştu. Bunlar yani aile meseleyi aşiretin ağası diye söylenen kişiye götürmüştü. Ağa bunlardan bir miktar para vermelerini istemiş karşı tarafa. Kabul etmişler kan parasını ve barıştırılmış aileler.

- Bu durumlarda aşiret ağası dediğiniz kişi kendisi için bir şey talep eder mi?

FİKRET (G.E.): Olmaz mı, tabi ağa kendisi için de para alır bu durumlarda, ona da verir aile.

- Şimdi bu sorunlar götürülüyor mu aşirete?

FİKRET (G.E.): Evet ama eskisi kadar değil.

Katılımcının anlatımlarından da anlaşılacağı üzere aşiret önde gelenleri adli olaylarda devletin adli mekanizmasının yanı sıra etkili bir merci olarak işlev görmektedir. Hatta adli süreçleri tamamlayan, pekiştiren bir role sahiptir. Çünkü aileler arasında yaşanan adli olayların adliye süreci ve sonucu, aileler arasında husumetin bitmesine yetmemekte, burada aileler üzerinde etkili, sözü geçen kişiler devreye girmektedir. Bu kişiler de aşiret önde gelenleri olmaktadır. Katılımcının anlatımlarında belirtildiği gibi, aşiret reisi veya önde gelen bireyleri bu kamusal hizmeti yerine getirirken kendi 'adli gider'lerini de tahsil etmektedir. Aşiret etkisi sadece adli vakalarda görülmemekte, genel olarak bir danışmanlık hizmeti de vermekte oldukları anlaşılmaktadır. Ailenin önemli kararlar arifesinde aşiret önde gelenlerine danışarak fikirlerini aldıkları görüşmelerde dile getirilen hususlardandır. Aşiretin sosyal yaşamda etkisini yansıtan diğer alan taziyelerdir.

- Aile-aşiret ilişkileriniz güçlü müdür, düğün ve taziyelere gidilir mi?

KERİME (İ.E.): Akrabaların düğününe gidilir, ama taziyelere daha çok gider babam.

- Taziyelere nasıl gidilir, neler yapılır, biraz daha detaylı anlatabilir misiniz?

KERİME (İ.E.): Babam çok taziyelere gider. Eğer yakın akraba ise, taziye bitene kadar her gün gidilir, gençler hizmet eder, kadınlar kadın tarafına, erkekler erkek tarafına gider. Çadır kurulur, bahçe varsa yaz aylarında bahçede olur. Taziye masraf edilir.

Van kent merkezinde inşa edilen taziye binaları çoğunlukla hitap ettikleri topluluklara ait yerleşim yerinin adını taşır. Bu yapılar bazen de kurulan derneklere bağlı faaliyet yürütür. Örneğin; Eruhlular Derneği Taziye Evi, Tillolular Derneği Taziye Evi gibi. Taziyelerde, taziye sahibinin acısını paylaşma ritüelinin yanı sıra, katılımcının bahsettiği “masraf etme” ile bir dayanışma ağı da oluşturulur. Taziyelerde verilen içecek, yemek vb. giderler aile yakınlarının yanı sıra aşiret ileri gelenlerinin de katkısıyla bölüşülerek taziye sahibine ekonomik olarak katkı sağlanmış olur. Taziyelerdeki bu dayanışma aynı köy ve bölgeden gelenlerin kurduğu dernekler üzerinden organize edilir. Bu tür etkinlikler geniş aile-kabile ilişki ağının yaşatılmasını da sağlamaya aracılık eder. Benzer durum düğünler için de geçerlidir (Parin, 2019: 89).

- Aile önde gelenlerinin ve aşiretin düğünlerine gider misiniz?

ÖMER (B.E.): Evet gideriz.

- Biraz detaylandırabilir misiniz, düğünlerle ilgili?

ÖMER (B.E.): Düğünlere davetiye gelir ve gideriz. Karşılıklıdır burada.

- Nasıldır bu karşılıklık?

ÖMER (B.E.): Yani düğüne çağırınlar genellikle geçmişte senin düğüne gelmiştir, akrabadır, hısımdır yani. Mecbursun sen de gidesin, para takarsın. Akralalık ne kadar yakınsa, para da ona göre takılır. Bi de onlar daha önce ne kadar takmışsa[para] mecbursun sen de ona göre takasın, yoksa ayıptır. Zaten anons ediyorlar, adın duyuluyor, ailendendir, aşiretindedir, kendine yakışanı yapmak zorundasın. Olmasa da borç yaparak para bulup takacaksın. Böyledir.

Düğünler de aile-aşiret ilişkilerinde bir dayanışma ağıdır. Katılımcının belirttiği gibi bir mütekabiliyet ilişkisi söz konusudur. Düğüne icabet ve evlenenlere yapılan parasal katkı (takı) belli bir hesaba dayanır. Sunulan katkı, katkı sunanın

düğününe daha önce ne kadar katkı sunulduğıyla ölçülendirilir. Yapılan katkı kadar ileride kendi düğünlerinde de katkı bekler katılımcı aileler.

Katılımcılar ile yapılan derinlemesine görüşmelerde de görüldüğü gibi, gerek düğün ve taziyeler, gerekse de adli sorunlar gibi sosyal hayata yansıyan olaylarda aile büyükleri ve aşiret önde gelenlerinin Van ili toplumsal yapısı üzerinde etkili olduğu tespiti yapılabilir. Yakın dönemde yapılan Van kent merkezindeki aşiret yapısı ile ilgili çalışmadan aşağıya alınan bölüm yukarıdaki bulguları doğrulamaktadır:

Kent merkezine yerleşen nüfus, aradan 40 yıl geçmesine rağmen halen bazı durumlarda aşiret kimliği üzerinden muamele görmekte ve bu kimlik üzerinden de kendini göstermektedir. Tarihsel süreçte devletle ilişkilerde etkili bir mekanizma/aygıt rolünü yerine getirmesi, özellikle bazı durumlarda kendini devlet yerine koyarak modern dönemde hukukun konusu olması gereken meselelerde söz sahibi olması, bireylerin yaslanabileceği kolektif bir sosyo-fiziksel güç ol(uşturma)sı, birey ve grup açısından güçlü bir sosyal dayanışma işlevi sağlaması gibi gündelik yaşam sürdürmede fonksiyonel olan nedenlerden dolayı aşiret kimliği çok çabuk terk edil(e)meyen bir alan olmuştur/olmaktadır (Parin, 2019; 84).

3.1.4. Din Faktörü

İnsanlık tarihi kadar eski olan din kurumu, toplumsal yapı ve ilişkilerin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Toplumdan topluma ve tarihe göre etki düzeyi değişse de din olgusu, toplumdaki varlığını her zaman sürdürmüştür. Din hiçbir zaman toplumsal sosyal hayat ile ilişkisini koparmamıştır. Özellikle tek tanrılı dinler çıkış dönemlerinde ağırlıklı ahlaki yaşam kurallarını ön plana çıkarmışsa da zamanla siyasal yaşama da damgasını vurmuştur (Çaha, 2014:35). Günümüzde din-toplum etkileşimi varlığını sürdürmektedir.

Bundan hareketle bir değişken olarak dinin, katılımcıların yaşamlarına etki düzeyi, kendilerini tanımlama biçimi ve dini vecibeleri ne kadar yerine getirebildikleri yönlü sorular ile tespit edilmeye çalışıldı.

- Kendinizi dindar bir insan olarak görür müsünüz: Namaz kılma, oruç tutma, zekât verme gibi dini vecibeleri yerine getirme anlamında?

HARUN (B.E.): Hepimiz kendimizi dini inancı olan insanlar olarak tanımlarız çok şükür. En büyük avantajımız doğduğumuzda kimliğimizde dini İslam olarak yazar. Kimseye tercihi sorulmuyor. Kendimizi Müslüman olarak tanıyıyoruz. Ama buna uyma önemli. İnsan olmak çok önemlidir, insana

saygılı olmak. İbadetlerimizi yerine getirmeye çalışıyoruz büyüklerimizden öğrendiğimiz kadarıyla. Genelde biraz tembellikten dolayı sabah namazlarını kaçırsam da diğer namazlarımı kılıyorum.

ESER (İ.E.): Oruç tutuyorum. Bazen namaz kılıyorum. Camiye gitmede sorun var. Duymadığım için pek bir anlamı olmuyor camiye gitmenin.

Katılımcıların hemen tümü kendisini Harun'un belirttiği gibi dindar olarak gördüğünü belirtmiştir. Bazı katılımcıların dini vecibelerin bir kısmını yerine getirememesi, Eser örneğindeki gibi, sahip olunan engelden kaynaklıdır. Bir kısmı ise ihmal ettiğini belirtmiştir. Dini duygular ve politik tercih sorusu ayrı bir grupta ayrıca ele alınacaktır. Burada sadece katılımcıların tamamına yakınının dindar, inançlı bireyler olduğu tespiti ile yetinilecektir.

3.1.5. Katılımcıların Ülke ve Dünya Gündemine İlgili Düzeyleri

“Engelli bireyler olarak, bizim yükümüz sırtımızdadır. Kendimiz ile ilgili haberlere daha çok bakıyoruz.”

Katılımcıların Türkiye, bölge ve dünyadaki gelişmelere ilgi düzeyleri, bu çalışma kapsamında bir veri olarak seçilmiş ve bu yönlü sorular ile bu durum tespit edilmeye çalışılmıştır.

EMİNE (G.E.): Vallah abi takip ediyorum desem yalan olur. TV'den dizi izliyorum daha çok. Ama babam akşam haberlerini izler, sıkılısam da ben de beraber izliyorum.

ASUMAN (B.E.): Çok fazla değil. İşte televizyondan izlediğim kadarıyla.

ŞERMİN (G.E.): Evet bakarım [sosyal medyaya], daha çok arkadaşlarım ve kuzenlerim ile haberleşmek için.

EYLÜL (B.E.): Sosyal medyadan daha çok bakarım. Orada dikkatimi çeken bir olay olursa bakarım.

- Düzenli televizyon haberlerini izler misiniz, örneğin akşam haberlerini?

EYLÜL (B.E.): Yok, çok düzenli izlemiyorum. Yani öyle çok gündem olan bir şey illa ki duyulur. Büyük bir haber ise, televizyondan takip etmeyi tercih ederim. TV daha gerçekçi.

GÜLSÜM (B.E.): Gazeteyle pek aram yok. Sosyal medyayı kullanıyorum.

- Dünya ve ülke gündemini daha çok nereden takip edersiniz?

GÜLSÜM (B.E.): Pek takip edemiyorum.

SALİH (B.E.): Haber izlemem ama dizileri takip ederim.

ARİF (B.E.): TV haberlerini ara sıra izliyorum ama internetten izlemiyorum

ESER (İ.E.): Sosyal medyayı kullanıyorum ama öyle siyasal gündemi takip etmek için değil.

MUSA (G.E.): Daha çok TV'den, bazen takip ediyoruz. Engelli bireyler olarak, bizim yükümüz sırtımızdadır. Kendimiz ile ilgili haberlere daha çok bakıyoruz.

Yukarıdaki görüşme diyaloglarında görüldüğü gibi ülke, bölge ve dünyadaki gelişmeler, gündem oluşturan konuları katılımcıların fazlaca ilgili olmadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir değişken olarak iletişim araçlarının (sosyal medya, TV, gazete, telefon vb.) katılımcı bireyler üzerindeki etkisi sınırlıdır denilebilir. Engelli bireylerin güncel gelişmelere karşı ilgisizliği, toplum ve güncel ile aralarındaki mesafe koymaları, ötekileştirme, dışlama olgusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Toplum tarafından ötekileştirilen engelli birey, zamanla topluma ilgisini en aza indirebilmektedir. Verilen yanıtlarda kadın katılımcıların dünya ve ülke gündemine ilgi düzeylerinin belirgin bir şekilde daha az olduğu görülmektedir.

Katılımcılardan Musa'nın "engellimizden dolayı yükümüz sırtımızdadır, o yüzden kendimizle ilgili haberlere daha çok bakıyoruz" ifadesi, engelli bireyin gündeme dair algı seçiciliği ve beklentilerini ortaya koyması açısından önemlidir. Musa'nın, engelliliği kendisi tarafından taşınma zorunluluğu olan bir yük olarak ifade etmesi kapsamlı analiz gerektiren bir durumdur. Ancak konu bağlamı dolayısıyla sadece ifade edileni vurgulamakla yetinilmiştir.

3.1.6. Sivil Toplum Örgütleri İle İlişkiler ve Etkileri

"Burası (Engelsiz Yaşam Akademisi) bence engellilere bir kapı açtı"

Günümüzde giderek toplumsal önemi artan sivil toplum örgütleri, devletten bağımsız ve onlar üzerinde bir baskı oluşturma amaçlı kurulan, kendine has işleyişi

olan örgütlerdir. Siyasal yaşama katılımın önemli bir ayağını sivil toplum örgütleri oluşturmaktadır. Bu örgütlenmelerin aktif üyesi, yöneticisi veya aktivisti olarak görev almak, sosyal-siyasal yaşama daha fazla katılmak anlamına gelmektedir. Nitekim engelli bireylerin toplum nazarında daha fazla görünürlük kazanmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri sivil toplum kuruluşlarıdır. Grup çıkarlarını savunarak karar mekanizmaları üzerinde baskı oluşturabilen sivil örgütlenmeler dışarıya, kamuya açılmanın da önemli bir kapısı olmaktadır. Bir değişken olarak sivil toplum örgütlerinin etkileri ve katılımcıların bu örgütlerle ilişkileri konu bağlamında önemli görülmüş olup, bu yönlü etkileşimin düzeyini değerlendirmeye yardımcı olacak sorular yöneltilmiştir.

- Burası dışında üyesi olduğunuz veya aktivitelerine katıldığınız bir sivil toplum kuruluşu var mı?

FİKRET (G.E.): Burası dışında burayla da bağlantılı engelli meclisi var. Oraya üyeyim. Engelli kent konseyi vardı, oraya da üye idim ama şimdi yok.

İHSAN (G.E.): Bu dernekte eğitim sekreteriyim. Lisansım da var spor da oynayabiliyorum. Yüzme biliyorum, yüzüyorum. Halter ve atletizm ile de ilgilenmek istiyorum. Bu konuda gençlere örnek olmak istiyorum.

HARUN (B.E.): On sekiz yıldır engelli camiasındayım, birçok kuruluştaki ve dernekte faaliyet yürüttüm. Birkaç okul aile birliği derneğinde faaliyet yürüttüm. Madde bağımlıları ile ilgili sosyal faaliyetlerde bulundum. Ağırlıklı kendi derneğimiz ile ilgili çalıştım.

ÖMER (B.E.): Derneğimize bağlı spor kulübü var, oraya gidiyorum.

SALİH (B.E.): Fizik tedavi merkezine gidiyorum.

ARİF (B.E.): Fizik tedavi merkezine gidiyorum.

ESER (İ.E.): Kurslara gidiyorum.

Görüşme yanıtlarında da görüldüğü üzere, fizik tedaviye gidenler sayılmazsa, 30 katılımcıdan yalnızca 5'i engelli derneği haricinde bir sivil toplum örgütü veya kursa gidebiliyor. Bu veri, engelli bireylerin dış dünyaya açılmadaki güçlükleri, toplumca önlerine çıkarılan engellerden dolayı büyük oranda eve hapsolmayı yaşadıkları tespitini Van kent merkezi özelinde destekler niteliktedir. Söz konusu kadın olunca eve kapanma/kapatılma gerçeğinin çok daha yoğun yaşandığını

göstermektedir. Engelli olarak toplumca sınırlamalara maruz bırakılmanın yanı sıra cins olarak da ayrımcılığa maruz kalma söz konusudur. Nitekim yukarıda engelli derneği veya eğitim kurumu dışında ikinci bir sivil toplum kuruluşuna giden sınırlı sayıdaki katılımcı arasında hiç kadın bulunmamaktadır. Katılımcıların sivil toplum örgütleri ile olan zayıf bağı, bir değişken olarak STK'nın Van merkezinde engelli bireyler üzerindeki etkisinin pek güçlü olmadığı izlenimi yaratmaktadır.

Van kent merkezinde engellilere hitap eden, yarı-resmi ve sivil kuruluşlar, engelli bireyler için misyonunun ötesinde anlamlar yüklenebilmektedir. Aşağıdaki diyalog bu anlamda önemli bulunmuştur.

- Burası dışında üyesi olduğunuz veya faaliyetlerine katıldığınız bir sivil toplum kuruluşu var mı?

EYLÜL (B.E.): Hayır yok.

- Buranın yönetimine katılır mısınız, yoksa sadece öğrencisi misiniz?

EYLÜL (B.E.): Sadece öğrenciyim. Burası [Engelsiz Yaşam Akademisi] bence engellilere bir kapı açtı. Evin dışına ancak buraya gelerek çıkabiliyorum. Ailem de iyi bakmaz öylesine dışarı çıkmama. O yüzden burayı seviyorum.

Eylül'ün, "Burası (Engelsiz Yaşam Akademisi) bence engellilere bir kapı açtı" belirlemesi bu minvalde önemlidir. Engelli bireyler sivil toplum kuruluşlarına herhangi bir etkinlik için gidiyor görünmekte, ancak atılan bu adıma çok daha kapsamlı anlamlar yüklenebilmektedir. Bu etkinlik engelli birey için, dış dünyaya açılma, toplumsal dışlanma ve tecridi aşma yönünde anlamlar taşımaktadır. Dolayısıyla katılımcı Eylül'ün belirttiği 'kapı' eve, dar sosyal çevreye hapsolmuş engelli bireyler, özellikle de kadın engelliler için dışarıdaki dünyaya açılan bir kapı olması boyutuyla ayrıca anlamlar taşımaktadır.

3.2. Van Kent Merkezinde Engelli Bireylerin Siyasal Tercihlerini Belirleyen Faktörler

Yukarıda başlıklarda aile, din, aşiret gibi bazı değişkenlerin görüşme yapılan engelli bireylerin yaşamındaki yerleri irdelenmeye çalışılmıştır. Bu başlıkta ise adı geçen değişkenlerin engelli bireylerin politik-siyasal tercihlerinde ne kadar etkili

olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Katılımcılara bir siyasal tercihleri ve aidiyet hissettikleri bir siyasi parti olup olmadığı sorulmuş, bazı yanıtlar aşağıya alınmıştır.

- Sahip olduğunuz bir siyasal tercih, bir siyasal eğilim var mı?

ÖMER (B.E.): Hayır. Neden? Çünkü bizim için hangisi yararlı ise odur. Siyaset ile o kadar i içe olmayı sevmiyorum. Hangisi engelliler için bir şeyler yapıyorsa takdir ediyoruz, destekliyoruz. Yetersizse eleştiriyoruz. Burada bir engelsiz yaşam akademisi kuruldu. Gerçekten kaymakamımıza teşekkür ediyoruz. Hani derler ya; bize bir adım gelene biz iki adım gidiyoruz.

- Kendinizi yakın hissettiğiniz bir siyasi grüş veya parti var mı?

ESER (İ.E.): Hayır yok. Oy kullanmak istemiyorum ama cezası var o yüzden kullanıyorum. Genellikle vaatlerini gerçekleştirmedikleri için hepsine soğuk bakıyorum.

- Kendinizi yakın hissettiğiniz bir siyasi grüş veya parti var mı?

ASUMAN (B.E.): Fazla bilgim yok. Zaten kimse bizi dinlemez ki.

- Sizi kimsenin dinlemeyeceği sonucuna nasıl vardınız?

ASUMAN (B.E.): Bilmem ki abi... evde bile fazla dinleyen yok ki bizi, siyaset kim, biz kim... Mesela bign evde televizyon izlerken haberlerde bir siyasi büyüğümüz bu blge için bişey dedi. Ben dayanamadım dedim ki yalandır, bunlar bizi kandırıyor oy kazanmak için. Babam bana kızdı.

- Nasıl oldu, babanız ne dedi size, biraz daha anlatabilir misiniz?

ASUMAN (B.E.): Ben çok konuşmam zaten babamın yanında byle şeyleri. Oyle boş bulundum syledim yalandır, bizi kandırıyorlar diye. Babam dedi kızım sen byle şeylere karışma, ayıptır. Oyle ben de sustum. Ama ben biliyorum oyle seçim zamanı güzel konuşuyorlar[siyasetçiler], sonrasında unutuluyor bunlar. Bizim için [engelliler için] de çok bişey yaptıklarını grmedim valla.

- Kendinizi yakın hissettiğiniz bir siyasi grüş veya parti var mı?

EMİNE (G.E.): Yok, çok bilmiyorum.

- Oy kullanıyor musunuz, seçimlerde?

EMİNE (G.E.): Evet, para cezası varmış, o yüzden oy kullanıyorum.

- Sahip olduğunuz bir siyasi tercih var mı?

MUSA (G.E.): Hayır. Dernek olduğu için siyasi düşüncemiz öne çıkmıyor. Günü geldiğinde perde arkasında vicdanımız ile oy kullanıyoruz.

- Dernek olarak düşüncenizi sormuyorum. Günü geldiğinde gidip oy kullandığınıza göre bir siyasi tercihiniz de var.

MUSA (G.E.): Valla bazen son ana kadar belli olmuyor [Gülüyor].

Yapılan görüşmelerde, katılımcıların çoğunda siyasi yaşama yönelik bir ilgisizlik olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilgisizliğin önemli bir nedeni, sınırlandırıldıkları yerden dış dünyaya dönük umutsuzluğun, bazen de ‘nasıl olsa dikkate alınmıyorum’ düşüncesinin yarattığı öfke ve küskünlükten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte seçim dönemlerinde çeşitli kaygılarla (cezası olduğu için, vatandaşlık görevi, kişisel sorumluluğu yerine getirme vb.) sandığa gidip oy verildiği belirtilmektedir. Kadın katılımcılarda siyasete mesafelilik, kendini yeterli görmeme (Emine), önemsenmeme (Asuman) gibi duyguların olduğu da yanıtlara yansımaktadır. Genel olarak engellilere özelden ise kadın engelliye siyasi yaşamın, siyaseten görüş sahibi olmanın aile ve çevredekilerce yakıştırılmadığı, katılımcılardan Asuman’ın aktardığı babası ile diyalogundan çıkarılabilecek bir sonuçtur.

Bazı katılımcıların düşüncelerinden ise, engelli bireye faydalı olması koşulu ile tercih yapma (Musa, Ömer) öne çıkmaktadır. Engellilere yönelik siyaseten verilen sözler engelliler için bir ilgi ve siyasi tercih sebebi olsa da seçimlerden sonra bu sözlerin tutulmaması kırgınlık, küskünlük, siyasete ve siyasetçiye soğuk bakmaya yol açtığı katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır.

3.2.1. Siyasi Partilerden Beklentiler

Bu tema içinde, seçim dönemlerinde oy kullanırken ve sonrasında iktidara gelen siyasi partilerden beklentilerinin olup-olmadığı, varsa, bunların neler olduğu sorulmuş; öne çıkan bazı yanıtlar aşağıya alınmıştır.

- Oy verdiğiniz siyasi partiden istihdam, sosyal ve maddi yardım gibi beklentileriniz oluyor mu?

EMİNE (G.E.): Evet oluyor ama...

- Bu beklentileriniz gerçekleşiyor mu?

EMİNE (G.E.): Bütün siyasi partiler ‘en iyisini biz yaparız diyorlar’ ama seçimden sonra bir şey değişmiyor. Bazen daha kötüye gidiyor.

METİN (G.E.): Evet beklentilerim var. Bu konuda çeşitli kurumlara da gittik ama beklentilerimiz gerçekleşmedi.

- [diyalogun öncesinde katılımcının belirttiğine devamla] O yüzden mi oy kullanmayacağınızı söylüyorsunuz?

METİN (G.E.): Evet.

MUSA (G.E.): Elbette beklentilerimiz oluyor. Örneğin; emekli maaşına zam oluyorsa, engelli maaşına da zam olmalı. Ben dört nüfusa bakıyorum. Dört nüfusu altı yüz lira ile geçim sağlayabilir miyim? Sağlayamam. Ne yapıyorum: Boğazımdan kısıyorum. Bir kilo kestane yüz lira olmuş. Alamayınca içimizde kalıyor. Ayrıca hastane vb hizmet kurumlarına gittiğimizde biz engellilere bakış açıları farklı olması lazım. Öncelik tanınması gerekir.

ASUMAN (B.E.): Beklentim olmuyor desem yalan olur. İlla ki oluyor. İş imkânı olsa iyi olur. Bi de bizler için kurslar açılrsa seviniriz. Çoğu zaman evden dışarı çıkmıyoruz. Ne bileyim evimizin yakınında güzel bi park yapsalar, havalarda güneşli olduğunda çıkarız.

- Bu beklentileriniz gerçekleşiyor mu?

ASUMAN (B.E.): Ne yalan söyleyeyim, pek görmedim bir şey yaptıklarını.

ŞERMİN (G.E.): Evet, ben iş istiyorum, çalışıp aileme yardım etmek istiyorum, kendi ihtiyaçlarım için de çalışmak istiyorum. Ama nerede o imkân...

- Bu beklentileriniz gerçekleşmiyor mu?

ŞERMİN (G.E.): Dediğim gibi o imkânlar bize verilse iyidir ama yok.

EYLÜL (B.E.): Maddi yardım beklemem. Yani hakkım olmadan istemem. Devletin yaptığı resmi yardımlar hariç. Engelliler pek fazla dışarı çıkarılmaz biliyorsunuz. Çıkarıldıklarında belli imkânların olması gerekir. Ben bunu beklerim tabii.

LATİF (İ.E.): Beklentim oluyor ama vaatlerini yerine getirdiklerinde inandırıcı olurlar. Hiçbir parti bunu yapmıyor, vaatlerini yerine getirmiyor. Biz sadece devletimize inanıyoruz.

İSMAİL (İ.E.): Evet beklentilerim var. Ailemin borcu var örneğin. Bir işte çalışıp ödemek istiyorum.

-Beklentileriniz gerçekleşiyor mu?

İSMAİL (İ.E.): Bu beklentilerim gerçekleşmiyor.

Beklentiler içerisinde ekonomik taleplerin yanı sıra, dışarıya çıkabilme, kamusal alanı kullanabilme koşullarının sağlanması talebi önemle vurgulanmaktadır. Engelli bireylerin kamusal alana çıkmadaki sınırlılıkları zamanla sosyal ilişki yeteneklerinde önemli hasarlara yol açabilmektedir. Kadın engelli bireylerin bu durumdan daha çok olumsuz etkilendiği toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında belirtilebilir(Orhan ve Özkan, 2020: 10). Nitekim, kadın engelli bireylerin kamusal alana çıkma konusundaki talepler Asuman adlı katılımcı tarafından da yukarıda dile getirilmiştir. Engelli bireyler olarak çalışıp aile ekonomisine katkı sağlama, başkasına yük olmadan kendi maddi ihtiyaçlarını giderme talebi katılımcılar tarafından sıkça vurgulanmaktadır. En az bunun kadar öne çıkan diğer bir talep ise evden dışarı çıkabilme imkânlarının yaratılması ile ilgilidir. Bu konuda yerel yönetimlerden ve merkezi hükümet temsilcilerinden beklentilerinin olduğu vurgulanmaktadır. Yukarıda bir bölümü verilen katılımcıların tamamına yakını, siyasi partilerden beklentilerinin olduğunu, ancak bunun gerçekleşmediğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra, beklentilerinin ileride gerçekleşebileceğine olan inancın da oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun siyasal etkinliklere ve gelişmelere olan ilgi düşüklüğünün de önemli bir nedeni olduğu söylenebilir.

3.2.2. Aile Etkisi

Aile faktörünün oy verme eğilimini ne kadar etkilediğini tespit etmeye yönelik katılımcılara sorular yöneltilmiş olup, bazı yanıtlar aşağıda paylaşılmıştır:

- Ailenizin bir veya daha fazla siyasal görüşü var mı? Aile içinde bu yönlü sohbet ve tartışmalar olur mu?

EMİNE (G.E.): Babam ve bir erkek kardeşim biraz daha takip ediyor bu tür şeyleri.

- Genellikle aileniz ile aynı görüşte misiniz?

EMİNE (G.E.): Yani. Onların dediğine göre gidiyoruz biz de.

İHSAN (G.E.): Ailem de benim düşündüğüm gibi hareket ediyorlar.

- Birbirinizden etkilenme oluyor mu bu konuda?

İHSAN (G.E.) Aileme bu konuda baskı yapmıyorum. Çünkü insanlar hür yaratılmış, herkesin bir fikri misyonu var. O yüzden ben çocuklarıma baskı yapmıyorum. Ha, anlatıyorum zaman zaman: Toplum nedir, vatan nedir, yaşam nedir diye. Onlar da ona göre yön buluyorlar.

- Geniş ailenin sahip olduğu siyasal görüş var mı? Varsa, aile üyeleri bir araya geldiğinde bu yönlü sohbetler ve birbirini etkilemeler olur mu?

HARUN (B.E.): İster istemez olur. Benim babam Türkçe bilmez örneğin. Ona 'sen Türkçe bile bilmiyorsun, neden onlara oy veriyorsun?' diyebiliyorlar. Ama diğer yandan dini duyguları da ağır basabiliyor.

- Ailenizin bir veya daha fazla siyasal görüşü var mı? Aile içinde bu yönlü sohbet ve tartışmalar olur mu?

ASUMAN (B.E.): Vardır ama çok belli etmezler. Babam televizyonda haberleri izlerken çok tepki gösterir.

- Genellikle aileniz ile aynı görüşte misiniz?

ASUMAN (B.E.): Yani, ister istemez. Bazen başka düşünsek de daha önce söyledim, çok belli etmiyorum, yoksa kızıyorlar[gülüyor].

- Ailenizin bir veya daha fazla siyasal görüşü var mı? Aile içinde bu yönlü sohbet ve tartışmalar olur mu?

ŞERMİN (G.E.): Hayır olmaz. Bazen bir akrabamız misafirlğe geldiğinde ve haberler saatinde babamla bu sohbetleri olur.

- Genellikle aileniz ile aynı görüşte misiniz?

ŞERMİN (G.E.): Evet.

- Ailenizin belirgin bir siyasal görüşü var mı? Sizininki ailenizin görüşü ile örtüşür mü?

EYLÜL (B.E.): Örtüşen yanları da var, örtüşmeyen yanları da.

- Yani onlar A partiden, siz B partiden gibi mi?

EYLÜL (B.E.): Olanlar var.

- Bundan dolayı aile içinde tartışmalar, düşünce çatışması olur mu?

EYLÜL (B.E.): Çatışma yok, çok şükür karışmayız birbirimize. Ama o dönemlerde hani şakayla karışık “sen hangi partiye oy vereceksin” gibi konuşmalar olur. Çok büyük bir şey yok.

- Birbirinizi etkileyecek düzeyde midir bu konuşmalar?

EYLÜL (B.E.): Ben etkileyemiyorum karşı tarafı. Ama onlar da etkileyemiyor.

Görüşme yanıtlarının büyük bir bölümünde ailedeki siyasal düşüncenin aile bireyleri üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kadın katılımcılarda, ailenin politik görüşünden etkilenme oranının daha fazla olduğu bu verilerden çıkan diğer bir sonuçtur. Bunun yanı sıra, az da olsa bazı katılımcılar ailenin kendi siyasal düşünceleri üzerinde etkili olmadığını -katılımcı Eylül gibi- belirtmişlerdir.

3.2.3. Din Etkisi

Din faktörü, bu çalışmada ele alınan diğer bir değişkendir. Yukarıdaki bölümlerde katılımcıların kendilerini dindar biri olarak tanımlayıp tanımlayamadıkları sorulmuştu. Aşağıda, katılımcıların siyasal fikirleri veya bu doğrultuda yakınlık hissettikleri siyasal partinin, dini düşünceleri ile örtüşme koşulunu ne kadar aradıklarını değerlendirebilme amaçlı soru yöneltilmiştir. Yanıtların bir bölümü aşağıdaki gibidir:

- Dinin düşünceniz ile oy verdiğiniz partinin dindarlığının örtüşmesini bekler misiniz?

FİKRET (G.E.): Yok. Yani dindardır veya ‘böyledir’ gibi düşüncemiz olmuyor.

MUSA (G.E.): Hangi siyasi parti olursa olsun: dini bazen kendine alet ediyor. Onun yeri ayrı, diğerinki ayrı. Kabul etmiyorum yani. Dini getirip siyasete alet ettiğin zaman insanlarda vicdan, merhamet kalmıyor yani.

RAMİZ (G.E.): Ayrıdır, din ayrıdır, siyaset ayrıdır.

HARUN (B.E.): Siyaset ayrı din ayrı. En büyük eksikimiz bu zaten. Ayrı ayrı düşüncelerdir bunlar.

- **Dini inancınız ile beğendiğiniz partinin dini düşüncelerinin örtüşmesini bekler misiniz?**

ASUMAN (B.E.): İsterim öyle olmasını.

- **Dini inancınız ile ilgi duyduğunuz siyasi partinin dini inancının örtüşmesini şart görür müsünüz?**

ÖMER (B.E.): Evet örtüşmeli bence.

- **Dini inancınız ile beğendiğiniz partinin dini düşüncelerinin örtüşmesini bekler misiniz?**

ŞERMİN (G.E.): İsterim aynı olsun. Hepimiz Müslümanız sonuçta.

EYLÜL (B.E.): Yani çok öyle şeye bakmam aslında. Hani onun dini ona, benim dinim bana. Yani sadece siyasi görüşüme bakarım.

SALİH (B.E.): Beğendiğim oy verdiğim partinin dini düşüncesini çok önemsemem.

BURKAY (İ.E.): Din ayrı, siyaset ayrı olarak bakıyorum.

HAYRETTİN: Din için oyumu hayatta vermem ama hizmet için veririm.

KERİME (İ.E.): Bence ikisi ayrı şeylerdir. Din ile siyasetin birbirine karıştırılmasına karşıyım.

Katılımcıların büyük çoğunluğu siyasal düşünce ile din olgusunun birbirinden ayrı olduğu, birbirine karıştırılmaması gerektiği yönünde fikir belirtmişlerdir. Önceki bölümlerde katılımcıların tamamına yakını kendisini dindar biri olarak gördüğünü, dini vecibeleri gücü oranında yerine getirmeye çalıştığını belirtmiştir. Bununla birlikte, siyasette laik bir duruş benimsedikleri anlaşılmaktadır.

3.2.4. Aşiret Etkisi

Bu çalışma kapsamında değerlendirme konusu yapılan bir diğer değişken aşiret etkisidir. Önceki bölümlerde katılımcıların aşiret bağlarının varlığı ve düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştı. Bu kısımda ise aşiret ilişkilerinin görüşme yapılan bireylerin siyasi düşünceleri üzerinde etkili olup olmadığı, oluyorsa bunun düzeyi yöneltilen sorular ile değerlendirilmeye çalışılmış, bu yanıtların bir bölümü aşağıya alınmıştır.

- Aşiretinizin kendini ifade ettiği belli bir siyasi görüş var mı?

ÖMER (B.E.): Vardır.

- Bir görüş mü, birden fazla görüş mü var?

ÖMER (B.E.): Birden fazla görüş vardır. Kalabalık bir aşiret olduğu için.

- Seçim dönemlerinde aşiret önde gelenleri size gelip seçim çalışmalarına katılmanızı ve oy vermenizi ister mi?

ÖMER (B.E.): Evet gelirler.

- Bu konuda bir sıkıntı yaşar mısınız, “Hayır ben sizin çalışmalarınıza katılmıyorum, benim görüşüm ayrı” gibi?

ÖMER (B.E.): Yani nasıl desem, gel derlerse gideriz ama insanın içindeki içinde kalır.

- Yani kırmamak için giderim. Ama benim görüşüm bana kalır mı diyorsunuz?

ÖMER (B.E.): Evet. Çünkü büyüklerimiz orada. Büyüklerimize asla saygısızlık etmeyiz. Bazen seçim dönemlerinde aile ziyaretleri yapılır. Beni de çağırırlar heyete bazen. Onları kırmamak için gidiyorum. Benim için de değişiklik oluyor. Çoğandır görüşmediğimiz insanlarla görüşme imkânı oluyor. Hal-hatır soruyoruz. Bazen tanımadığım insanlarla da tanışıyorum. Böyle iyi oluyor, geziyoruz işte. Ama benim düşüncem banadır yani.

- Aşiretinizin kendini ifade ettiği belli bir siyasi görüş var mı?

İHSAN (G.E.) Pek fazla yoktur. Bizim aşiretimiz dağınık olduğu için pek fazla bir araya gelmiyoruz. Bi de aşiretçilik yapmıyoruz. Buna karşıyım. Çünkü aşiretçilikte ayırım oluyor. Başkasını tenkit ediyor, başkasını ezmeye çalışıyorlar. Bir güç kuvvet gösterdikleri için. Ama hiç kimse aslını da inkâr edemez.

HARUN (B.E.): Aşiretler değil de parti temsilcileri gelir. Onlar da sadece kendilerini ve bizleri kandırıyorlar. Seçim öncesi geliyorlar ama seçim sonrası gelmiyorlar.

ESER (İ.E.): Evet aşiretin siyasi görüşü var. Seçim dönemlerinde gelip oy istiyorlar. Nezaketen onları kırmamak için hayır demiyoruz. Ama oy kullanırken kendi bildiğimizi yapıyoruz.

Katılımcıların önceki bölümde belirttiklerinden yola çıkarak belli bir aşiret bağı, aidiyet hissi olduğu tespiti yapılmıştı. Ancak bu bağı Van kent merkezi özgülünde siyaseten çok yoğun olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların hemen tümü

yukarıdakilere benzer yanıtlar vermiştir. Bireylerin bağlı oldukları aşiret önde gelenlerinin seçim dönemlerinde telkinlerde bulunduğu, bu yönlü gelenleri saygıdan dolayı kırmadıkları ama oy verirken kendi düşüncelerini esas aldıkları anlaşılmaktadır. Aşiretlerde söz sahibi olanların bizzat kendi kimliği ile siyasal faaliyet yürütmekten ziyade bir siyasi parti çatısı altında çalışma yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bu soruya verilen yanıtlardan hareketle, katılımcıların bağlı oldukları aşiretin bir veya birden fazla görüşü olsa da bunu kendilerine yoğun bir tazyikle dayatamadıkları, seçim dönemlerinde katılımcılar üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Parin'nin (2019: 91) yakın dönemli çalışmasında aşiret ağasının kentteki aşiret bireylerinin siyasal tercihlerini domine etmede bir güç kaybı yaşadığı yönündeki tespitleri bu bölümdeki bulguları doğrular niteliktedir. Katılımcıların kent merkezinde yaşamaları ve kır ile ilişkilerinde bağlayıcılığın eskiye oranla önemli oranda zayıflamasının bu sonuçta etkili olduğu söylenebilir.

3.2.5. Engellilik Faktörü Etkisi

“Tamam engelliyiz, normal değiliz ama yok sayılabilecek biri de değilim”

Bireyin siyasal tercihlerini etkileyen faktörlerden bir diğeri ‘engellilik’ durumu olarak seçilmiş, engelli olmanın bireylerin siyasal tercihlerine etki düzeyi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla bağlantılı olarak engelli bireylerin aktif siyasete katılım ve aday olmayla ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Aşağıda bu amaçla sorulan sorulara verilen yanıtlardan öne çıkan bir bölüm verilmiştir.

- Oy verdiğiniz siyasi partinin engelli haklarını ne kadar savunduğuna dikkat eder misiniz? Bu sizin için önemli midir?

İHSAN (G.E.): Valla tabi ki önemlidir. Savundukları da var, ihmal ettikleri de var yani. Engelli haklarını ne kadar savunduğunu önemsiyorum. Ama diğer konularda da vatandaşa ne kadar hizmet verdiklerine bakarım.

- Kendinizi bir siyasetçi aday olarak görüyor musunuz? ‘Bana görev verilirse yaparım’ der misiniz?

İHSAN (G.E.): Yaparım. Encümenliği düşünüyorum.

- Oy verdiğiniz siyasi partinin engelli haklarını ne kadar savunduğuna dikkat eder misiniz?

FİKRET (G.E.): Tabi ona dikkat ederiz. Mesela şimdi seçimdir, belediye meclisine girmek isteriz. Bize yer verilmesini istiyoruz.

- Oy verdiğiniz siyasi partinin engelli haklarını ne kadar savunduğuna dikkat eder misiniz?

EYLÜL (B.E.): Aynen, dikkat ederim. Tamam, engelliyiz, normal değiliz ama yok sayılabilecek biri de değilim. Yani görülmesini isterim.

- Kendinizi bir siyasetçi adayı olarak görüyor musunuz? Seçimlere katılıp aday olabilirim gibi?

EYLÜL (B.E.): Yani olur mu bilmem ama olursa gocunmadan yaparım. Yani hayat ne gösterir bilinmez ama insan isterse her şeyi yapar. Her şey zihinde biter. Zaman ne gösterir bilinmez.

ASUMAN (B.E.): Yani hangisi bizim için ne kadar bir şeyler yapıyor çok bilmiyorum. Çok isterim bizim de haklarımızı savunsunlar.

- Kendinizi ilerde bir siyasetçi adayı olarak görür müsünüz?

ASUMAN (B.E.): Ben yapamam galiba[gülüyor].

- Siyasi partilerden engelli hakları ile ilgili bir beklentiniz var mı?

GÜLSÜM (B.E.): Önce bize karşı düşüncelerinin değişmesi yönünde beklentimiz oluyor. Bu da imkânsız gibi. Nisan ayında sınavlar oldu ama atamalar yapılmadı. Bence oyalamadan ibaret dolayısıyla fazla bir beklentim yok.

- Kendinizi bir siyasetçi adayı olarak görür müsünüz?

GÜLSÜM (B.E.): Hayır görmüyorum.

- Oy verdiğiniz siyasal partinin engelli haklarını ne kadar savunduğu sizin için önemli midir?

WELAT (İ.E.): Evet önemlidir.

- Olanaklar doğarsa kendinizi bir siyasetçi adayı olarak düşünür müsünüz?

WELAT (İ.E.): Evet. Milletvekiliği ve belediye başkanlığı olabilir.

Bu kısımda sorulara verilen yanıtların büyük bölümü ‘engellilik’ değişkeninin oy verme eğilimini etkilediği yönünde sonuçlar vermektedir. Katılımcı bireylerin

tamamına yakını oy verdikleri siyasi partinin engelliler ile ilgili ne tür çalışmalar yaptığını önemseydiğini belirtmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı aktif siyasette yer alma düşüncesine sıcak baktıklarını ifade etmiştir. Bunların içerisinde milletvekili, belediye başkanı, belediye meclis üyesi olabileceğini belirtenler vardır. Ancak, engelli bireylere bu şansın tanınmadığı ve ileride de tanınmayacağı kanısının baskın olduğu gözlemlenmiştir. Yani aktif siyasete katılım fikrinsel olarak beyan edilse de bu konuda girişimde bulunan birey sayısı yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla ‘görev yapmak isterim ama bana bu görevi vermezler, beni buna layık görmezler’ düşüncesi ağır basmaktadır. Bunu ifade eden katılımcılar da az değildir. Bu düşünceye sıcak bakmayanların bir kısmı ise, engelinden dolayı erişim, ulaşım sorunları olacağı, dolayısıyla bunun pek olası görünmemesi sebebiyle bu düşüncede olduklarını belirtmişlerdir. Burada da toplumsal siyasetin yapıldığı kurumların ve kurumsal hizmetlerin engelli birey hesaba katılarak düzenlenmemesinden kaynaklı bir cesaretsizlik olduğu belirtilebilir. Kendisini siyasetçi aday olarak görmeyenler içerisinde, bir engelli bireyi olarak siyasetin kendisine umut vermediği yönünde fikri olanlar da gözlemlenmiştir (örneğin, Latif).

Katılımcıların büyük çoğunluğu seçimlerde oy verdiğini belirtmesine karşın, aktif siyasette göreve aday olmaya çok sıcak bakmadıkları, çekimser kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu sonuç, Türkiye genelinde geçerli olan, engelli bireylerin toplumsal kabul ve fazla uğraş gerektirmeyen siyasal etkinliklere katılım (seçme, oy verme gibi) ile daha fazla çaba ve toplumsal kabul gerektiren etkinliklerden (seçilme, siyaseten görev alma) uzak durma (Karataş ve Oran, 2007:14) eğiliminin Van kent merkezi için de geçerli olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak görüşmelerde öne çıkan diğer bir husus, siyaset kurumlarının engellilerin siyasal yaşama katılımını önemsemediği fikridir Eylül’ün dile getirdiği “...tamam normal değiliz” ifadesi, bir anlamda toplumdan kendine bakışı ifade etmektedir. Toplumun engelli bireyleri ‘normal’ görmemesini ve damgalanmayı ifade eden bu belirleme nedeniyle, kendini önemsememe, giderek bunu kabullenme durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun bireyde giderek öğrenilmiş çaresizliğe dönüştüğünü belirtilebilir. Yukarıda belirtilen engelli bireylerin aktif-pasif siyasal etkinliklere katılımlarındaki ters orantı bunu destekler niteliktedir. Demokrasilerde siyasal yaşama katılma bir hak iken, Van kent

merkezinde yaşayan engelli bireylerin bu haktan büyük oranda yoksun olduğu bu verilerden hareketle belirtilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal inşacı yaklaşımda belirtildiği üzere engellilik, bireyde olan, bireyle ilgili bir durum değil; toplum, kurumlar ve söylemleri ile tarihsel süreç içerisinde inşa edilmiş bir olgudur. 1990'lerden bu yana, engellilere yönelik inşa edilen bu olgunun yeniden çözümlenmesi ve eleştirisi önemli oranda hız kazanarak artmıştır. Ancak tarihsel süreç içerisinde inşa edilen bu olgunun yarattığı toplumsal yargının (daha doğrusu önyargının) engelli bireyler lehine yıkılması halen büyük mücadeleler gerektirmektedir. Toplum tarafından engellenen bireylerin en doğal hakları kapsamında bu engellerin kaldırılması önemli bir toplumsal mücadele alanı yaratmaktadır. Feminist mücadelede bizzat kadının mücadele öznesi ve öncüsü olması gereği gibi, aynı durum engelli bireyler için de söz konusudur. En başta bizzat engelliler tarafından öncülük edilmesi gereken bu mücadelenin en önemli cephelerinden biri siyasal yaşam ve siyasi faaliyet olduğuna inanmaktayım. Tam da burada engelli bireylerin siyasal tercihlerini etkileyen faktörleri tez konusu olarak araştırmaya değer buldum. Olanaklar ve sınırlılıklar dolayısıyla bu araştırma Van kent merkezi özelinde bazı engelli dernekleri üyeleri-katılımcıları ile gerçekleştirildi.

Siyaset, tarih boyunca hep elit bir kesimin ilgi ve uğraş alanı olarak icra edilegelmiştir. Geçmiş tarih boyunca toplumların kaderi genellikle azınlık bir grup elinde şekillenmiştir. Yine tarih boyunca verilen toplumsal hak arama mücadeleleri günümüzde toplumu oluşturan bireylerde siyasal yaşama etki etme bilincini geliştirmiştir. Herkes için temel bir hak olan siyasal yaşama katılma, günümüz çağdaş demokrasilerinin de bir gereğidir. Ancak engelli bireyler siyasal yaşama katılma hakkını çok sınırlı kullanabilmektedirler. Dünya ölçeğinde ele alındığında bu katılım düzeyi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişse de toplumun diğer kesimlerine oranla engellilerin sınırlı katılımı gerçeği değişmemektedir. Yerel yönetimler, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği, siyasi parti yöneticiliği, milletvekilliği, bakanlıklar, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı gibi mevkiler ve bu konumlarda ne kadar engellinin bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye açısından da durumun engelliler için pek iç açıcı olmadığı çok açık görülmektedir. Engelliler genellikle 'yönetilen' kesim içerisinde ve karar alma süreçlerinin dışında bırakılan azınlıklar içerisinde yer almaktadırlar. Bunun en başta temel bir insan hakkı

ihlali olduğu belirtilebilir. Hâlbuki siyasal yaşama etkin katılım ve haklarını bu alanlarda yüksek sesle dile getirme gerçekleşmediği sürece, engellilere dair tüm sınırlı gelişmeler başka kesimlerce yapılmış bir “lütuf”, “bağış”, ve “iyilik” olarak kalacaktır. Bu da engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında ihtiyacı olanın hep çok azına tekabül etmeye devam edecektir. Engellilik ve siyasal yaşama katılım ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise, yukarıda belirtilen siyasal yaşama katılım sorununun önemli bir alt başlığını oluşturabilecek, engellilerin siyasal tercihlerine etki eden değişkenleri araştırma hususudur.

Araştırmada ele alınan değişkenler, bölgenin demografik özelliklerinden hareketle aşiret, din, aile, sivil toplum örgütleri, kitle iletişim araçları ve engellilik durumu olarak belirlenmiştir.

Yapılan görüşmeler ve bunların analizi sonucunda, aşiret örgütlenme ve dayanışma dokusunun Van kent merkezinde bulunan katılımcıların yaşamı üzerinde belli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu etki, düğün ve taziyelere iştirakle farklı biçimlerde sürdürülmekte olup, varlığını hissettirmektedir. Yapılan görüşme analizlerinden çıkan sonuca göre, Van kent merkezinde aşiret etkisinin engelli bireylerin siyasal tercihlerine kısmen yansıdığı, ancak bu etkinin belirleyici düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Aşiret etkisinin orta yaş üstü engelli bireylerde daha fazla önemsendiği diğer bir tespit olarak belirtilebilir.

Bireylerin siyasal düşüncelerine etki düzeyi ele alınan diğer bir değişken ailedir. Katılımcıların anlatım analizinden, aile içerisinde politik tartışmalar fazla yapılmamakla birlikte, ailenin genel siyasal görüşünün engelli birey üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda aile içerisinde dikte etme ve baskılamadan ziyade doğal benimseme sürecinin işlediği belirtilebilir. Kadın katılımcılarda aile etkisinin daha fazla olduğu saha araştırmasında ortaya çıkan diğer bir sonuçtur.

İnsanlık tarihinden günümüze insan yaşamının inşasında önemli bir yere sahip olan din faktörünün bir değişken olarak katılımcı bireylerin siyasal düşünceleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Katılımcıların tamamına yakını kendisini dindar bireyler olarak tanımlamıştır. Buna karşın siyasal düşünceleri ile dini düşüncelerinin örtüşmesi gerektiğini belirten bireyler oransal olarak azınlıkta kalmaktadır. Katılımcılar, dini duyguları ile siyasal düşüncelerinin uyumlu olmasını istedikleri ancak siyasetin ayrı bir alan olduğu, din ve siyasetin birbirine karıştırılmaması

gerektiği fikrini açık biçimde belirtmişlerdir. Dolayısıyla din faktörünün görüşülen engelli bireylerin siyasal düşünceleri üzerinde etkili olmakla birlikte, belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır.

Bir diğer değişken olarak engelli bireylerin siyasal partilerden beklentileri değerlendirme konusu yapılmıştır. Katılımcıların tamamına yakını hem genel yaşam kalitelerinin yükseltilmesi hem de engellilikleri ile ilgili iktidarda olan veya iktidara aday olan partilerden beklentilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Bunların başında engelli istihdamı, maddi yardım, kamusal alanı daha etkin kullanabilme talebi çerçevesinde engelliler için park ve başka sosyal alanlar, eğitim ve kurslar ilk başta sıralanmaktadır. Ancak bu beklentilerin gerçekleşeceğine dair inancın hemen tüm katılımcılarda zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak da siyasetçilerin vaatlerini seçim sonrası unutmaları ve yerine getirmemesi olarak ifade edilmiştir.

Katılımcıların sivil toplum örgütleri ile ilişki ve etkileşimlerinin siyasal tercihlerine etkileri bir değişken olarak ele alınmıştır. Katılımcıların sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğu, engeli ile ilişkili olan dernek dışında ikinci bir kurum ile ilişkilerinin olmadığını belirtmiştir. Büyük oranda sadece bir dernek ile sınırlı STK ilişkilerinin siyasal tercih üzerinde etkisinin çok sınırlı olduğu veri analizlerinden çıkan bir başka sonuç olmuştur. Buna rağmen siyasal partilerin seçim dönemlerinden ilgili dernek başkanı ve yöneticileri ile ilişkilenerak dernek bünyesindeki engelli bireyleri etkileme girişimlerinin olduğu yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının kullanımı ve katılımcıların siyasal tercihleri üzerindeki etkisi bir değişken olarak değerlendirme konusu yapılmıştır. Bilişim çağında yaşamamıza rağmen, güncel iletişim teknolojilerini kullanma olanaklarının katılımcı bireylerde sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcı bireylerin yaşamın pek çok alanında olduğu gibi siyaseten de uzaklaşma eğiliminde olmaları bilişim araçlarını kullanmaya da yansdığı görülmüştür. Sosyal medya, TV, akıllı telefon ve bilgisayar kullanımının sınırlı olduğu ve çoğunlukla magazin ağırlıklı ilgi olduğu görüşmelerden anlaşılmaktadır. Toplum tarafından oluşturulan 'normal-anormal' algısı, engelli bireylerde toplumsal ilişki ve sorunlara yabancılaşmayı geliştirmektedir. Bu algı, görüşme yapılan engelli bireylerde siyasal yaşama yabancılaşmayı da beslediği anlaşılmaktadır.

Son olarak ‘engellilik’ bir değişken olarak ele alınmıştır. Katılımcıların hemen tümü oy verirken, ilgili siyasi partinin engelli haklarını ne kadar savunduğu, buna yönelik ne tür proje ve vaatlerinin olduğunu önemsediklerini, buna dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, bunların gerçekleşeceğine olan güvensizliklerini yinelemekten geri durmamışlardır. Devamla kendilerini birer siyasi aktör olarak görmenin de azımsanmayacak düzeyde olduğu ve engelli bireylerin siyasete katılmada istekli oldukları belirtilebilir. Ancak siyaset kurumunun engellilerin siyasal yaşama aktif katılımını önemsemediği inancı sürekli vurgulanmıştır. Dolayısıyla geride durdukları, bu isteği fiili girişime dönüştürmedikleri ve umutlu olmadıkları görüşme analizlerinden anlaşılmaktadır.

Engellilerin toplum ve kurumlarca kolektif olarak üretilen engelleri aşması, bu alandaki görünürlüğün ve farkındalığın artması başta olmak üzere, her alanda toplumsal mücadelenin arttırılması ile mümkündür. Engelli haklarının bizzat bu bariyerleri yaratan toplum tarafından bir lütuf gibi sunulmasından vazgeçilmesi önemlidir. Bu da engelli bireylerin kendi öz gücü ile yürütecekleri adalet ve hak arama mücadelesi ile mümkün olabilir. Bu mücadele alanlarının başında siyaset kurumları gelmektedir. Bu tez çalışmasında bulguların analizi sonucu ele alınan değişkenler içerisinde engellilerin siyasal tercihleri üzerinde en çok etkili olan faktörün “engellilik” olduğu anlaşılmaktadır. Engelli bireyler siyasal yaşamlarında tercih yaparken en çok engellilikleri ile ilgili öne çıkanı önemsemektedirler.

Engelli birey ve derneklerin hak arama çabaları günümüzde halen büyük oranda ‘talep eden’ konumdan yapılmaktadır. Bu durumun ‘talep eden’den ‘gerçekleştiren’e dönüşmesinin en etkili yollarından birisi siyasal yaşama katılımıdır. Engellilerin Türkiye’de nüfusun %10’undan fazlasını oluşturduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, aynı zamanda muazzam bir muhalefet ve siyaset gücü de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla engelli bireylerin siyasal yaşama katılım düzeylerini arttırmaları hayati önemdedir. Siyasal yaşama daha fazla katılmalarının sonucu ise kendi problemlerini her platforma, en başta da yasama faaliyetlerine yansıtılma olanağını bulabilmedir. Böylece engelli bireyler kendi sorunlarıyla birinci derecede kendileri ilgilenebilecek, daha gerçekçi çözümler üretebileceklerdir.

Engelli bireyler dezavantajlı toplumsal grup olarak yukarıda belirtilenleri gerçekleştirmelerinin önünde çok ciddi engeller bulunmaktadır. Engelli bireylerin

engellenmekten kaynaklı sorunlara çözüm üretebilecekleri başlıca alanlardan olan siyasal yaşama katılımı arttırabilecek öneriler aşağıda verilmiştir:

İçli'nin (2017: 20) cümleleri ile belirtecek olursak; "Engellilik sorunu, diğer sorunlar kadar ve belki onlardan daha fazla siyasetle ilgili bir sorundur. Tam odak noktasındadır siyasetin." Engelli bireyler Türkiye toplumunun en az %10'nu oluşturuyorsa karar alma süreçlerinde de en az bu oranda temsil gücünde olmalıdırlar. Bundan hareketle:

- ✓ Ülkeyi yöneten siyasi iktidarlarca oluşturulan yönetim veya kabinelerde en az %10 engelli kotası oluşturulmalıdır;
- ✓ Siyasi partiler parti meclisi, yürütme kurulu, gençlik kolları, kadın kolları gibi tüm birim ve yönetim kademelerinde en az %10 engelli kotası belirlemelidir;
- ✓ Seçim dönemlerinde siyasi partilerin belirlediği milletvekili aday listesinin ön sıralarında en az %10 engelli kotası olmalıdır.
- ✓ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı faaliyet yürüten Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü'nün 'müdür' pozisyonu dahil, çalışanlarının en az yarısının engelli bireylerden oluşması;
- ✓ Belediye meclis üyelerinin en az %10 engelli bireylerden oluşması zorunluluğunun getirilmesi;
- ✓ Belediyelerde kente dair tüm çalışma birim ve müdürlüklerde %10 kota uygulaması gerçekleştirilmelidir.
- ✓ En az %10 kota İş Kanunu başta olmak üzere, istihdama dair tüm alanlarda da uygulanmalıdır.

Bu öneriler devlet, yerel yönetimler ve yaşamın her alanına uygulanabildiği oranda engelli bireyler engellenmeye karşı birinci elden daha çok mücadele edebilecek ve sonuç alacaktır. Bu öneriler yaşam bulduğu oranda engelli bireylerin toplumun geri kalan kısmı ile öncelikle hukuk, ekonomi, siyasal, kültürel ve sosyal alanda eşitlenme mücadelesinde asgari zemini sağlayacaktır.

Engellilere dair ulusal ve uluslararası literatürde pek çok çalışma yapılmıştır. Yine engellilik ve siyasal yaşama katılım ile ilgili de çokça çalışma bulunmaktadır. Van kent merkezinde engellilerin siyasal tercihlerini belirleyen faktörlerin tespiti ile ilgili bu çalışma, alanyazındaki çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu

Çalışmanın naçizane katkısı, engellilerin siyasal tercihlerini belirlemelerine etki eden faktörlere Van kent merkezi özelinden bir ışık tutmak olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açma, B. (2015). Sivil Toplum Örgütleri, Bilban, K., Kümbetoğlu, B. (Editörler). *Yeni Toplumsal Hareketler*. (Dördüncü Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset. 246-263.
- Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Akçalı, Ş. (2015). *Görme Engellilere Yönelik Tasarlanan Mekanların Erişilebilirlik Standartları Kapsamında İrdelenmesi: Görme Engelli Kütüphaneleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Aktel, M. (2007). *Yerel Yönetimlerde Özürlülere Yönelik Uygulamalar*, Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar II, H. Özgür ve M. Kösecik (Editör). Ankara: Nobel Yayınları. 226-245.
- Aslan, S. (2010). “Türkiye’de Sivil Toplum”, *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(31), 260-283.
- Aydemir, O. (2019). *Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Politikaların Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye ve Avrupa Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Esenyurt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, P. ve Akova, Y. (2001). *Temel göz hastalıkları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Güneş Kitapevi.
- Barış, M. (2017). *Down Sendromu Bağlamında Seçici Kürtaj Hakkındaki Etik Argümanların Normatif Analizi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bilir, S. (1986). *Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri*. (Birinci Baskı). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Bostancı, E. (2005). *Kadın Girişimcilik ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. (Birinci Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cumrucu, B.E., Karlıdağ, R., Almış, B.H. (2012). “Fiziksel Engellilerde Cinsellik”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2012:4 (1). 84-98.
- Çağlar, S. (2012). “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 61(2). 541-598.

- Çaha, Ö. (1997). “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”. *Yeni Türkiye*, 18, 28-64.
- Çaha, Ö. (2005). *Sivil Toplum Üstüne*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın (Transandantal) Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Plato Film Yayıncılık.
- Çaha, Ö. (2014). Din ve Siyaset, Aktay, Y. (Editör). *Din ve Toplum*. (Üçüncü Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset. 34-60.
- Çakmak, N. ve M. (2008). “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Engelli Tanımı Hakkında Bir İnceleme”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(2). 51-62.
- Çitil, M. ve Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukukunun Durumu, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 9(35). 233-278.
- Danacı Polat, B. (2019). *Görme engelli Öğrencilerin Sanatı Öğrenmelerinde Müzelerin Katkısı*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Demiröz, Ü. *Zihinsel Engelli Çocuklarda İnce Devinsel Becerilerin Gelişiminin İncelenmesi, (Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi)*, Ankara, 1995.
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- D.İ.E., (2004). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Ecevit, Y. (2014). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Ecevit, Y., Karkıner, N. (Editörler). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. (Üçüncü Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri. 2-29.
- Ege, R. (1993). *Sakatlar ve Sakatlıklar*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Enç, M. (1981). “Görme Özürlülerin Eğitim Sorunları”. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 6(60). 67-73.
- Erken, B. (2015). *Dil Sükûtta, Eller İcraatta: Osmanlı Sarayı ve Toplumunda Dilsizler*. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Girgin, C. (2003). *İşitme Engellilerin Eğitimine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokulu Yayınları.

- Göbel, Özge. (2016). *Önleyici Terapatik Rekreasyon Uygulaması; İşitme Engellilere Yönelik Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Güneş, F. (2012). Klasik Sosyolojide Temel Yaklaşımlar-1: Karl Marx. Suğur, S. (Editör). *Klasik Sosyoloji Tarihi*. (Birinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 62-86.
- İlkım, B. (2017). *13-14 Yaş arası İşitme Engelli ve İşitme Engelli olmayan Erkek Öğrencilerin Bazı Motorik Özelliklerinin Değerlendirmesi*, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- İbrahim, F., Wedel, H. (1997). *Ortadoğu'da Sivil Toplum Sorunları*. (Çev. Erol Özbek). İstanbul İletişim.
- İçli, T. (2017). *Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı*. Ankara: TBB Yayınları.
- Jenkins, K. (2011). *Tarihi Yeniden Düşünürken*. (Çev. Ayhan Şahin). Ankara: Birleşik Yayınevi. (Eserin orijinali 1991'de yayınlanmıştır).
- Kara, H. (2015). "Bir Ev İşçisinin Yol Hali: 'Gündelikçi' Kadın Emeği Gözünde Kenti Anlamak". *TMMOB Şehir Plancıları Odası Bülteni Kadın Özel Eki* 6, 30-33.
- Karakuş, O. (2006). *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Karataş, K. ve Oran, B. (2007). "Engelliler: Siyasetin Periferinde Kalanlar", *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 7(2), 4-19.
- Karkıner, N. (2012). Toplumsal Değişme Kuramları-1. Yeşildal, H. (Editör). *Toplumsal Değişme Kuramları*. (İkinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 28-49.
- Kemaloğlu, Y., K. (2014). "Konuşamayan İşitme Engellilerin (Sağırkların) Tarihi", *KBB ve BBC Dergisi*, 22 (1), 14-28.
- Kızılaslan, A., Zorluoğlu, S. L., Yücel A., Sözbilir, M. (2016). "Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Süreci" *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 183-197.
- Koçal, A.V. (2014). *Bir Sosyal Politika ve Siyasal Meşrutiyet Aracı Olarak Hayırseverlik: Türkiye'de Sivil Yardım Organizasyonlarının Politik Ekonomisi Ve Siyasal İşlevi*. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, İstanbul.
- Küçükali, A. (2015). "Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar", *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (16)35, 100-115.

- Lafçı, D., Öztunç, G. ve Alparslan, Z.N. (2014). “Zihinsel Engelli Çocukların Anne ve Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi”. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 723-735.
- Luka, 18/40-43, <https://incil.info/kitap/luk/18>, (Erişim: 03.10.2019).
- Markos, 9/16-26, <https://incil.info/kitap/mar/9>, (Erişim: 03.10.2019).
- Matta, 17/14:18, <https://incil.info/kitap/mat/17>, (Erişim: 03.10.2019).
- Muhcu, S. (2015). *Ortopedik Engellilik ve Dini Başa Çıkma (Trabzon Örneği)*, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- Mutluer, F. (1998). “Sapma Kuramlarına Bir Bakış”, *Selçuklu Üniversitesi, Edebiyat Dergisi*, (0)12, 217-229.
- Noyan, C. *Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Yeri ve Önemi*. (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde, 2007.
- Oran, B. (2017). *Engellilerin Siyasal Yaşama Katılma Hakkı*. Ankara: TBB Yayınları: 259.
- Orhan, S. (2015). “Engellilere İlişkin Politika ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör olarak Engelli Dernekleri: Ortak Bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilebilir Mi?”, *Çanakkale Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10, 208-228.
- Orhan, S., Özkan, E. (2020). “Engelli Kadın Olmak”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-19.
- Özbudun, E. (1999). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon*
Özdalga, E., Persson, S. (Editörler). İstanbul: Yurt Yayınları.
- Özer, S. (2015). “İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı”, *Bilimname, Düşünce Platformu* (28)1, 55-65.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”. *İşletme ve Ekonomi Dergisi*. 1(1). 33-54.
- Özgür, İ. (2013). *Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim*. (Beşinci Baskı). Ankara: Karahan Kitapevi.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., ve Eripek, S. (1998). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar: Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Karatepe Yay. 9. Baskı.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Ajanvista Matbaacılık.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2011). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. (11. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.

- Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) (1999). **1. Özürlüler Şurası: Çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özürlüler komisyon raporları ve genel kurul görüşmeleri.** Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Özyılmaz, H., Dağtekin, E., OĞUZ, G., P. (2008). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Meslek Örgütlerince Mimarlık” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 206-222.
- Parin, S. (2019). Aşiret ve Ağalığın Kent Formları Üzerine Bir Araştırma: Van Kent Merkezi Örneği. Parin, S. (Editör). **Türkiye’de Aşiret Tartışmaları.** (Birinci Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 82-93.
- Platon. (trs.). **Devlet.** İstanbul: Sentez Yayınları, Star Basım yayıncılık.
- Pouya, Sema. (2016). **Ortopedik Engelli Çocukların İyileştirilmelerine Ortopedik Engelli Çocukların İyileştirilmelerine Yönelik Planlama Yaklaşımı: ODTÜ Eymir Gölü Örneği,** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon.
- Pratt, Helen D., and Donald E. G. (2007). **Intellectual disability (mental retardation) in children and adolescents.** Primary Care: Clinics in Office Practice, 34.2, 375-386.
- Sarıgül, A. (2016). **Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma Ağrı İli Örneği,** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Şarvan, G., (2013). İşlevselcilik-1: Talcot Parsons. Suğur, S. (Editör). **Modern Sosyoloji Tarihi.** (İkinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2-29
- Subaşıoğlu, F. (2008). “Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin Engellilik Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma”, **Bilgi Dünyası**, 9(2).
- Şişman, Y., (2012). “Özgürlük alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Bir Değerlendirme”. **Sosyal Politika Çalışmaları**, (7)28, 69-85.
- Talas, M. (2011). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”. **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 29, 287-401.
- Tınar, Y. (2018). **Engellilere Yönelik Kamu Hizmetlerinin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme.** (Birinci Baskı). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Tiryaki, Ş. (2000). **Spor Psikolojisi Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama.** (Birinci Baskı), İstanbul: Eylül Yayınevi.
- Tuncel, G. (2005). “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi”, Bakan, S., Küçük, A., Karadağ, A. (Editörler). **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat,** Aktüel Yayınları, Cilt 2, İstanbul.

- Turan, S. (2018). *Tanrının Engeli Mi, Engelli Tanrı Mı?*. Okur Akademi, Metamorfoz Yayıncılık.
- TÜGİAD (Türkiye Genç İş adamları Derneği) (1997). *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Sorunlarına Yaklaşımlar-Sivil Toplum Örgütleri*. İstanbul: TÜGİAD Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (1998). *Türkçe Sözlük*. Cilt:2, 9. Baskı, Ankara.
- Uluç, A.V. (2010). "Kürtlerde Sosyal Siyasal Örgütlenme: Aşiret". *Mukadime Dergisi*, 2(2), 35-52.
- Ünal, V. (2018). "Toplumsal Değişim Sürecinde Engelliler", *Social Sciences*, Cilt 13/18, s. 1323-1342, Ankara.
- World Health Organization (2001). "International classification of functioning, disability and healthy (ICFDH)". Geneva: World Health Organization. World Report on Disability. Cenova, Switzerland.
- World Health Organization (WHO) (2009). *International classification of impairments, disabilities and handicaps, world health organisation*. Geneva, Switzerland.
- World Health Organization (WHO) (2013). *Visual impairment and blindness*. Geneva, Switzerland.
- Yıldırım, E. (2005). "Apolitik Politikaların İnşacıları Olarak Sivil Toplum", *Sivil Toplum*, 3 (10), 61-72.
- Yıldız, Ö. (2004). "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, Sivil Toplum". *Sivil Toplum*, 2(5), 85-92.
- Yıldız, M., Güç, K. ve Erdem, S. (2015). "Stresle Başa Çıkma Tutumlarının İnsani Değerler Açısından İncelenmesi", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 25 (1), 41-62.
- Yuhanna, 5:6-9, <https://incil.info/kitap/Yuhanna/5>, (Erişim Tarihi: 03.10.2019).

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Tıbbi Model ile Sosyal Model Karşılaştırması	9
Tablo 2. BM Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Etkinlikler ve Belgeler	23
Tablo 3. Engelli Hakları ile İlgili Bazı AB Belgeleri.....	24
Tablo 4. Türkiye Tarafından Gerçekleştirilen Bazı Önemli Yasal Düzenlemeler.....	28
Tablo 5. İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması	29
Tablo 6. İşitme Engelinin Derecesine Göre Sınıflandırılması	32
Tablo 7. Türkiye ile Van İli Dernek Sayı ve Oranları.....	47

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.	Katılımcı Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı ve Medeni Durumu	49
Şekil 2.	Katılımcıların Engel Türü ve Cinsiyete Göre Dağılımı	50
Şekil 3.	Katılımcıların Yaş Ortalaması.....	51
Şekil 4.	Katılımcıların Eğitim Durumu	51
Şekil 5.	Katılımcıların İstihdam Durumu	52
Şekil 6.	Katılımcıların Gelir Durumu (TL Cinsinden)	52
Şekil 7.	Katılımcıların Şahsi Oda ve İletişim Araçlarına Sahip Olma Durumu.....	53

EKLER

Ek 1. Görüşme Formu-1

ENGELLİ BİREYLERİN SİYASAL TERCİHLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: VAN'DA ENGELLİ DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

GÖRÜŞME SORULARI

AİLE

1. Geniş aile ile birlikte mi yaşıyorsunuz?

Kaç kişi birlikte ikamet ediyorsunuz?

Kardeşlerinizden kaç tanesi sizden küçük veya büyük?

Size ait odanız, yatağınız ve dolabınız var mı? Size ait cep telefonu, bilgisayar, tablet vb. var mı?

AŞİRET

2. Bağlı olduğunuz bir aşiret var mı?

Aşiret ilişkileriniz güçlü müdür (Taziye ve düğünlere gitme, ortak davetlere katılma, sorun çözüme yeri olarak görme vb.)?

DİN

3. Dindar mısınız? Dini vecibeleri gündelik yaşamınıza (Namaz kılma, oruç tutma, zekât verme, Hacca gitme vb.) uygulayabiliyor musunuz?

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINI KULLANMA

4. Gündemi takip eder misiniz? Hangi araçlarla (sosyal medya, gazete, TV vb.)? Hangi sıklıkta? Sosyal medyadan tercih ettiğiniz siyasi partinin haberlerine öncelik verir misiz?

SİVİL TOPLUM KURUMU

5. Mensubu olduğunuz bir sivil toplum kurumu var mı? Üye olma dışında aktif görev alır mısınız? Üyesi olduğunuz veya ilişkili olduğunuz sivil toplum kuruluşunun belli bir siyasi tercihi var mı? Herhangi bir STK'da siyasi sohbetlere katılır mısınız? Bunlar sizin için bilgilendirici oluyor mu?

SİYASAL TERCİH

6. Sahip olduğunuz bir siyasi eğilim veya tercih var mı?

Hangi siyasi partiye oy verirsiniz? Bir siyasi partiye üye misiniz? Üyelik dışında aktif görev alıyor musunuz?

7. Oy verdiğiniz veya kendinizi yakın hissettiğiniz siyasi partinin en çok hangi yönünü beğenirsiniz? Herhangi bir siyasi partiye oy verirken; iş, maddi yardım, sosyal çevre edinme vb. beklentileriniz etkili oluyor mu?

8. Ailenizin kendini ait hissettiği bir siyasi görüşü var mı? Siyasal tercihleriniz ailenizinki ile örtüşüyor mu? Siyasal tercihiniz konusunda aile içerisinde tartışma yaşar mısınız?

9. Aşiretinizin kendini ifade ettiği bir veya daha fazla görüş var mı?

Aşiret önde gelenleri seçim döneminde, seçim çalışmaları için size gelir mi? Ne tür ikna yöntemleri kullanırlar? Bu sizin eğiliminizi nasıl etkiler?

Bağlı olduğunuz aşiret önde gelenleri sizi seçim çalışmalarına katmaya çalışır mı, nasıl? Siyasal tercihiniz nedeniyle bağlı olduğunuz aşiretiniz ile ters düşer veya sorun yaşar mısınız?

10. Dini inancınız ve tercih ettiğiniz siyasi partinin düşüncelerinin örtüşmesini mutlaka gerekli görür müsünüz?

11. Oy verdiğiniz siyasi partinin engelli haklarını ne kadar savunduğu öncelikleriniz içinde yer alıyor mu, hangi düzeyde?

12. Kendinizi bir siyasetçi adayı olarak görüyor musunuz?

Ek 2. Kişisel Bilgi Formu-2

ANKET

“Engelli Bireylerin Siyasal Tercihlerini Belirleyen Faktörler: Van’da Engelli Dernekleri Üzerine Bir Araştırma” başlığını taşıyan Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında yapılmaktadır. Anket sorularına vereceğiniz cevaplar sadece tez kapsamında değerlendirilecektir. Göstereceğini ilgi ve vereceğiniz cevaplar için şimdiden teşekkür ederiz.

S.1.Cinsiyetiniz? a) Kadın b) Erkek

S.2. Yaşınız? a) 15-19 b) 20-24 c) 25-29 d) 30-34 e) 35-39
f) 40-44 g) 45-49 h) 50-54 i) 55-59 k) 60 ve üzeri

S.3.Medeni Durumunuz? a) Evli b) Bekâr c) Eşi Ölmüş d) Boşanmış e) Ayrı yaşıyor

S.4.Eğitim Durumunuz? a)Okur-yazar değil b)Okur-yazar
c)İlköğretim mezunu
d) Ortaokul mezunu e) Lise mezunu f) Üniversite mezunu

S.5.Aylık Ortalama Geliriniz? a) 0-1 TL b) 0-1500 TL c) 1501-2500 TL
d) 2501-3500 TL e)3501-4000 TL f) 4001-4500 TL g) 4501-5000 TL h) 5001-
5500 TL)5501-6000 TL
i) 6001-6500 TL k) 6501 ve üzeri

S.6.Mesleğiniz? a) İşçi b) Memur (üst düzeyde/ yönetici) c) Memur (orta düzeyde)
d) Esnaf-Zanaatkâr e) Emekli f) Çiftçi
g) Öğrenci h) Öğretmen-Öğretim Üyesi ı) Sanayici, Büyük Tüccar
i) İşsiz / Çalışmıyor k) Serbest Meslek (Dr. Av. Müh. Vb.) l) Ev Hanımı
m) Diğer

S.7. Engel Durumunuz? a) Görme b) İşitme c) Ortopedik d) Zihinsel e) Diğer

Nitel Sorular:

S1.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : YANIK, Sidar Fırat
Uyruğu : TC
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1971\ DİYARBAKIR
Telefon : 553 932 65 65
Faks :
E-mail : sidares.92@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans		
Lisans	A.Ö.F. Sosyoloji Bölümü	06.06.2016

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2006-2010	Diyarbakır BŞB	Kent İlaçlama Şefi
2010-2014	Van Belediyesi	Temizlik İşleri Müdürlüğü
2014-2016	İpekyolu Belediyesi	Çevre Koruma Müdürü

Yabancı Dil

İngilizce

İlgili Alanlar

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

18/12/2019

Tez Başlığı / Konusu:

“Engelli Bireylerin Siyasal Tercihlerini Belirleyen Faktörler: Van’da Engelli Dernekleri Üzerine Bir Araştırma”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin, 18/12/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %9 (yüzde dokuz) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

18/12/2019

Sidar Fırat YANIK

Adı Soyadı : Sidar Fırat YANIK
Öğrenci No : 169209030
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Programı : Sosyoloji
Statüsü : Y. Lisans ■

Doktora □

DANIŞMAN
Doç. Dr. M. Zeki DUMAN

20.12.2019

